ចំណុះដែលខ្លួនបានដាក់បង្ខំឲ្យអនុវត្ត (មាត្រា ១, ៤ ,១) ។

គេដឹងហើយថា អនុសញ្ញានេះ មិនត្រូវបានផ្តល់សច្ចាប័ន ពីរដ្ឋសភាបារាំងឡើយ ប៉ុន្តែ ១- សំខាន់ទាំងឡាយដែលទាក់ទងទៅនឹងផ្នែកនៃទឹកដីនេះ ត្រូវបានដាក់ឡើងវិញ នៅក្នុងមាត្រាទី១ នៃអនុសញ្ញា ដែលបានសម្រេចនៅថ្ងៃទី១៣ ខែកុម្ភៈ ឆ្នាំ ១៩០៤ រវាងប្រទេសទាំងពីរអនុសញ្ញាដែលធ្វើឡើងគ្រាន់តែជាការបង្គ្រប់កិច្ច ដោយហេតុថា លិខិតឲ្យសច្ចាប័នរបស់អនុសញ្ញានេះបានធ្វើឡើងប្រកបដោយសុពលភាពអន្តរជាតិមួយពេញលេញ ។

តាមការស្រាវជ្រាវដែលដឹកនាំធ្វើនៅទីកន្លែងដោយលោក Doudart de Lagrée បានឲ្យដឹងថា ពីដើមព្រះរាជាណាចក្របាសាក់ គឺជាផ្នែកមួយរបស់ប្រទេសកម្ពុជា ។ មានបូជនីយដ្ឋានមួយចំនួនធំ នៅក្នុងស្រុករសម័យអង្គរ ហើយដែលប្រាសាទបាក់បែកទាំងឡាយបានគង់វង់នៅឡើយ រហូតមកដល់សព្វថ្ងៃនេះ និងបានបញ្ជាក់ថា មានវត្តមាននៃអធិបតេយ្យភាពរបស់ខ្មែរនៅលើតំបន់ទាំងនោះ នៅក្នុងសម័យមួយដ៏យូរមកហើយ ។ វាហាក់ដូចជាថា ទឹកដីនេះនឹងត្រូវធ្លាក់បន្តមកទៀតនៅក្រោមអំណាចរបស់ចាម (១) ។ តែថាខេត្តទន្លេរពៅ និងម្លូព្រៃ ដែលមិនដែលជាទឹកដីរបស់ព្រះរាជាណាចក្របាសាក់នោះ គឺតែងតែស្ថិតនៅជាទឹកដីដ៏ត្រឹមត្រូវរបស់ប្រទេសកម្ពុជារហូតដល់ត្រូវបានបញ្ចូលដាក់នៅក្នុងចំណុះប្រទេសសៀម ។

ទោះជាយ៉ាងណាក៏ដោយ អនុសញ្ញាចុះថ្ងៃទី១៣ ខែកុម្ភៈ ឆ្នាំ ១៩០៤ បានផ្តាច់ចេញពីការគ្របសង្កត់របស់សៀមនូវទឹកដីពីរ ដោយលក្ខន្តិកៈគតិយុត្តខុសគ្នា គឺខេត្តទាំងឡាយរបស់ប្រទេសកម្ពុជា ដែលត្រូវបានទាមទារនៅក្នុងនាមព្រះរាជាណាចក្រដែលស្ថិតនៅក្រោមការការពារ និងអង្គភាពស្វយ័តមួយ គឺព្រះរាជាណាចក្របាសាក់ដែលបន្ទាប់មកបានក្លាយទៅជាគោលសំខាន់មួយនៃភាពសាំញ៉ាំខាងគតិយុត្ត នៃប្រទេសលាវបារាំង (du Laos Français) បន្ទាប់មកជាព្រះរាជាណាចក្រលាវ ។

វានៅសល់តែការកម្រិតព្រំដែនរវាងការព្រមព្រៀង (ensemble) ទាំងពីរនេះ ។ ការពិតនេះមិនបានបណ្តាលឲ្យមានបញ្ហាអ្វីសោះឡើយ ចំពោះឧបករណ៍នៃច្បាប់

(១) / របាយការណ៍ក្រោករបស់លោក doudart de Legrée ចុះថ្ងៃទី៦ ខែសីហា ឆ្នាំ ១៨៦៦ រេចញពីខេត្តស្ទឹងត្រែង ផ្ញើទៅទេសាភិបាលឥណ្ឌូចិន ។

អន្តរជាតិនេះ នោះគឺអនុសញ្ញាឆ្នាំ ១៩០៤ ។

២ – ការកម្រិតព្រំដែន :

អនុសញ្ញាថ្ងៃទី២៨ ខែមីនា ឆ្នាំ ១៩០៥

ក/– ច្បាប់គតិយុត្តនៃការកំណត់ព្រំដែន

១ – គឺជាអនុក្រឹត្យមួយរបស់អគ្គទេសាភិបាលឥណ្ឌូចិន ចុះថ្ងៃទី២៨ ខែមីនា ឆ្នាំ ១៩០៥ (ឧបសម្ព័ន្ធ ៣) (ទំព័រ ២៣២) ដែលបានប្រព្រឹត្តទៅដោយលក្ខណៈត្រឹមត្រូវក្នុងការកំណត់ព្រំដែនរវាងព្រះរាជាណាចក្របាសាក់និងព្រំដែនថ្មីរបស់ប្រទេសកម្ពុជា ។

២ – ខ្លឹមសារនៃអនុក្រឹត្យចុះថ្ងៃទី២៨ មីនា : អនុក្រឹត្យនេះបានចាប់ដំណើរពីទន្លេរពៅធ្វើជាព្រំដែនរវាងព្រះរាជាណាចក្រទាំងពីរ ។ មាត្រាទី១ របស់អនុសញ្ញានេះបានបញ្ជាក់ថា :

"ព្រំដែនគោលរវាងព្រះរាជាណាចក្រកម្ពុជា និងព្រះរាជាណាចក្របាសាក់ "លាវ" នៅលើត្រើយខាងស្តាំនៃទន្លេមេគង្គចេញពីមាត់ពាមនៃព្រែក Selam - Pao (ឬទន្លេ រពៅ) ឡើងទៅដៃធំ នៃព្រែកនេះ ដោយតម្រង់ទៅជួរភ្នំដងរែក ស្មើរតែជម្មតា ហើយបានបញ្ចប់នៅទិសពាយ័ព្យនៃច្រកភ្នំ Prea - Cham-Bock " ។

៣ – លក្ខណៈបច្ចេកទេសនៃការកម្រិតព្រំដែននេះ : អ្វីដែលចង្អុលចរិតលក្ខណៈនៃការកម្រិតព្រំដែនដែលបានធ្វើឡើងដោយអនុក្រឹត្យចុះថ្ងៃទី២៨ ខែមីនា នោះ គឺទាក់ទងទៅនឹងការចាប់អារម្មណ៍របស់វា ។ ជាពិសេសអនុក្រឹត្យនេះមិនបាននិយាយថា បើសិនជាការគូសនេះត្រូវធ្វើតាមត្រើយខាងស្តាំឬត្រើយខាងឆ្វេងនៃទន្លេរពៅ ឬក៏ការដោះស្រាយតាមអន្តរការីបែបណាមួយទៀតនោះ ។

នៅចំពោះមុខការស្ងៀមស្ងាត់នេះ តើគេត្រូវបកស្រាយការរៀបចំនេះដូចម្តេច ?

ជាធម្មតា កាលណាខ្សែទឹកមួយត្រូវបានជ្រើសរើស ដើម្បីធ្វើការកម្រិតព្រំដែននោះ គឺមានលទ្ធភាពជ្រើសរើសតាមលក្ខណៈព្រំដែន៣ គឺព្រំដែនតាមត្រើយទន្លេ ព្រំដែននៅចំកណ្តាលទន្លេ និងព្រំដែនតាមជ្រលងភ្នំ (Le thalweg) ។

– ព្រំដែនតាមត្រើយទន្លេត្រូវបានគេអនុវត្តជាញឹកញាប់នៅក្នុងអតីតកាល ប៉ុន្តែគេកម្រអនុវត្តណាស់ក្នុងពេលបច្ចុប្បន្ននេះ ។ ក្នុងករណីនេះ ផ្លូវទឹកគឺជារបស់រដ្ឋមួយ

ដោយផ្ដាច់មុខនៅក្នុងចំណោមរដ្ឋទាំងពីរ ។

– ខ្សែកណ្ដាល គឺជាខ្សែរេខាគណិត ដែលត្រូវបានអនុវត្តជាទូទៅនៅតាមព្រែកទាំងឡាយដែលមិនអាចធ្វើនាវាចរបាន ។

– ខ្សែតាមជ្រលងភ្នំ ដែលជ្រៅបំផុតអាចផ្ដល់នូវអត្ថន័យ៣យ៉ាងគឺ:

. ខ្សែក្នុងអត្ថន័យ ដែលសំអាងលើហេតុការណ៍ ខ្សែជ្រលងភ្នំដែលជ្រៅបំផុត គឺជាអ័ក្សនៃជ្រលងដែលមានលក្ខណៈប្រាកដប្រជាបំផុត និងអាចឲ្យនាវាដែលធំបំផុតចូលទៅជិតបាន ។ ទិនេះការបកស្រាយ គឺមានលក្ខណៈងាយស្រួលបន្តិច ពីព្រោះថាអត្ថន័យមិនសូវត្រឹមត្រូវនិងពាក្យពេចន៍ក៏មិនច្បាស់លាស់ខ្លាំងដែរ ។

. នៅទីបញ្ចប់សន្ធិសញ្ញាខ្លះបានប្រើនូវពាក្យ "កណ្ដាលខ្សែទឹកសំខាន់" ។ ប៉ុន្តែពាក្យថា "ខ្សែទឹកសំខាន់" អាចបើកឱកាសឲ្យមានការបកស្រាយខុសគ្នា និងមានការវិវាទជំទាស់ (៣) ។

ចំពោះករណីរបស់យើងនេះ វាហាក់ដូចជាថា អ្នកធ្វើអនុក្រឹត្យនេះចង់យកព្រំដែននៃខ្សែជ្រលង នៃដៃសំខាន់នៃទន្លេរពៅ និងត្រូវបានកំណត់ដោយខ្សែជ្រលង ឬមួយតាមខ្សែស្ទង់ជម្រៅទឹកដែលជ្រៅបំផុត ឬមួយតាមអ័ក្សនៃជ្រលងដែលនាវាធំបំផុតអាចចូលទៅដល់បាន ពីព្រោះថា អគ្គទេសាភិបាលនៅក្នុងសម័យនោះចង់បានដោយប្រាកដណាស់ឲ្យប្រជាជននៅត្រើយទន្លេទាំងពីរ ដែលស្ថិតនៅក្រោមអាជ្ញាធរបារាំងអាចទទួលបានផលប្រយោជន៍ដូចគ្នា ក្នុងការប្រើប្រាស់ទឹកនៃទន្លេរពៅ ។

៤ – លក្ខណៈគតិយុត្តនៃច្បាប់កម្រិតព្រំដែន

អនុក្រឹត្យចុះថ្ងៃទី២៨ ខែមីនា គឺជាច្បាប់ផ្ទៃក្នុងដោយសុទ្ធសាធជាច្បាប់រដ្ឋបាល និងជាច្បាប់ឯកតោភាគីដោយម៉ឺងម៉ាត់ ។

– ជាបឋមគឺជាច្បាប់មួយនៃច្បាប់ផ្ទៃក្នុងដ៏សុទ្ធសាធ ។ ថ្វីបើយោងទៅរកអនុសញ្ញា បារាំង–សៀម ដែលមាននៅក្នុងទិដ្ឋាការ នៅករណីណាក៏ដោយ ក៏មិនត្រូវបានចាត់ទុកថា ជាវិធានការប្រតិបត្តិមួយនៃអនុសញ្ញានេះដែរ ។ ការពិតប្រហែលជាបញ្ហាមួយនេះ គឺជាផលវិបាកនៃបញ្ហាមួយទៀត ប៉ុន្តែវាគ្មានចំណងគតិយុត្តរវាង

(៣) / មើ La Pradelle ,opus cité ។

បញ្ហាទាំងពីរនេះទេ ។ ប្រទេសបារាំងគ្រាន់តែបានគូសការបែងចែករវាងទឹកដី ដែលផ្ដាច់ចេញពីការគ្របសង្កត់របស់សៀមទៅឲ្យឈ្មោះផ្សេងៗ ប៉ុន្តែចាប់ពីពេលនេះតទៅវានៅតែស្ថិតនៅក្រោមចំណុះអាជ្ញាធរបារាំងដដែល ។

– គឺជាច្បាប់នៃធម្មជាតិនៃការអភិបាល គឺវាមានកំណើតចេញពីអាជ្ញាធរគ្រប់គ្រងរបស់អាណានិគមគឺអគ្គទេសាភិបាលឥណ្ឌូចិន វាមិនមែនចេញពីអាជ្ញាធរនៃរដ្ឋាភិបាលបារាំងនោះឡើយ (ដែលគេហ៊ានបង្ហាញគួរឲ្យយកជាការបាននូវលក្ខណៈខុសគ្នាបែបនេះ) ។ វាបានឆ្លើយតបទៅនឹងក្ដីអំពល់ទាំងឡាយនៃការត្រួតត្រារបស់អាណានិគមដោយសុទ្ធសាធ (Cf.infra§3) ។ គឺជាបន្ទាត់នៃមណ្ឌលគ្រប់គ្រងអាណានិគមនៅក្នុងក្របខ័ណ្ឌសហព័ន្ធឥណ្ឌូចិន ដែលត្រូវបានបង្កើតឡើងដូច្នេះនៅលើការទាក់ទង និងយោបល់របស់អាជ្ញាធរបារាំងនៅក្នុងស្រុក (ពួករ៉េស៊ីដង់ទាំងឡាយ) ។

– គឺជាច្បាប់មួយដែលមានលក្ខណៈឯកតោភាគីទាំងស្រុង ។ ម្យ៉ាងទៀត វាស្ថិតនៅក្នុងតក្កវិជ្ជានៃលក្ខណៈរដ្ឋបាលនៃអនុក្រឹត្យ ។ គ្មានផ្នែកណាមួយដែលអាជ្ញាធរទាំងកម្ពុជា ទាំងអាជ្ញាធរបាសាក់ត្រូវបានគេហៅឲ្យផ្ដល់នូវការយល់ព្រម ឬក៏ផ្ដល់នូវយោបល់របស់ខ្លួននោះឡើយ ។ រហូតដល់ការប្រតិបត្តិនូវអនុក្រឹត្យ ក៏ត្រូវបានគេលួចហូតចេញពីគ្រប់សកម្មភាពទាំងអស់របស់អាជ្ញាធរជាតិ (cf.មាត្រា២) ។ គ្មានករណីណាមួយដែលអនុក្រឹត្យមិនបានគិតទៅដល់លក្ខណៈដ៏តិចតួចនៃអនុសញ្ញាដែលត្រូវបានឆ្លងកាត់ឬមួយរវាងប្រទេសដែលត្រូវគេការពារ ឬអាជ្ញាធរជាអ្នកការពារ ឬមួយរវាងអាជ្ញាធរដែលត្រូវបានគេការពារទាំងពីរ នៅក្រោមការឧបត្ថម្ភរបស់អ្នកការពាររួមគ្នារបស់ពួកគេនោះទេ ។

ខ/– *ហេតុផលនៃការជ្រើសរើសយកទន្លេរពៅធ្វើជាខ្សែព្រំដែន*

វាច្បាស់ណាស់ថា ការយកទន្លេរពៅធ្វើជាព្រំដែនរវាងព្រះរាជាណាចក្របាសាក់និងកម្ពុជា ចំពោះទស្សនៈនៃការគ្រប់គ្រងរបស់អាណានិគម គឺជាដំណោះស្រាយមួយដ៏ងាយបំផុត ។ ដូច្នេះគេស្ថិតនៅចំពោះមុខនៃព្រំដែនធម្មជាតិមួយ ដែលបង្កើតឡើងដោយខ្សែទឹកដែលស្ថិតនៅលើកត្តាភូមិសាស្ត្រងាយស្រួលក្នុងការសម្គាល់ ។

ការជ្រើសរើសបន្ថែមនេះ អាចបង្ហាញនូវអត្ថប្រយោជន៍ មិនគ្រាន់តែចំពោះពួក

អាជ្ញាធរជាអ្នកត្រួតត្រាប៉ុណ្ណោះទេ ប៉ុន្តែក៏សម្រាប់អ្នកដែលត្រូវគ្រប់គ្រងផងដែរ ។ ពួកអ្នកស្រុកដែលរស់នៅត្រើយខាងឆ្វេងនៃទន្លេរពៅ ស្ថិតនៅក្រោមចំណុះទីប្រជុំជននៃបាសាក់ ចំណែកអ្នកនៅត្រើយខាងស្តាំវិញ ស្ថិតនៅក្រោមចំណុះទីប្រជុំជន កំពង់ធំដែលនៅឆ្ងាយបំផុត ។ គ្មានអ្នកណាមួយនៅត្រើយទាំងសងខាងនេះបានឆ្លងទន្លេ ដើម្បីមូលហេតុរដ្ឋបាលនោះឡើយ ។

ម្យ៉ាងទៀតនៅក្នុងទស្សនវិស័យអាណានិគមការគូសព្រំដែនរវាងអង្គភាពពីរដែលស្ថិតនៅក្រោមចំណុះអាជ្ញាធរបារាំង និងប្រមូលផ្តុំនៅក្នុងក្របខ័ណ្ឌរដ្ឋបាលតែមួយគឺសហព័ន្ធឥណ្ឌូចិននោះវាបានបង្ហាញនូវប្រតិបត្តិការមួយដែលមានសារប្រយោជន៍តិច។

គ/– ការរិះគន់និងផលវិបាក

ផ្ទុយទៅវិញការជ្រើសរើសនេះ ត្រូវបានគេយកធ្វើការពិចារណាផ្សេងទៀតគឺ :

– ជាដំបូងការពិចារណាតាមលក្ខណៈភូមិសាស្ត្រច្រើនជាងលក្ខណៈសង្គម គឺនៅឥណ្ឌូចិន ទឹកទន្លេ មិនអាចផ្តាច់ចេញពីគ្នាបានឡើយ ផ្ទុយទៅវិញវាស្ថិតនៅជាប់គ្នា ។ វាបង្កើតបានជាផ្លូវចេញចូលងាយស្រួលសម្រាប់ប្រជាជនដែលមានទម្លាប់រស់នៅលើទឹកច្រើនជាងប្រជាជនដែលរស់នៅលើដី ។ ជាទូទៅវាមានអត្តសញ្ញាណមួយនៃប្រជាភិវឌ្ឍន៍ (peuplement) ខាងពូជសាសន៍ ភាសា រវាងប្រជាជននៃត្រើយទាំងពីរ ។

១– ទី២ ខាងជាតិពន្ធ វាមានផលវិបាកដោយផ្ទាល់ចំពោះការពិចារណាជាទូទៅខាងលើនេះ ។ ទន្លេរពៅ មិនបង្កើតបាននូវខ្សែបែងចែករវាងប្រជាជនកម្ពុជា និងប្រជាជនបាសាក់នោះទេ ។

– នៅទីបញ្ចប់តាមហេតុការណ៍ប្រវត្តិសាស្ត្រ និងនយោបាយ គឺព្រំដែនពីមុនស្ថិតនៅខាងជើងឆ្ងាយពីទន្លេរពៅ ក្នុងចម្ងាយមួយដែលឆ្ងាយបង្គួរពីមាត់ពាមនៃព្រែកនេះ ក៏ដូចជាការដែលបានបង្ហាញនៅលើផែនទីនៃបេសកកម្មរុករករបស់លោក Doudart de Lagrée [៤] និងផែនទីដែលបានបង្កើតឡើងក្រោមការមើលខុសត្រូវរបស់តំណាងរាស្ត្រ Deloncle [៥] នៅឆ្នាំ ១៨៨៩ (C.f ផែនទីឧបសម្ព័ន្ធ) (ទំព័រ ២៥៨) ។

(៤) / ផែនទីភ្ជាប់ជាមួយនឹងរបាយការណ៍របស់លោក F.Garnier ចុះថ្ងៃទី១ ខែតុលា ឆ្នាំ ១៩៧៨ ។ ឥណ្ឌូចិន C.19(79) ។

(៥) / ផែនទីនយោបាយឥណ្ឌូចិនរបស់លោក F.Deloncle ធ្វើឡើងនៅក្នុងខែតុលា ឆ្នាំ ១៨៨៩ ដោយរោងពុម្ព F.Appel ,Parrot និង Cie , ប៉ារីស ។

តែថាសភាពនៃច្បាប់ពីមុននេះបានបម្រើធ្វើជាគ្រឹះនៃការទាមទារដែលធ្វើឡើងនៅប្រទេសថៃ ដោយប្រទេសបារាំងនៅក្នុងនាម នៃប្រទេសកម្ពុជា ។ បើសិនជា អនុសញ្ញា ឆ្នាំ១៩០៤មិនបានគិតគូរអ្វី នៅក្នុងការគូសព្រំដែនរវាងព្រះរាជាណាចក្រ បាសាក់ និងប្រទេសកម្ពុជាទេនោះ គ្រឹះនៃការធ្វើអនុប្បទាន (Cession) នូវទឹកដីដែលបានឧទ្ទិសដល់នោះ គឺឥឡូវនេះមានលក្ខណៈខុសគ្នាយ៉ាងខ្លាំងទៅតាមទឹកដីដែលគេបានបោះបង់ចោល ។ ជាពិសេសគឺខេត្តម្លូព្រៃ និងទន្លេរពៅទាំងពីរ គឺត្រូវបានទាមទារមកវិញនៅក្នុងនាមនៃប្រទេសដែលស្ថិតនៅក្រោមការការពារ ហើយហេតុការណ៍នេះនឹងត្រូវបានបញ្ជាឲ្យមានការបែងចែកដែលធ្វើឡើងបន្ទាប់មកទៀតនៅក្រោមការ មើលខុសត្រូវរបស់បារាំងនូវទឹកដីដែលបានប្រគល់ឲ្យ ។

តែថា ហេតុនៃការជ្រើសរើស ទន្លេរពៅធ្វើជាមណ្ឌលជាច្រើនរបស់កម្ពុជាដោយការធ្វើប្រជាភិវឌ្ឍន៍របស់ខ្លួននោះ ដែលការទាមទារត្រូវបានធ្វើឡើងនៅប្រទេស សៀមនៅលើមូលដ្ឋាននៃច្បាប់ទាំងឡាយរបស់កម្ពុជានោះ គឺត្រូវតែឆ្លងកាត់តាម អនុក្រឹត្យចុះថ្ងៃទី២៨ ខែមីនា នៅក្រោមអាជ្ញាធរបាសាក់ [៥ស្ទួន] ។

នេះបង្កើតបានដោយពិតប្រាកដនូវប្រភេទនៃការគៃបំបាត់ពីខាងអាជ្ញាធរជាអ្នកការពារការមិនទទួលស្គាល់ដោយប្រយោលនូវគ្រឹះទាំងឡាយនៃអនុសញ្ញាឆ្នាំ ១៩០៤ នោះគឺជាការរំលោភមួយនៃអនុសញ្ញានេះ ។

ហើយគេអាចយកលេសថា អគ្គទេសាភិបាលឥណ្ឌូចិន បានធ្វើដោយល្ងង់ខ្លៅឬដោយភាន់ច្រឡំ ព្រោះលោកបានធ្វើឲ្យទៅជាផ្លូវការក្នុងរបៀបបំពាននៃច្បាប់នេះ ។

៣ – ការកាត់ចេញដោយចេតនានូវទឹកដីជាតិកម្ពុជា :

អនុក្រឹត្យ ចុះថ្ងៃទី១៦ ខែឧសភា ឆ្នាំ ១៩០៥ (ឧបសម្ព័ន្ធ៤) (ទំព័រ ២៣៣)

អនុក្រឹត្យចុះថ្ងៃទី១៦ ខែឧសភា ឆ្នាំ ១៩០៥ គឺមានបំណង ដើម្បីបញ្ជាក់ដោយប្រាកដប្រជាក្នុង "ការភ្ជាប់មួង (muong) ផ្សេងៗនៅក្នុងប្រទេសកម្ពុជាទៅឲ្យខេត្តនៃបាសាក់ (លាវ) " [៦] ។

(៥ស្ទួន) / មណ្ឌលទាំងនេះគឺ ១° ផុន ថុង (Phon-Thong) ២° ប៉ាសា (Pasah) ៣° ស៊ូ ឃុម (Sou Khoume) ៤° អ៊ូ ធុម (Outhoum) ៥° មូឡា ពូមុក (Moula Poumok) ៦° សាផាង ភូហ្វា (Saphang Phoufa) ៧° សេឡាមប៉ាវ (Selampao) ខាងជើង (Cf. អាត្រាទី១ នៃអនុក្រឹត្យចុះថ្ងៃទី១៦ ខែឧសភា ឆ្នាំ ១៩០៥) ។

(៦) / ពាក្យ មួង Muong គឺមានន័យស្មើនិងពាក្យកម្ពុជាថា ស្រុក (arrondis sement) ។

១ – មូលហេតុនៃអនុក្រឹត្យនេះ

គេអាចកត់សម្គាល់នូវការភ្ញាក់ផ្អើល ខ្លះនៅចំពោះមុខអនុក្រឹត្យបែបនេះ ដែលផលប្រយោជន៍របស់វាមិនបានលេចឡើងនៅពេលដំបូងនោះឡើយ ។ ការកំណត់ទឹកដីនៃព្រះរាជាណាចក្របាសាក់ បានបណ្តាលឲ្យមានភាពច្បាស់លាស់គ្រប់គ្រាន់តាមលក្ខណៈភូមិសាស្ត្រ នៃអនុក្រឹត្យទីមួយ ដើម្បីកុំឲ្យវាមានភាពចាំបាច់ ដើម្បីបញ្ជាក់នូវដែនអំណាចនៃមណ្ឌលថ្មី ។

អនុក្រឹត្យចុះថ្ងៃទី១៦ ខែឧសភា អាចពន្យល់បានតែនៅក្នុងវិធានការដែលថា នាំមកនូវកត្តាថ្មីមួយ តើកត្តាថ្មីនេះអាចជាអ្វីទៅ ? គេមិនបេះតែសង្ស័យពេកទេ ការបកស្រាយតែមួយគត់ដែលមានលទ្ធភាពនោះគឺគោលបំណងនៃអនុក្រឹត្យនេះ គឺដើម្បីបញ្ចូលឲ្យនៅក្រោមអាជ្ញាធរនៃអ្នកគ្រប់គ្រងនៅបាសាក់នូវតំបន់ទាំងឡាយដែលរហូតមកដល់ពេលនេះថ្វីបើការកម្រិតព្រំដែន ដែលត្រូវបានសម្រេចធ្វើឡើង ដោយអនុក្រឹត្យចុះថ្ងៃទី២៨ មីនា ក៏ដោយ ក៏តែងតែបានគេចចេញពីអាណាចក្រនៃអាជ្ញាធរបាសាក់ដែរ ។ វាសមជាការពិតណាស់ នៅពេលដែលគេអាចសម្គាល់ឃើញថាស្របទៅតាមសភាពការណ៍ពីមុន តំបន់ទាំងនេះបានបន្តគេចចេញពីឥទ្ធិពលរបស់ លោករ៉េស៊ីដង់ ជាន់ខ្ពស់នៅប្រទេសលាវ ដែលលោកបានទទួលពីអគ្គទេសាភិបាល ឥណ្ឌូចិននូវអត្ថបទមួយដែលបានកំណត់ផ្តល់ឲ្យលោកនូវវិស័យមួយនៃសមត្ថកិច្ចស្របទៅតាមគំនូសនៃព្រំដែនទាំងឡាយ ដែលបានធ្វើឡើងកាលពីប៉ុន្មានខែមុននេះ ។ វាគ្រប់គ្រាន់ដើម្បីធ្វើឲ្យគេជឿ និងដើម្បីសម្គាល់ឃើញថា អនុក្រឹត្យត្រូវបានធ្វើឡើងតែទៅតាមការស្នើតែមួយគត់របស់លោក រ៉េស៊ីដង់ត៏ជាន់ខ្ពស់នៅប្រទេសលាវ ដោយគ្មានការបញ្ជាក់ណាមួយ ដែលធ្វើឡើងដោយអាជ្ញាធរណាមួយរបស់ជាតិកម្ពុជា ឬក៏អាជ្ញាធរជាអ្នកការពារនោះឡើយ ។ ប៉ុន្តែខ្សែបន្ទាត់នេះ វាបានបញ្ជាក់យ៉ាងប្រត្យក្សនូវលក្ខណៈនៃការរំលោភព្រំដែនទន្លេរពៅ ដែលបើតាមការសំអាងរបស់អនុក្រឹត្យថ្មីក៏ដោយ ក៏វាមិនបានត្រូវគ្នាជាមួយព្រំដែននៃជាតិពន្ធ ឬព្រំដែននៃភាសានោះដែរ ហើយវាបានកែប្រែនូវសភាពការណ៍នៃការអភិបាលដែលមានមកពីមុន ។ គេអាច

និយាយឲ្យកាន់តែច្បាស់ទៀតថា គឺជាការកាត់យកទឹកដីនៃប្រទេសកម្ពុជា ដើម្បី ជាគុណប្រយោជន៍ដល់ខេត្តបាសាក់ (ចំប៉ាសាក់) ។

២ – តម្លៃគតិយុត្តរបស់អនុក្រឹត្យចុះថ្ងៃទី ១៦ ខែមីនា

ជាដំបូង គេត្រូវតែគូសបញ្ជាក់ថា អនុក្រឹត្យនេះ គឺគ្រាន់តែជាច្បាប់រដ្ឋបាលផ្ទៃក្នុងធម្មតាមួយនិងមានលក្ខណៈជាឯកតោភាគីតែប៉ុណ្ណោះ ។ នេះក៏បង្ហាញដោយប្រត្យក្សនូវហេតុការណ៍ថា អត្ថបទនេះថែមទាំងមិនបានបង្ហាញនូវទិដ្ឋភាពនៃទំនាក់ទំនងដែលបានតុល្យភាព ដែលចង្អុលចរិតលក្ខណៈ ដោយអនុក្រឹត្យចុះថ្ងៃទី២៨ ខែមីនានោះទេ ។ ពុំមានអាជ្ញាធរកម្ពុជាណាមួយទាំងព្រះមហាក្សត្រ ទាំងលោករ៉េស៊ីដង់ត៏ជាន់ខ្ពស់ ទាំងក្រុមប្រឹក្សានៃអាណាព្យាបាល ពុំត្រូវបានគេពិគ្រោះយោបល់ឡើយ ។ គឺជាការបំពេញចិត្តមួយផ្តល់ទៅឲ្យការទាមទារមួយរបស់លោក រ៉េស៊ីដង់ត៏ជាន់ខ្ពស់នៃប្រទេសលាវ ។

ដូច្នេះគឺជាច្បាប់មួយដែលគ្មានតម្លៃ នៅចំពោះភ្នែកនៃច្បាប់អន្តរជាតិ ។ វាគ្រាន់តែតំណាងឲ្យការបែងចែកនៃសមត្ថកិច្ចទាំងឡាយ នៃការអភិបាលដោយសុទ្ធសាធនៅក្នុងក្របខ័ណ្ឌមួយរបស់អាណានិគម ។

៣ – ការទាក់ទងរវាងអនុក្រឹត្យ ចុះថ្ងៃទី១៦ ខែឧសភា និងអនុក្រឹត្យចុះថ្ងៃទី ២៨ ខែមីនា

បើសិនជាអនុក្រឹត្យចុះថ្ងៃទី១៦ ខែឧសភា បានបង្ហាញខ្លួនដោយឡែកនោះ សភាពការណ៍ គឺងាយស្រួលណាស់: គេគ្រាន់តែសម្គាល់ឃើញថា អត្ថបទមួយដែលតាមការសំអាងរបស់ខ្លួនផ្ទាល់ បានលួចហូតនូវសមត្ថកិច្ចរបស់អ្នកអភិបាលបារាំងនៅប្រទេសកម្ពុជានូវស្រុកទាំងឡាយរបស់កម្ពុជា ប្រហែលជាត្រឹមត្រូវតាមច្បាប់ដោយឥតខ្ចោះនៅលើឋានៈនៃការគ្រប់គ្រងរបស់អាណានិគម ប៉ុន្តែវាមិនអាចជំទាស់ចំពោះរដ្ឋដែលត្រូវបានការពារ នៅពេលដែលក្របខ័ណ្ឌរដ្ឋបាល អាណានិគមត្រូវបានលុបចោលនោះ ។

អ្វីដែលធ្ងន់ធ្ងរបំផុតនោះ គឺមានតែអនុក្រឹត្យ ចុះថ្ងៃទី១៦ ខែឧសភានោះទេ ដែលបានផ្តល់នូវសារសំខាន់ខាងផ្នែករដ្ឋបាល នៃគំនូសព្រំដែនដែលបានកំណត់ដោយអនុក្រឹត្យចុះថ្ងៃទី២៨ ខែមីនា ។ ដូច្នេះវាមានការទាក់ទងជាមួយអនុក្រឹត្យនេះ ដោយ

ផ្តាច់ចេញដោយឡែកពីគ្នា ។

ន័យគតិយុត្តរបស់អនុក្រឹត្យទាំងពីរនេះ និងតម្លៃរបស់វាមិនដូចគ្នាបេះបិទនោះឡើយ ។ ដូច្នេះគេត្រូវតែបង្ខំចិត្ត ដើម្បីទទួលស្គាល់ផងដែរ នូវច្បាប់ស្តីពីការកំណត់ព្រំដែនទន្លេរពៅ (អនុក្រឹត្យចុះថ្ងៃទី២៨ ខែមីនា) ថាជាតម្លៃនៃការកម្រិតព្រំដែនរដ្ឋបាលរបស់អាណានិគម ។

ដើម្បីបដិសេធនូវការវិភាគនេះគេបានផ្ចាញ់ផ្ចាល់ (acculé) ដើម្បីប្រកាសថា អនុក្រឹត្យចុះថ្ងៃទី២៨ ខែមីនា ដែលបានបំភ្លឺដោយអនុក្រឹត្យ ចុះថ្ងៃទី១៦ ខែឧសភា គឺបានរំលោភយ៉ាងច្បាស់និងដោយចេតនាទៅលើអនុសញ្ញាបារាំង-សៀម ឆ្នាំ១៩០៤ ដែលតាមពិត អនុសញ្ញានេះមានគោលបំណង ដើម្បីប្រគល់ឲ្យមកប្រទេសកម្ពុជានូវអតីតខេត្តទាំងនេះ ។ តែថា អនុក្រឹត្យក្រោយៗមកទៀត មិនបានទទួលស្គាល់ព្រំខាងក្រៅនៃទឹកដីរបស់ខេត្តទាំងនេះទេ ។ អនុក្រឹត្យចុះថ្ងៃទី២៨ ខែមីនា គេមិនបាននិយាយអនុក្រឹត្យចុះថ្ងៃទី១៦ ខែឧសភា គេបាននិយាយ ។ វាបានបង្កើតនូវសភាពនៃហេតុការណ៍ថ្មី នៅពេលដែលគេត្រូវពិនិត្យមើលនូវស្ថានភាពដែលមានមកពីមុន ។ ដូច្នេះគេត្រូវបានបង្ខំឲ្យមើលឃើញតែច្បាប់ដែលគ្មានតម្លៃ ។

៤ – សេចក្តីសន្និដ្ឋាន

អ្វីដែលបាននិយាយពីមុន បានបង្ហាញនូវលទ្ធផលថា :

១ – អនុក្រឹត្យចុះថ្ងៃទី២៨ ខែមីនា ១៩០៥ (និងដោយបន្ទាប់បន្សំអនុក្រឹត្យចុះថ្ងៃទី១៦ ខែឧសភា ១៩០៥) មិនមែនជាច្បាប់អន្តរជាតិទេ ប៉ុន្តែគឺជាច្បាប់ផ្ទៃក្នុងរបស់បារាំងដោយសុទ្ធសាធ ។

២ – នៅក្នុងវិធានការដែលគេបានយកលេសថា ត្រូវបានប្រកាន់យកក្នុងការអនុវត្តអនុសញ្ញាបារាំង សៀម ឆ្នាំ ១៩០៤ និងកំណត់នូវព្រំដែនអន្តរជាតិមួយរវាងទឹកដីដែលត្រូវបានប្រគល់ឲ្យវិញ ដោយអនុសញ្ញា នៅព្រះរាជាណាចក្រកម្ពុជាដែលត្រូវបានការពារ និងព្រះរាជាណាចក្របាសាក់ ដែលត្រូវបានបោះបង់ដោយប្រទេស បារាំង អត្ថបទទាំងនេះដែលតាមការសំអាងរបស់អនុក្រឹត្យមួយនោះ បានកាត់នូវទឹកដីរបស់កម្ពុជាដែលត្រូវបានប្រគល់ឲ្យវិញ បានធ្វើឲ្យខូចមិនគ្រាន់តែនៅចំពោះ

ផ្នែកនៃច្បាប់អន្តរជាតិប៉ុណ្ណោះទេ ប៉ុន្តែថែមទាំងនៅចំពោះផ្នែកនៃច្បាប់ផ្ទៃក្នុងរបស់បារាំងទៀតផង (ហើយប្រហែលទាំងគ្មានទៀតផង) ។

អវត្តមាននៃតម្លៃអន្តរជាតិនេះ ត្រូវបានធ្វើឲ្យលេចច្បាស់ដោយការពិតថា អ្នកអាណាព្យាបាលបារាំងបានធ្វើដោយពុំបានពិគ្រោះយោបល់ជាមួយប្រទេសដែលត្រូវការពារទាំងប្រឆាំងនិងផលប្រយោជន៍របស់ប្រទេសនេះទៀតផង (៣) ។

នៅក្នុងវិធានការដែលអត្ថបទទាំងនេះបានបង្កើតនូវមណ្ឌលត្រួតត្រាធម្មតារបស់អាណានិគមបារាំង ដែលមិនបានប៉ះពាល់ដល់បញ្ហានៃអធិបតេយ្យភាពនៃទឹកដីប្រហែលជាវាបានបង្កើតនូវច្បាប់គតិយុត្ត ដែលគួរយកជាការបាន ប៉ុន្តែគឺជាច្បាប់ ផ្ទៃក្នុងរបស់បារាំងដោយសុទ្ធសាធ គឺគ្មានន័យអន្តរជាតិឡើយ ច្បាប់នោះវាត្រូវតែធ្វើឲ្យប្រើការបានដោយប្រាកដប្រជាដោយមានការទទួលស្គាល់ពីបណ្តាប្រទេសដែលមានព្រំដែនជាប់គ្នានិងដែលបានត្រឡប់មករកឯករាជ្យវិញនោះ ។

ដោយអវត្តមាននៃការទទួលស្គាល់បែបណាមួយនោះ ព្រំដែននៅតែត្រូវគូសដដែល គឺវាស្ថិតនៅជាប់ច្បាប់ដែលកំណត់ដោយកត្តា នៃលំដាប់ខាងប្រវត្តិសាស្ត្រ ខាងភាសា និងខាងជាតិពន្ធ ដូចដែលយើងបានឃើញហើយ និងថែមទាំងការសំអាង របស់អាជ្ញាធរអាណានិគមផងនោះ បានបញ្ជានូវការគូសព្រំដែនមួយដែល អនុគ្រោះបំផុតនៅប្រទេសកម្ពុជា ។

(៣) / នៅក្នុងសម្មតិកម្មនេះ ប្រទេសបារាំងត្រូវធ្វើជាពីរដំណាក់កាល គឺនៅក្នុងកម្រិតនៃទំនាក់ទំនងជាមួយសៀម បារាំងត្រូវដើរតួ ច្បាប់នៃប្រទេសកម្ពុជា ដើម្បីទទួលបាននូវការប្រគល់នៃទឹកដី ។ នៅកម្រិតនៃការប្រតិបត្តិនៃកិច្ចព្រមព្រៀងដែលទទួលបាន ដូច្នេះបារាំងត្រូវដណ្តើមយកធនធាននៃប្រទេសកម្ពុជា ។ គឺដោយសារការពិនិត្យឃើញនេះហើយ ដែលត្រូវបានបង្ខំឲ្យទៅដល់ការទទួលស្គាល់នូវតម្លៃអន្តរជាតិមួយនៃព្រំដែនទន្លេរពៅ ។ តាមការពិត វាជាការជាក់ស្តែង ដែលបារាំងជាមហាអំណាចអាណានិគម មិនបានកំណត់នូវសារសំខាន់ពិសេសណាមួយឡើយ ដែលនៅចំពោះភ្នែករបស់ខ្លួនវាគ្រាន់តែជាគំនូសផ្ទៃក្នុងមួយតែប៉ុណ្ណោះ ។

ភាគ III
ព្រំដែនរវាង តាន់ អាន , ត្រាង បាង និង តៃ និញ (កូសាំងស៊ីន) មួយផ្នែក និងស្វាយរៀង ព្រៃវែង និងកំពង់ចាម (កម្ពុជា) មួយផ្នែកទៀត (១៨៦៩ _ ១៨៧២)

ការកម្រិតខ្សែបន្ទាត់នៃផ្នែកព្រំដែននេះ ត្រូវបានកើតមានឡើងនៅក្នុងឆ្នាំ ១៨៦៩ ។ ផ្នែកទីមួយនៃការងារពិនិត្យឲ្យស្គាល់ និងការបោះគោលដី ត្រូវបានអនុវត្តនៅក្នុងឆ្នាំ ១៨៧០ ហើយផ្នែកទីពីរ នៃការងារនេះត្រូវបានធ្វើឡើងរវាងឆ្នាំ១៨៧០ និងឆ្នាំ ១៨៧២។

យើងនឹងពិនិត្យមើលនៅក្នុងជំពូកពីរ ជាបន្តបន្ទាប់ គឺ :

- ការបង្កើតព្រំដែន
- តម្លៃគតិយុត្ត នៃខ្សែគំនូសដែលបានជ្រើសរើសយក

គេត្រូវតែកត់សម្គាល់ថា វិធីនៃការពិភាក្សាដែលយើងបានជ្រើសរើសយកទៅទីនេះ (និងជាវិធីដែលយើងជ្រើសរើសយកនៅក្នុងជំពូកបន្ទាប់ទៀតផងដែរនោះ) គឺមានលក្ខណៈខុសគ្នាពីវិធីដែលយើងបានដើរតាមពីមុន គឺយើងនឹងញែកចេញនៃសេចក្តីរាយការណ៍នៃប្រវត្តិសាស្ត្រស្តីពីការបង្កើតព្រំដែន(ជំពូក ।) និងការពិភាក្សាខាងគតិយុត្ត ដោយចំតែម្តង (ជំពូក ॥) ។

យើងយល់ស្របតាមការដោះស្រាយនេះព្រោះថា ម្យ៉ាងវាហាក់ដូចជាថា ប្រវត្តិសាស្ត្រនៃការធ្វើអាណានិគមដោយខ្ជាប់ខ្ជួននោះ គឺមានការណែនាំដោយពិសេស និងត្រូវបាត់បង់នូវកម្លាំងរបស់ខ្លួនដែលធ្វើឲ្យគេជឿតាម បើសិនជាវាត្រូវបានប្រមូលផ្តុំទៅលើការពិភាក្សាតែខាងគតិយុត្តនោះ ។

ម្យ៉ាងទៀតប្រវត្តិសាស្ត្រនេះ មានលក្ខណៈស្មុគស្មាញគ្រប់គ្រាន់ ដើម្បីញុំាងមិនឲ្យធ្វើអ្វីកើតនូវកម្លាំងទឡ្ហីកម្មគតិយុត្ត បើសិនជាកម្លាំងនេះត្រូវដើរតាមដោយផ្ទាល់នូវកម្លាំងមួយទៀត ។

ជំពូកទី I
ការបង្កើតព្រំដែន
ផ្នែក I
សភាពការណ៍នៅមុនពេលការងារចាប់ផ្តើមអនុវត្តន៍

នៅដើមដំបូងនៃការធ្វើសញ្ជ័យ (ការច្បាំងដណ្តើមយកទឹកដី) របស់បារាំងនូវខេត្តទាំង៣ នៅភាគខាងកើតនៃកូសាំងស៊ីន ក្រោមឧត្តមនាវី មេបញ្ជាការនៃកងទ័ព និងជាទេសាភិបាល នៃកូសាំងស៊ីន បានចូលកាន់កាប់ បន្ទាយទាំងឡាយដែលត្រូវបានកាន់កាប់ដោយពួកអណ្ណាម។ ចំណុចទាំងនេះបានក្លាយទៅជាប៉ុស្តិ៍ជួរមុខរបស់បារាំង ។ នៅក្នុងតំបន់ដែលយើងចាប់អារម្មណ៍នោះ ប៉ុស្តិ៍ទាំងនេះរួមមាន បៀន ហ្វា (Bien Hoa) ជាមួយនឹងឧបសម្ព័ន្ធពីរទៀតរបស់ប៉ុស្តិ៍នេះ គឺ ធូ-យ៉ាវ-ម៉ូត (Thu-Yao-Mat ឬ Thudaumot) និងបារៀ (Baria) [១] ។ ហើយនិងតៃនិញ (Tay-Ninh) ដែលស្ថិតនៅទិសពាយ័ព្យដ៏ឆ្ងាយ : "យើងមានទឹកដីដែលមានជីវជាតិបំផុតនៅព្រះរាជាណាចក្រអណ្ណាម ហើយយើងបានកាន់កាប់ផុតពីការលុកលុយទាំងអស់ពីសត្រូវដោយសារមធ្យោបាយនៃបន្ទាយទាំងឡាយនៅតៃនិញ នៅព្រំដែនរួមគ្នានៅកម្ពុជា នៅ Toueyn - Mot (Thudaumot) នៅលើទឹកដី បៀនហ្វា ដែលនៅតាមមាត់ទន្លេ..." [២]។

ប៉ុន្តែព្រំដែនរវាងកូសាំងស៊ីន និងប្រទេសកម្ពុជា បានកំណត់ដោយមិនច្បាស់លាស់"ព្រំដែនរបស់យើងត្រូវបានកំណត់ ដោយមិនច្បាស់លាស់ឬមិនសូវច្បាស់លាស់ ។ គឺមានតែពេលវេលា និងបន្ទាប់ពីយើងអាចចងនូវទំនាក់ទំនងឲ្យបានខ្ជាប់ខ្ជួនចំពោះបញ្ហានេះទេ ទើបវាផ្តល់ឲ្យយើងកំណត់បានដោយច្បាស់លាស់ និងនៅក្នុងរបៀបមួយដ៏ប្រាកដប្រជា នូវបញ្ហាព្រំដែនដ៏សំខាន់នេះ" [៣] ។

---

(១) / លិខិតចុះថ្ងៃទី៨ មករា ១៨៦៣ របស់ទេសាភិបាលកូសាំងស៊ីនផ្ញើទៅក្រសួងជើងទឹក ។ ឥណ្ឌូចិន A 200 (1) ។

(២) / លិខិតរបស់លោកឧត្តមនាវីទោ សារណឺរ (Charner) ចុះថ្ងៃទី២៩ ខែមេសា ឆ្នាំ ១៨៦១ ផ្ញើទៅជូនក្រសួងជើងទឹក ។ ឥណ្ឌូចិន A 30 (2) ។

(៣) / លិខិតរបស់លោកឧត្តមនាវីត្រី de la Grandiere ចុះថ្ងៃទី២៧ ខែឧសភា ឆ្នាំ ១៨៦៣ ផ្ញើទៅជូនក្រសួងជើងទឹក ។ ឥណ្ឌូចិន A 30 (60) ។

ថ្វីបើព្រំដែនទាំងឡាយមិនច្បាស់លាស់ក៏ដោយ ក៏ឯកសារជាផ្លូវការទាំងឡាយនៅក្នុងសម័យនោះ បានផ្តល់ព័ត៌មានដល់យើងអំពីចំណុចទាំងឡាយដែលបានបញ្ចប់ទឹកដីកូសាំងស៊ីន ហើយដែលបានចាប់ផ្តើមនូវទឹកដីនៃប្រទេសកម្ពុជា ។

ក – នៅទិសពាយ័ព្យ

ព្រំដែននៅក្នុងតំបន់នេះ បានកំណត់តាមផ្លូវថ្នល់ដែលត្រូវបានស្ថាបនាឡើង នៅក្នុងឆ្នាំ ១៨៦៨ ដែលបានតភ្ជាប់ តៃ និញ ទៅបារៀ ដោយមានការវាងនៅធូយូវម៉ូត : "ខ្ញុំបានឲ្យគេធ្វើផ្លូវយុទ្ធសាស្ត្រ ដែលបត់តាមព្រំដែនរបស់យើងពី តៃ និញ ទៅបារៀ ដើម្បីឲ្យកងទ័ពរបស់យើងអាចដឹកជញ្ជូន ពីចំណុចមួយទៅចំណុចមួយទៀត" [៤] ។ ឆ្ងាយជាងនេះទៅទៀត នៅក្នុងលិខិតដដែលនេះ ទេសាភិបាលឥណ្ឌូចិនបានបញ្ជាក់ថា "ដើម្បីឲ្យកងទ័ព របស់យើងទៅកាន់កន្លែងណាមួយបានឆាប់រហ័ស នៅក្នុងប្រទេសកម្ពុជា និងដើម្បីធ្វើចរាចរឲ្យបានងាយស្រួលនៅតាមព្រំដែនខាងជើងបំផុត នៃការកាន់កាប់របស់យើងខ្ញុំ បានធ្វើឲ្យផ្លូវថ្នល់ពីព្រៃនគរទៅមីថ(Mytho) មានសភាពល្អពេញលេញ ព្រមទាំងបានបង្ហើយបញ្ចប់ផ្លូវថ្នល់ពីបារៀ ទៅតៃនិញផងដែរ" ។

ខ – នៅខាងជើងតៃនិញ

របាយការណ៍ទាំងឡាយរបស់លោកមេបញ្ជាការ Alleyron [៥] ស្តីអំពីឧទ្ទាមកម្ម ដែលបានបង្កចលាចល នៅក្នុងឆ្នាំ១៨៦៦ នៅតៃនិញ តាមមេឧទ្ទាមកម្ពុជាឈ្មោះ ពោរកំបោ (Pou-kombo) បានឲ្យយើងដឹងថា ស្ទើរតែទាំងអស់ ឬពុំនោះទេ គឺភូមិទាំងអស់ដែលស្ថិតនៅក្រោមចំណុះអាជ្ញាធរកម្ពុជា ។

១ – ភូមិទាំងឡាយរបស់កម្ពុជា

ភូមិទាំងឡាយរបស់កម្ពុជាដែលបាននិយាយនៅក្នុងរបាយការណ៍ទាំងនេះ គឺមានភូមិ :

១°. អុំ បុក (Om Boc) "លោក (លោក de larclause) [៦] បានរកឃើញនៅឆ្ងាយ

(៤) / លិខិតរបស់ទេសាភិបាលកូសាំងស៊ីន ចុះថ្ងៃទី៣០ កញ្ញា ១៨៦៨ ផ្ញើទៅក្រសួងជើងទឹក ។ ឥណ្ឌូចិន A 20 (6)។

(៥) / របាយការណ៍ចុះថ្ងៃទី២២ មិថុនា និងថ្ងៃទី៥ កក្កដា ១៨៦៦ ផ្ញើទៅនាយសេនាធិការ និងទៅឧត្តមនាវីទេសាភិបាលកូសាំងស៊ីន ។

(៦) / អធិការទទួលបន្ទុកកិច្ចការប្រជាជនអណ្តោត្រាម នៅតៃនិញ ។

បន្តិចពីអុំបុក នៅរ៉ាបាវ(Rabao) [៧] នូវការបោះជំរំ ជាសញ្ញាថា ជារបស់ពួកឧទ្ទាម ។ លោក de Larclause បានបំផ្លាញចោលនៅយប់ទី៣ ដល់យប់ទី៤ ។ នៅក្នុងឱកាសដដែលនេះ លោកអាចចាប់បានជនកម្ពុជាចំនួន៤នាក់ នៅភូមិ អុំបុក ដោយបាននាំមកជាមួយ ខ្លួននូវឈ្លើយសឹក ទៅតៃនិញ នៅក្នុងថ្ងៃទី៤ " ។ (**កកន** ប្រវត្តិសាស្ត្របានសរសេរថាខ្មែរក្រោកឡើងតស៊ូនាំឲ្យបារាំងខឹងសម្បារក៏បែងចែកទឹកដីផ្នែកនោះទៅឲ្យអណ្ណាម ទៅប្រហែលជាក្នុងនោះមានពោធិកំបោ ជាមេដឹកនាំ...?) ។

២°. បាវ ស៊ុត (Bao Sut) : "ថ្ងៃទី១១ ក្រោយពីបានដុតបំផ្លាញភូមិស្តុល (Sdoll) គេបានតម្រង់ទៅភូមិ បាវ ស៊ុត [៨] ជាភូមិមួយ ដែលលូ ផានសាន (Lou-Phan-San) មេអាទិករកម្ពុជាខាងប៉ះបោរដ៏សំខាន់ម្នាក់រស់នៅ" ។

៣°.ស្រុកធាតុ (Srok Thiet)បាវ អារ៉ាក្ស(Bao-Arack) ស្រុក ហុំ (Srok Hom) [៩]។ "គេបានដឹងតាមរយៈកុលសម្ព័ន្ធចេង(Cheng) ដែលនៅតែស្មោះត្រង់នឹងយើងនោះថា ពេលល្ងាចនៅតៃនិញ ពួកឧទ្ទាមដែលបានចាកចេញពីត្រាវីយ៉ុង (Traviong) [១០] នៅពេលព្រឹកថ្ងៃទី១១ បានតម្រង់ទៅកាន់ស្រុកធាតុ បាវអារ៉ាក្ស និងស្រុកហុំ ដែលជាភូមិរបស់ លូ ខា ហុម (Lou - Kha - Hôm) " [១១] ។

៤°. វាំង ហា (Viang hà) [១២] "គេបានឈប់នៅភូមិកម្ពុជាឈ្មោះ វីយ៉ាង ហា ដែលពួកឧទ្ទាមមួយផ្នែកបានរត់គេចខ្លួននៅជិតយើង" ។

៥°.ត្រាត្រាវ (Tra - Trau) "យើងបានទៅដល់ត្រាត្រាវនៅវេលាម៉ោង៥ល្ងាច ។ ភូមិនេះ នៅតែមានប្រជាជនកម្ពុជាខ្លះកាន់កាប់ដែលពួកគេបានរត់គេចខ្លួននៅពេលដែលយើងបានទៅដល់ជិតពួកគេ" [១៣] ។

(៧) / ឈ្មោះ រ៉ាច បៅ (Rach Bau) នៅលើផែនទី A - Rousseau (១៨៩៦) នៅខាងលិចតៃនិញ ។

(៨) / នៅលើផែនទី ដែលបាននិយាយពីមុន ភូមិនេះសរសេរថា Bau Suc ។

(៩) / នៅលើផែនទី ដែលបាននិយាយពីមុន ឈ្មោះទាំងនេះ សរសេរថា : Soc . Thiet , Bau - A - Rach , Socom។ ភូមិទាំងនេះស្ថិតនៅទិសពាយ័ព្យ នៃតៃនិញ ។

(១០) / នៅលើផែនទី ដែលបាននិយាយពីមុន ត្រា វ៉ុន (Travon) ។

(១១) / រដ្ឋមន្ត្រីក្រសួងដឹកជញ្ជូនជើងគោក ដែលស្ថិតនៅក្នុងបំរែណកជាប់មុខ (Cf.infra , note 17) ។

(១២) / នៅលើផែនទី ឈ្មោះនេះសរសេរថា Bau - Vang - hà ។

(១៣) / គ្មានចុះនៅក្នុងផែនទី ប៉ុន្តែត្រូវស្ថិតនៅខាងជើង តាជាក ។

៦°. តាដាក (Tadac) [១៤] "ថ្ងៃស្អែកឡើង នៅលើផ្លូវត្រាត្រាវ នៅភូមិតាដាកមានស្នាមរថយន្តជ្រៅៗជាច្រើនបើកកាត់ និងដែលយើងបានជួបប្រទះនោះបានបង្ហាញយើងថា ក្បួនរថយន្តកម្ពុជា គឺមានច្រើនសន្ធឹកសន្ធាប់និងបានធ្វើដំណើរទៅតាមទិសដៅដូចយើងដែរ ។ តាដាក ត្រូវបានគេបោះបង់ចោល ប៉ុន្តែវាគ្រាន់តែស្ថិតនៅជិតយើងតែប៉ុណ្ណោះ ។ គឺជាភូមិដ៏មានសម្បត្តិមួយរបស់កម្ពុជា និងស្ថិតនៅលើដីទួលដ៏តូចមួយដែលមានព្រៃនៅជាប់ពីខាង ។ យើងបានរកឃើញធនធានគ្រប់ប្រភេទទាំងអស់ហើយនៅពេលដែលម្នាក់ៗត្រូវបានផ្តល់ស្បៀងបរិបូរណ៍ហើយនោះ ខ្ញុំបានដាក់បញ្ជាឲ្យកាប់ដើមឈើដល់គល់ បំផ្លាញវប្បធម៌ទាំងឡាយ និងដុតបំផ្លាញខ្ទមទាំង ឡាយ និងស្រូវដែលទុកបម្រុងដែលគេលាក់ទុកនៅក្នុងព្រៃ" ។

៧°. សេរ៉ុក – ថ្រាន (Seroc - Thran) [១៥] "យើងបានជួបដោយចៃដន្យនូវព្រឹទ្ធាចារ្យពិការម្នាក់ ដែលលាក់ខ្លួននៅក្នុងគម្ពោតព្រៃដែលនៅពេលនោះ យើងទទួលបាននូវព័ត៌មានដ៏ល្អប្រសើរ គឺ : លោកតានោះបាននិយាយប្រាប់យើងថា កងទ័ពរបស់ពួកឧទ្ទាមមិនបានឆ្លងកាត់ទាំងនៅត្រាត្រាវ ទាំងនៅតាដាកនោះទេ ប៉ុន្តែពួកគេបានបញ្ជូនបេសកជនទាំងឡាយឲ្យមកនាំប្រជាជនបះបោរ ហើយដែលពួកគេបានស្នាក់នៅភូមិ Seroc . Thran ដែលស្ថិតនៅលើទឹកដីកម្ពុជា..." ។

" Seroc - Thran គឺជាភូមិកម្ពុជាមួយ ដ៏ល្អឆើតឆាយ និងមានសម្បត្តិណាស់ទៀតផងខ្ទមទាំងឡាយបានបញ្ចេញឲ្យឃើញថា មានទ្រព្យសម្បត្តិគ្រប់គ្រាន់ដែលភាគច្រើនក្នុងនោះត្រូវបានប្រែក្លាយទៅជាជង្រុកស្រូវ ។ ដូចជានៅតាដាកដែរ ខ្ញុំឲ្យគេបំផ្លាញ និងដុតចោលទាំងអស់" ។

ប្រាកដហើយ របាយការណ៍ទាំងឡាយរបស់មេបញ្ជាការ Alleyron មិនបានរៀបរាប់ភូមិកម្ពុជាគ្រប់ទាំងអស់នោះទេ ។ របាយការណ៍នេះបានបង្ហាញតែភូមិទាំងឡាយដែលមានព្រឹត្តិការណ៍កើតឡើង ។ ប៉ុន្តែបើសិនជាគេនឹកដល់ផែនទីរបស់លោក

(១៤) / នៅលើផែនទី នៃវិទ្យាស្ថានភូមិសាស្ត្រជាតិខ្នាត ១/៤០០.០០០ ឈ្មោះសរសេរថា តា ដាត (Ta-Dath) ជាភូមិមួយនៅខាងជើង តៃនិញ ។

(១៥) / នៅលើផែនទីរបស់ A.Rousseau ឈ្មោះនេះសរសេរថា ស្រុក – ត្រាញ់ (Srok Tranh) ជាភូមិមួយដែលឥឡូវនេះស្ថិតនៅក្នុងទឹកដីវៀតណាម នៅជិតព្រំដែនប្រទេសកម្ពុជា ។

A.Rousseau ដែលបានរៀបចំនៅក្នុងឆ្នាំ ១៨៩៦ គឺថា ៣០ឆ្នាំ ក្រោយរបាយការណ៍របស់មេបញ្ជាការ Allegron នោះ គេនឹងថាតំបន់នេះ មិនសូវមានមនុស្សរស់នៅច្រើនទេ និងមានតែភូមិបួនដប់ប៉ុណ្ណោះ ។

សូម្បីតែនៅក្នុងឆ្នាំ ១៩១០ ក៏ដោយ គឺថា ៤៤ឆ្នាំយូរក្រោយមកទៀត នៅភាគខាងជើង តៃ និញ គឺមានប្រជាជនរស់នៅដោយតិចតួច ។ នោះគឺជាអ្វីដែលយើងបានដឹងជាភស្តុតាងរបស់អធិការ Bougourd ដែលមាននៅក្នុងរបាយការណ៍របស់លោកលេខ ៦៣ រៀបរាប់ នៅក្នុងឆ្នាំ ១៩១០ ថា : "ខេត្ត តៃ និញ មានវិសាលភាពធំធេង ប៉ុន្តែគេត្រូវតែចាត់ទុកថា ផ្នែកទាំងអស់ដែលស្ថិតនៅខាងជើងទីរួមខេត្ត គឺស្ទើរតែគ្មានមនុស្សនៅ ។ ភូមិទាំង១០ ដែលមានព្រៃឈើផងនោះ នៅក្នុងតំបន់នេះ គឺមានឈ្មោះនៅក្នុងបញ្ជីតែ ១១៦៤ នាក់ប៉ុណ្ណោះ [១៦] " ។

របាយការណ៍របស់លោកមេបញ្ជាការ Alleyron បានសរសេរអំពីភូមិរបស់កម្ពុជាជាង ១០ ដែលស្ថិតនៅខាងជើង តៃ និញ ។ ជិតកន្លះសតវត្សរ៍ក្រោយមក លោក Bougourd បានផ្តល់នូវតួលេខដដែល ។ ព័ត៌មានទាំងនេះបានបញ្ជាក់ឲ្យឃើញថា ត្រូវចំពោះនិក្ខេបបទរបស់យើង ដែលនៅក្នុងនោះតំបន់ដែលស្ថិតនៅខាងជើងតៃ និញ គឺមានតែប្រជាជនកម្ពុជារស់នៅ និងជាផ្នែករួមបញ្ចូល នៃទឹកដីកម្ពុជា ។ លើសពីនេះទៅទៀត វាមិនគ្រាន់តែមានប្រជាជនកម្ពុជារស់នៅប៉ុណ្ណោះទេ វាថែមទាំងមានអាជ្ញាធរកម្ពុជាជាអ្នកអភិបាលទៀតផង ។

២ – អាជ្ញាធរ កម្ពុជា

ខេត្តតៃ និញ ដែលបានឈ្មោះជាកម្ពុជាថា រោងដំរី (Rong Damrey) នោះគឺជាទឹកដីរបស់រដ្ឋមួយ [១៧] ។ ការគ្រប់គ្រងរបស់ខេត្តនេះ ត្រូវបានប្រគល់ឲ្យរដ្ឋមន្ត្រីក្រសួងដឹកជញ្ជូនមួយរូប ដែលមានងារជាកម្ពុជាថា លោកក្រឡាហោម (Lok Cralahom) ។ លោកក្រឡាហោម [១៨] មាននិវេសនដ្ឋានរបស់លោកនៅក្នុងតំបន់នៃភូមិ ស្រុកធាតុ

(១៦) / ឯកសារប៊ីន D 1020 ។

(១៧) / រដ្ឋ ជាសាមីខ្លួនមួយៗ បានប្រគល់ការគ្រប់គ្រងទៅឲ្យខេត្តមួយចំនួនដែលរដ្ឋនោះបានទទួលនូវផលទុន ។ រដ្ឋនោះបានគ្រប់គ្រងខេត្តទាំងនោះតាមរយៈអន្តរការី នៃរដ្ឋមន្ត្រីរបស់ខ្លួន ដែលមានបទាសម្ព័ន្ធស្ទើរតែដូចគ្នា និងរដ្ឋមន្ត្រីរបស់ព្រះរាជា ។

(១៨) / នៅក្នុងរបាយការណ៍របស់មេបញ្ជាការ Alleyron ងារនេះសរសេរថា ឡុន ខា ហូម (Lon Kha Hôm) ។

បាវ អារ័ក្ស ស្រុកហូម។ លោកក្រឡាហោម មានមន្ត្រីស្ថិតនៅក្រោមបញ្ជារបស់លោក គឺប្រធានមណ្ឌលរដ្ឋបាល ដែលមានងារថា លោក ប៉ាន សាន (Lok Pan San) [១៩] ។ ប្រធានមណ្ឌលរដ្ឋបាលមួយនោះដែលមានលំនៅស្ថានរបស់ខ្លួននៅភូមិបាវស៊ុត (Bao - Sut) (Bao - Suc នៅលើដែនដីរបស់លោក A.Rousseau) គឺជាភ្នាក់ងារដ៏សំខាន់នៃការបះបោររបស់ពោរកំបោ ដែលបានផ្ទុះឡើងនៅ តៃ និញ នៅក្នុងខែកក្កដា ឆ្នាំ១៨៦៦ "គឺវាមានពិតប្រាកដណាស់ គឺថាចាប់តាំងពីច្រើនខែមកហើយ ប្រជាជនកម្ពុជា នៃកុលសម្ព័ន្ធ លូ ផាន សាន បានប្រមូលផ្តុំគ្នា នៅត្រាវីយ៉ុង" Traviong [២០] ។ គឺគាត់នេះហើយដែលបានបញ្ជូនបេសកជនទាំងនាមកព្រៃនគរ ដើម្បីកំណត់ឲ្យពោរកំបោរត់គេចខ្លួននៅថ្ងៃទី៤ខែឧសភា ឆ្នាំ ១៨៦៦ ចេញពីទីក្រុងនេះ ដែលគាត់ស្ថិតនៅក្នុងលំនៅស្ថាន ក្រោមការឃ្លាំមើល ។ គឺមនុស្សរបស់គាត់ និងមនុស្សរបស់លោកក្រឡាហោម ដែលបានបង្កើតក្រុមមនុស្សដំបូង នៃកងទ័ពរបស់ពោរកំបោ : " នៅថ្ងៃទី៩ គេបានដឹង ជាវីជ្ជមានដោយការចូលមកវិញនៅភូមិចាម (Cham) [២១] នៃ ដុង តាអែសា (Dong Taè xà) ថាក្រុមកម្ពុជា គឺជាផ្នែកមួយដ៏ធំ ដែលរួមមានមនុស្ស រស់ លូ ខា ហូម និង លូ ផាន សាន " [២២] ។

ដូច លោក ប៉ាន សាន (Lok Pan San) នៅបាវស៊ុតដែរ អ្នកផ្សេងៗទៀតដែលតំណាងឲ្យអាជ្ញាធរកម្ពុជា បាននៅក្រោមអំណាចលោកក្រឡាហោម : "នៅពេលដែលសំឡេងនៃការបះបោរត្រូវបានលេចឮនៅតៃនិញនោះ លោកក្រឡាហោម មិនបានសង្ស័យថា ពួកគេនៅទីបំផុត បានស្គាល់លោក De Larclause ដែលគាត់បានទទួលនូវការព្រមានដ៏ធ្ងន់ធ្ងរជាច្រើនលើកនោះទេ ។ រហូតដល់ពេលចុងក្រោយ លោក De Larclause ដែលមានទំនាក់ទំនងជាញឹកញាប់ជាមួយប្រធានកម្ពុជាទាំងអស់ ដែលជាច្រើននាក់នៅក្នុងពួកគេទាំងនោះ មានការស្រឡាញ់លោកយ៉ាងជ្រាលជ្រៅហើយលោកបានរស់នៅ នៅក្នុងចំណោមពួកគេជាយូរមកហើយនេះ បានឃើញថាពួកគេមិនរឹង

(១៩) / មេបញ្ជា Alleyron សរសេរថា លូ ផាន សាន ។
(២០) / របាយការណ៍ថ្ងៃទី២២ ខែមិថុនា ១៨៦៦ របស់មេបញ្ជាការ Alleyron ។
(២១) / ចាម (Cham) ជាសម្ព័ន្ធញាតិរបស់មាំឡេ ដែលត្រូវបានគេចាត់ទុកដូចជាប្រជាជនកម្ពុជាមានសញ្ជាតិកម្ពុជា ។
(២២) / របាយការណ៍ដែលបាននិយាយពីមុន ។

រូសនិងចេះស្តាប់បង្គាប់នោះ បានជឿថា ការនិយាយរៀបរាប់នេះ គឺជាការនិយាយពន្លើស និងភូតកុហក [២៣] ។

លោកក្រឡាហោម មានកម្លាំងកងទ័ពដ៏សំខាន់បង្គួរ ដើម្បីធានាអំណាចរបស់ខ្លួននៅលើទឹកដីដែលខ្លួនទទួលបន្ទុក "ថ្ងៃទី៣ ខែមិថុនា លោក De Larclause បានសម្រេចទៅធ្វើការបញ្ជាក់ដល់ទីកន្លែងនូវព័ត៌មានទាំងឡាយ ដែលគេបានរាយការណ៍ជូនលោក និងប្រឹងប្រែងធ្វើឲ្យពួកគេគោរព ព្រមទាំងបានចាប់ប្រធានខ្លះ ដែលគេបានឲ្យការណ៍ ថាជាមេដឹកនាំនៃចលនានេះ ។ លោកក្រឡាហោមបានស្នើឲ្យនាយទាហានដែលបញ្ជាបន្ទាយនៅ តៃ និញ គឺលោកអនុសេនីយ៍ឯក Pinault ជាមួយនិងទាហានអមការពារចំនួន១៥នាក់ និងពលបាលត្រីម្នាក់ផង និងលោកបានបញ្ជូនបញ្ជាទៅមេកម្ពុជា គឺ លូ ខា ហូម ឲ្យដាក់នៅក្រោមកិច្ចការរបស់លោកនូវមនុស្សចំនួន ១៥០ នាក់ នៅក្នុងចំណោមមនុស្សរបស់ខ្លួនដែលមានអាវុធ..." ។

ហេតុដូច្នេះយើងឃើញថា ទឹកដីខេត្តតៃ និញ នៅក្នុងឆ្នាំ ១៨៦៦ ស្ទើរតែរស់នៅដោយប្រជាជនកម្ពុជាទាំងស្រុង និងស្ថិតនៅក្រោមអំណាចអាជ្ញាធរ ដែលតំណាងឲ្យរាជការកម្ពុជា ។

គ – នៅខាងលិចបុំស្តិ៍ តៃ និញ

តំបន់ទាំងអស់ដែលស្ថិតនៅខាងលិចបន្ទាយ តៃ និញ គឺជាផ្នែកនៃទឹកដីកម្ពុជា ។ ទន្លេវ៉ៃ គោ(Vaïco)ខាងកើតឬក៏ទន្លេវ៉ៃគោធំ [២៤] គឺជាទឹកដីរបស់ខ្មែរ ។ ដើម្បីឲ្យគេជឿ គេត្រូវតែនឹកដល់សក្ខីកម្មរបស់លោកឧត្តមនាវី de la Grandière ទេសាភិបាលនៃកូសាំងស៊ីន ដែលមានកាលបរិច្ឆេទនៅឆ្នាំ១៨៦៧ គឺថា៣ឆ្នាំមុនការងារបោះគោលដី : "ខ្ញុំមិនចង់ និយាយអំពីការលេចឡើងថ្មីៗនៅលើច្រាំងទល់មុខទន្លេវ៉ៃគោធំ ដែលជារបស់ប្រទេសកម្ពុជានោះទេ ដែលមានគ្រួសារកម្ពុជាដ៏ច្រើនបង្គួរ ដែលបានគេចខ្លួននៅចំពោះមុខពោរកំបោ" [២៥] ។

(២៣) / របាយការណ៍ដែលបាននិយាយពីមុន ។
(២៤) / ទន្លេវ៉ៃគោខាងកើតបានឈ្មោះថា ទន្លេវ៉ៃគោធំ (de Lanessan ឥណ្ឌូចិន បារាំង ប៉ារីស ១៨៨៩) ។
(២៥) / លិខិតរបស់ទេសាភិបាលកូសាំងស៊ីនចុះថ្ងៃទី២៨ មិថុនា ១៨៦៧ ផ្ញើទៅរដ្ឋមន្ត្រីក្រសួងជើងទឹកឥណ្ឌូចិន A . 30 (12) ។

ម្យ៉ាងទៀតគឺនៅលើច្រាំងទន្លេវ៉ៃគោខាងកើត ដែលព្រះកែវហ្វា (Prea Keofa) (ឬព្រះមហាក្សត្រទី២) [២៦] ត្រូវបានថ្វាយអំណាចជាមេបញ្ជាការនៃខេត្តបាភ្នំ "ខ្ញុំបានគាំពារព្រះកែវហ្វា នៅក្នុងអំឡុងការចូលកាន់កាប់របស់ព្រះអង្គជាមេបញ្ជាការនៅលើត្រើយនៃទន្លេវ៉ៃគោធំ ដោយទាហានខ្លះរបស់យើងដែលស្ថិតនៅ ហ្គោ-ហ្វាយ (Go-Huai) ដែលនៅទីនោះព្រះអង្គបានរុលទៅមុខនៅក្នុងខេត្តបាភ្នំ [២៧] ។

ព័ត៌មានដែលបានរាយការណ៍ខាងលើនេះ បានឲ្យយើងដឹងថា តំបន់ដែលស្ថិតនៅខាងលិច ខាងជើង នៃបន្ទាយតៃ និញ និងនៅទិសឦសាន នៃផ្លូវទឹមួយដែលបានស្ថាបនាឡើងនៅក្នុងឆ្នាំ ១៨៦៨ ដើម្បីតភ្ជាប់ពី តៃ និញ ទៅបាវៀ គឺជាផ្នែកនៃទឹកដីកម្ពុជា ។ ព័ត៌មានទាំងនេះត្រូវបានបញ្ជាក់ដោយអធិការទទួលបន្ទុកប្រជាជនអន្ទោគ្រាម នៅតៃនិញ ដែលជាតំណាងម្នាក់នៃរាជការកូសាំងស៊ីន នៅក្នុងគណៈកម្មការកម្រិតព្រំដែនដែលបានរួមប្រជុំក្រោយមក (Cf.infra) ។ គាត់បានសរសេរនៅក្នុងឆ្នាំ ១៨៧២ គឺពីរ ឆ្នាំក្រោយការងារបោះគោលដី : "គេមិនត្រូវភ្លេចថា ប្រទេសនេះ គឺជារបស់កម្ពុជារហូតដល់បៀនហ្វា" [២៨] ។

ផ្នែកទី II
ការរៀបចំ

ក – គោលបំណង នៃការបោះគោលដី

ក្នុងការសម្រេចនូវការកម្រិតនិងការបោះគោលដីនៃព្រំដែននៅក្នុងតំបន់នេះ ទេសាភិបាលកូសាំងស៊ីន បានបន្តអនុវត្តនូវគោលបំណងមួយខាងបែបបទរដ្ឋបាល គឺលោកចង់ជួយសម្រួលដល់ការទារពន្ធដារ និងរារាំងកុំឲ្យអ្នកស្រុកនិយាយព្រមគ្នាថាជាអាណិកជននៅកូសាំងស៊ីនផង និងជាប្រជារាស្ត្ររបស់ព្រះមហាក្សត្រនៃប្រទេសកម្ពុជាផង : "ព្រំដែនកូសាំងស៊ីន និងព្រំដែនកម្ពុជា ស្ថិតនៅទិសខាងលិចនៃការត្រួតពិនិត្យរបស់តៃនិញ របស់ តាន អាន គឺមានការគូសមិនសូវល្អ ។ នៅក្នុងពេលនេះ ខ្ញុំសូមធ្វើការកម្រិតតាមធម្មជាតិ ទន្ទឹមនិងការរៀបចំផលប្រយោជន៍របស់ប្រទេសកម្ពុជា និងផលប្រយោជន៍របស់យើង ដែលអាចផ្តល់ដល់ព្រំដែននេះនូវភាពមិនប្រែប្រួលមួយដែលមិនដែលមាន និងដើម្បីរារាំង *កុំឲ្យអ្នកភូមិខ្លះនិយាយភាសាបារាំង នៅពេលដែលមន្ត្រីរបស់ព្រះមហាក្សត្រទៅទារពន្ធដារពីពួកគេ និងកុំឲ្យនិយាយភាសាខ្មែរ នៅពេលដែលយើងទៅទាមទារពន្ធដារ ពីពួកគេ* ។ វាបានបណ្តាលឲ្យកាលៈទេសៈនេះមានការច្របូកច្របល់ខ្លះដែលគួរតែបញ្ឈប់កុំឲ្យមានដូច្នេះ" [២៩] ។

១ – សំណើរបស់អធិការ តាន អាន និងត្រាង បាង

នៅមុនការងារបោះគោលដីនេះ ទេសាភិបាលកូសាំងស៊ីន បានស្នើសុំដល់អធិការ ៣នាក់ឲ្យសិក្សាអំពីគំនូសព្រំដែន និងឲ្យដាក់ជូនគាត់ពិនិត្យនូវសេចក្តីស្នើរបស់ពួកគេ។

អធិការទាំង៣នាក់ គឺលោក ដឺ បាស្តារ (de bastard) លោក ឡាប៊ូស៊ីយ៉ែរ (Labussière) និងលោក បេណ្វ័ស (Benoist) ដាក់ជូននូវសេចក្តីស្នើនេះដែលគេសង្ខេបបានដូចតទៅនេះ :

១ – អធិការកិច្ចនៅ តាន អាន

"លោកអធិការ នៅ តាន អាន បានវាយតម្លៃថា ព្រំដែនបច្ចុប្បន្ន គឺឥតខ្ចោះពីព្រោះថា ព្រំដែននេះត្រូវបានកំណត់តាមលក្ខណៈភូមិសាស្ត្រតាម Rach Cai Co នៅមាត់ពាមដែលនៅទីនោះ "គេបានដាក់ ប៉ុស្តិ៍ត្រួតពិនិត្យថ្មីមួយនៅ Hung Nguyen" [៣០] ។

២ – អធិការកិច្ចនៅ ត្រាង បាង

លោកអធិការ នៅត្រាយ បាង បានប្រកាសថា ទឹកដីរបស់ប្រទេសកម្ពុជាបានលូតទៅមុខយ៉ាងវែង ឆ្ពោះទៅទិសខាងត្បូងវាង ម៉ុក ហ្វា (Moc Hoa) និងយ៉ាយ ហ្វា (Gai-Hoà) ។ បន្ទាប់ពីការស្នើរបស់លោក "ប្រកបដោយលក្ខណៈភូមិសាស្ត្រនោះមកព្រំដែនអាចត្រូវបានកំណត់ តាម ហ្វាយ មី (Goai Mi) (R.Bao) ចាប់តាំងពី វីយ៉ាម (Viam) នៃ Cai . Co រហូតដល់ដីចុងក្រោយ នៃឃុំនិងភូមិ ឡុង ខាញ់ (Long - Khanh) ។

(២៦) / អនាគតព្រះមហាក្សត្រ ស៊ីសុវត្ថិ ។
(២៧) / លិខិតរបស់ទេសាភិបាលកូសាំងស៊ីនចុះថ្ងៃទី២៨ មិថុនា ១៨៦៧ ដែលបាននិយាយពីមុន ។
(២៨) / លិខិតរបស់អធិការ Rheinard ផ្ញើទៅនាយកក្រសួងមហាផ្ទៃ ចុះថ្ងៃទី ២៣ ខែមីនា ១៨៧២ ។

(២៩) / លិខិតរបស់ទេសាភិបាលកូសាំងស៊ីនចុះថ្ងៃទី ១៥ កក្កដា ១៨៦៩ ផ្ញើទៅរដ្ឋមន្ត្រីក្រសួងជើងទឹកឥណ្ឌូចិន A - 20 (៩) ។
(៣០) / របាយការណ៍របស់អធិការទាំង៣ ភ្ជាប់ជាមួយលិខិតរបស់នាយកនៃក្រសួងមហាផ្ទៃចុះថ្ងៃទី ៦ ខែកញ្ញា ១៨៦៩ ផ្ញើទៅជូនទេសាភិបាលកូសាំងស៊ីន ។

ព្រំដែនថ្មីនេះព័ទ្ធជុំវិញតំបន់ព្រៃ ដែលព័ទ្ធជុំវិញខ្ពង់រាបតូចៗ ដែលខ័ណ្ឌទឹកនៃទន្លេវ៉ៃគោទាំងពីរ ដែលរស់នៅដោយប្រជាជនកម្ពុជាសុទ្ធសាធ" ។

តើចំណែកនៃទឹកដីកម្ពុជា ណាដែលលោកអធិការ Labussière បានស្នើបញ្ចូលទៅក្នុងកូសាំងស៊ីន ? ទឹកដីនោះបង្កើតបាននូវចំណែកដីដែលគេដាក់ឈ្មោះ នៅពេលបច្ចុប្បន្ននេះថា "ចំពុះទា" ពីព្រោះដីនេះវាដូចចំពុះនៃសត្វទា ដែលលយទៅក្នុងទឹកដីវៀតណាម ។ ចំណែកនេះរួមមានទឹកដីនៃស្រុក ស្វាយទាប ហើយនិងទឹកដីនៃប៉ុស្តិ៍រដ្ឋបាលនៅកំពង់រោទិ៍ ។

ព្រំដែនត្រូវបានកំណត់ដោយខ្សែទឹកនៃទន្លេ រ៉ាច បូ (Rach Bau) និងខ្សែបន្ទាត់មួយដែលបន្តយ៉ាងវែងតម្រង់ឆ្ពោះទៅរហូតដល់ (ស្រុក) កំពង់ចម្លង ។

៣ – អធិការកិច្ចនៅ តៃ និញ

លោកអធិការនៅ តៃ និញ បានផ្តល់ព័ត៌មានដូចតទៅនេះ នៅតំបន់ដែលលោកចាប់អារម្មណ៍ "ពួកអណ្ណាម ដែលជាអ្នកធ្វើសញ្ជ័យ និងពួកទាហានជើងទឹក បានធ្វើដំណើរតាមផ្លូវទឹកព្រែកនៅតាមច្រាំងទាំងឡាយដែលពួកគេបានបង្កើតឡើង ដោយបានដេញច្រានប្រជាជនកម្ពុជាឲ្យមកនៅក្នុងទឹកដីខាងក្នុង ។ គឺនៅក្នុងផ្នែកនៃទឹកដីកូសាំងស៊ីន បារាំងនេះផងដែរ ដែលប្រជាជនមានសភាពច្របូកច្របល់ ។ សង្កាត់ជនជាតិអណ្ណាមដែលស្ថិតនៅតាមច្រាំងនៃព្រែកមួយបានទាមទារនូវផ្នែកនៃទឹកដីព្រៃរបស់ខ្លួនដែលពួកកុលសម្ព័ន្ធរបស់កម្ពុជានៅព័ទ្ធជុំវិញ ហើយពួកកុលសម្ព័ន្ធទាំងនេះក៏បានធ្វើការតវ៉ាម្តងម្កាលដែរនោះ ។

ដូច្នេះលោកបានស្នើថា :

ក/– ចាប់ពីព្រំដែន Gia - Hoa ទៅដល់ Cai - Cay ដោយគ្មានព្រែកជីកនោះផ្លូវថ្នល់ធំពី Baplan (Bos - Pleang បុសភ្លៀង) ទៅស្ពានតាហាញ់ (Spien - Tahanh) (ស្ពានឈើឆ្លងព្រែក Cai - Cay) ត្រូវបានគេជ្រើសរើសធ្វើជាខ្សែកំណត់ព្រំដែន ។

ខ/– គេបានធ្វើដំណើរតាមដងព្រែក Cai-Cay រហូតដល់Ngaba (កំពង់តាសាង) ។ តាមយោបល់របស់លោកអធិការរូបនេះ គឺថា " ទឹកដីកូសាំងស៊ីន នឹងបាត់បង់ទឹកដី នៃឃុំ Long Phu នៅខាងលើស្ពាន–តាហាញ់ " (កំពង់បាត្រាស – បាក់ (Kompong-Batras-Bac) នៅក្នុងឃុំពាមមេត្រី) ប៉ុន្តែផ្ទុយទៅវិញ កូសាំងស៊ីន បានចំណេញនូវដី បរិព័ន្ធភូមិ (enclave) នៃ Xverat នៅជិត Bing - Cu ស្រុក Nang - Hin និងស្រុកដទៃខ្លះទៀត នៅតាមបណ្តោយព្រែក Cai - Cay ។

គ/– បន្ទាប់មកទៀត គំនូសព្រំដែន នឹងបន្តគូសតាមជ្រលងដ៏ជ្រៅនៃ Cai-Bac រហូតដល់ Bengo (កំពង់មានជ័យ) ដែលនៅទីនោះគេឃើញមានភូមិតូចចុងក្រោយ របស់អណ្ណាម ។

ដូច្នេះ កូសាំងស៊ីន នឹងបាត់បង់ "ត្រើយខាងស្តាំនៃ Cai - Bac ដែលឃុំអណ្ណាមទាមទារចង់បានកាន់កាប់នូវព្រៃទាំងឡាយ" ។

ឃ/– ឆ្ពោះទៅទិសខាងជើង គេត្រូវតែជម្រុញរហូតដល់រួមបញ្ចូលនូវតំបន់ដែលមានពួក Moïs រស់នៅ : "ឆ្ពោះទៅទិសខាងជើងដែលយើងត្រូវតែស្ថិតនៅដោយមានទំនាក់ទំនងជាមួយប្រជាជន Moïs ដែលដៃទាំងពីរនៃស្ទឹង ព្រៃគរ បានហូរ ដោយបញ្ឆៀងឆ្ពោះទៅទិសខាងត្បូង ហើយដែលមានផលវិបាកដោយមិនអាចកម្រិតព្រំដែនតាមលក្ខណៈភូមិសាស្ត្របាននោះ យើងត្រូវរើសយកព្រំដែនដោយការសន្មត ឧទាហរណ៍ខ្សែស្របដែលកាត់តាម Bengo និង ស្ពានចាម ជាស្ពានធម្មជាតិ ឆ្លងកាត់ ព្រែក R.Lamac (Xamat នៅលើដែនទី) ជាដៃច្រេងនៃ Cai . Bac " ។ អធិការតៃ និញ បានទាយទុកជាមុនថា នៅទីនោះនឹងមានវិវាទកម្មគ្នាពីព្រោះថា ប្រហែលជាតំបន់មួយដែលមានតែប្រជាជនកម្ពុជារស់នៅ និងគ្មានប្រជាជនអណ្ណាមណាម្នាក់រស់នៅឡើយ : "ជាពិសេសវានឹងមានការទាស់ទែងគ្នានៅទីនោះ" ។

ប៉ុន្តែនៅក្នុងការទូទាត់នូវការលំបាកទាំងនេះ គេត្រូវតែយកជ័យជំនះលើកូសាំងស៊ីន ដែលបានចំណេញនូវទឹកដីដ៏ធំទូលាយ ដែលជាទឹកដីរបស់កម្ពុជា "ដូច្នេះយើងនឹងបញ្ចូលនូវសាសន៍ទាំងឡាយ នៃខេត្តកម្ពុជា នៅ Cho - Ba - Den (Chong-Badèn) នូវអតីតអ្នកនៅក្នុងចំណុះជើង និងពួកកុលសម្ព័ន្ធតាមូន (Tamoun) នៅ Nga Vu និងនៅ Cheman ហើយជាពិសេសយើងនឹងស្ថិតនៅទាក់ទងជានិច្ចជាមួយពួកកុលសម្ព័ន្ធMoïs"។

គ – ការវិភាគអំពីសេចក្តីស្នើទាំងនេះ

គេត្រូវតែពិនិត្យ ដែលនៅក្នុងនោះ សេចក្តីស្នើទាំងនេះត្រូវបានធ្វើឡើង ។ ការបារម្ភដែលគ្របសង្កត់នោះ ហាក់ដូចជាបានផ្តល់អត្ថប្រយោជន៍ដល់កូសាំងស៊ីន នៅ

មុនអ្វីៗទាំងអស់ ។

អធិការនៅត្រាំងបាង ហេតុអ្វីបានជាលោក ស្នើកាត់ចេញពីប្រទេសកម្ពុជានូវទឹកដីទាំងអស់ ដែលបច្ចុប្បន្នកាន់កាប់ដោយស្រុកស្វាយទាប (ខេត្តស្វាយរៀង) ថ្វីបើលោកបានទទួលស្គាល់ហើយថា ទឹកដីនេះមានតែប្រជាជនកម្ពុជារស់នៅក៏ដោយនោះ ?

អធិការនៅ តៃ និញ លោកចង់បញ្ចូលទៅក្នុងកូសាំងស៊ីន នូវទឹកដីទាំងអស់ដែលមានភូមិអណ្ណាមតិចសោះ ហើយទោះបីជាទឹកដីនេះមិនមានប្រជាជនអណ្ណាមរស់នៅក៏ដោយចុះ គឺជាកម្មវត្ថុនៃក្ដីប្រាថ្នាចង់បានរបស់ពួកអណ្ណាមដែរ ។

ក្ដីកង្វល់ទី២ របស់អធិការនៅតៃនិញ គឺត្រូវពង្រីកទៅទិសខាងជើងថែមទៀតតាមដែលអាចធ្វើបាន ដើម្បីលើកព្រំដែនឲ្យទៅឆ្ងាយពីព្រៃនគរ និងដើម្បីពង្រឹងនូវសន្តិសុខរបស់ខ្លួន។

គាត់តម្រង់ទិសដៅរហូតដល់បញ្ចូលពួកកុលសម្ព័ន្ធ ស្ទៀង ដែលពួកគេបានផ្ដល់នូវការគាំទ្រ និងការជួយដ៏ច្រើនសន្ធឹកដល់មេឧទ្ទាម ពោរកំបោ នៅក្នុងឆ្នាំ ១៨៦៦ ។

ព្រំដែនដែលបានស្នើ មិនមែនជាព្រំដែនដែលលោកទេសាភិបាលកូសាំងស៊ីន បានឲ្យយោបល់នោះឡើយ នោះគឺការកម្រិតព្រំដែន ដើម្បីជួយសម្រួលក្នុងការទារពន្ធដារ ។ វាបានតម្រង់ទិស នៅរកគោលបំណងមួយផ្សេងទៀត នោះគឺការពង្រីកឲ្យកាន់តែធំនូវទឹកដីកូសាំងស៊ីន និង ដើម្បីធានាឲ្យទឹកដីនេះមានសន្តិសុខជាអតិបរមា ។

នៅពេលដែលគេនិយាយអំពីការសម្រួល នៃបញ្ហានេះដែលនៅក្នុងនោះពួកអណ្ណាមបានធ្វើប្រតិបត្តិការ ដោយរំលោភ និងបានផ្សាយអំពីការទាមទារចង់បាននូវទឹកដីកម្ពុជានោះ គេបានដឹងនូវការលំបាកទាំងអស់ដែលនឹងត្រូវធ្លាក់មកលើប្រជាជនកម្ពុជា ការរៀបចំអធិការទាំងឡាយតែងតែត្រូវបានត្រៀមទុកមុនជាស្រេច ដើម្បីទទួលរ៉ាប់រងការទាមទាររបស់វៀតណាម ។ សូមនិយាយនៅទីនេះថែមទៀត អំពីយោបល់របស់អ្នកគ្រប់គ្រងម្នាក់នៅក្នុងសម័យអាណានិគម " ដោយបានទទួលការលើកទឹកចិត្ត ដោយប៉ុស្តិ៍តូចៗដែលឥតប្រយោជន៍នៅ Thai - Binh . Hung Nguyen (គឺជាប៉ុស្តិ៍ដែលកាន់កាប់ដោយពួកអណ្ណាម) នោះ ពួកអណ្ណាមដែលបានមកបោះទីតាំងនៅលើទឹកដីកម្ពុជា បានធ្វើឲ្យកើតឡើងនូវការលំបាកទាំងឡាយរវាងអ្នកមានមុខមាត់របស់ពួកគេ និងអាជ្ញាធរកម្ពុជា ។ បន្ទាប់មកបើសិនជាពួកគេមិនឈ្នះនោះ ពួកគេក៏

ស្រែកថា ពួកគេមានការឈឺចាប់ខ្លាំងណាស់ និងបានទាមទារឲ្យភ្ជាប់ទឹកដីរបស់ពួកគេទៅកូសាំងស៊ីន ។ ពួកគេបានដឹងថា បំណងប្រាថ្នាដែលបានសម្ដែងចេញ ដោយពួកគេគឺដើម្បីគេចផុតពីការអាក់អន់ចិត្ត នៅក្រោមម្លប់នៃទង់ជាតិរបស់យើង តែបានបញ្ឆេចបញ្ឆៀវដល់យើង និងជាការឆបោក ដើម្បីព្យាយាមគេចចេញពីភាពយុត្តិធម៌មួយដែលពួកគេបានយល់ព្រមទាំងនៅលើទឹកដីកម្ពុជានោះ" ។

សេចក្ដីស្នើទាំងឡាយរបស់អធិការនៅ តាន អាន, ត្រាំង បាង និងតៃ និញ ដែលគាំទ្រដោយនាយកក្រសួងមហាផ្ទៃ នៃទេសាភិបាលឥណ្ឌូចិន ត្រូវបានដាក់ជូនទៅលោកទេសាភិបាល ពិនិត្យហើយដែលលោកបានយល់ព្រមនោះ ។ ពេលនោះ គេបានស្នើទៅព្រះមហាក្សត្រនៃប្រទេសកម្ពុជា ដើម្បីចាត់តាំងតំណាងឲ្យចូលរួមនៅក្នុងគណៈកម្មការចម្រុះមួយ ដើម្បីកម្រិតព្រំដែន ។

ផ្នែកទី III
ដំណាក់កាលទីមួយនៃការខារបោះគោលដី

១ – ការងាររបស់គណៈកម្មការ

គណៈកម្មការចម្រុះដែលមានអធិការ បីនាក់ [៣១] និងបេសកជនទាំងឡាយរបស់ព្រះមហាក្សត្រ នៃប្រទេសកម្ពុជាបានចាប់ផ្ដើមបំពេញការងាររបស់ខ្លួននៅដើមឆ្នាំ ១៨៧០ ។ ប៉ុន្តែភារកិច្ចនៃគណៈកម្មការនេះ គឺមិនសូវកំណត់អំពីគំនូសព្រំដែន ជាងការដាក់គោលព្រំដែន នៅតាមបណ្ដោយព្រំដែន ដែលស្នើឡើង ដោយអធិការទាំង៣នាក់ នេះទេ និងត្រូវបានយល់ព្រមដោយទេសាភិបាល គឺ : "នៅខាងជើង ព្រំដែនដែលបានយល់ព្រមនោះ គឺខ្សែស្របទៅចម្ងាយ ៦២ គ.ម ខាងជើងតៃ និញ (ដែនទីបានដាក់ ស្ពាន ចាម ដោយខុសនៅលើខ្សែស្របនេះ ស្ពាន នេះស្ថិតនៅចម្ងាយ ២៥ គ.ម ទៅទិសខាងត្បូងឆ្ងាយ)" [៣២] ។

---

(៣១) / អធិការទទួលបន្ទុកកិច្ចការជនអន្តោប្រវេសន៍ នៅតៃនិញ លោក** Benoist **ត្រូវបានផ្លាស់ចេញ និងត្រូវបានដាក់ជំនួស ដោយលោកអធិការ** Rheinart **។

(៣២) / របាយការណ៍របស់អធិការ :** Rheinart Labussière , de Bastard **។

គណៈកម្មការនេះបានធ្វើដំណើរតម្រង់ទៅទន្លេជ្រៅ (Tonlé - Chru) ជាភាសាខ្មែរ គឺទន្លេជ្រៅ ដៃខាងកើត នៃស្ទឹងព្រែកគរ ជាចំណុចខ្ពស់បំផុត នៃព្រំដែនដែលបានយល់ព្រមដោយទេសាភិបាល ។ គណៈកម្មការបានឡើងតាមទន្លេជ្រៅ រហូតដល់ខ្សែស្រប ដែលបានចង្អុលបង្ហាញ ហើយចេញពីនោះគណៈកម្មការបានរុលទៅទិសខាងលិច" ដោយចេញពីផ្លូវថ្នល់ដែលបានដើរ និងដោយដាំទូវបង្គោលបង្ហាញពីចន្លោះមួយទៅចន្លោះមួយ" [៣៣] ។

ថ្ងៃទីមួយ ការទទួលស្គាល់ព្រំដែន ត្រូវបានធ្វើឡើង ដោយពួកអធិការទាំង៣នាក់តែប៉ុណ្ណោះ ចំណែកខាងភាគីកម្ពុជាវិញ ពួកគេបានវង្វេងផ្លូវ គឺ "ខាងកម្ពុជាបានធ្វើដំណើររុលទៅមុខដោយយឺតៗដោយពុំមានអ្នកនាំផ្លូវនោះ ពួកយើងក៏បានវង្វេងផ្លូវទៅ" ។ ពួកអធិការទាំង៣នាក់ បានទៅដល់ចំណុចដែលពួកគេបានស្វែងរក ប៉ុន្តែពួកគេត្រូវរង់ចាំខាងភាគីកម្ពុជារហូតដល់ ២៤ម៉ោង ។

លុះដល់ថ្ងៃទី២ ពួកគេមានអ្នកនាំផ្លូវ គឺអ្នកនាំផ្លូវជាជនជាតិកម្ពុជា ។ ប៉ុន្តែពួកគេជាអ្នកនាំផ្លូវទាំងនេះ ប្រហែលជានៅក្នុងក្តីកង្វល់ចង់សន្សំសំចៃទឹកដីជាតិរបស់ខ្លួន ពួកគេបាននាំទៅរកផ្លូវមួយដែលស្ថិតនៅចម្ងាយពី ៦ ទៅ ៨ គ.ម នៅខាងត្បូងខ្សែស្រប ដែលបានកំណត់ : "អ្នកនាំផ្លូវរបស់យើងបានចាប់ផ្តើមឲ្យយើងចុះដើរ តាមផ្លូវចម្ងាយពី ៦ ទៅ ៨ គ.ម នៅពីក្រោយខ្សែស្រប ដែលត្រូវធ្វើតាម " [៣៤] ។ ជាការប៉ុនប៉ងដោយឥតប្រយោជន៍ ពួកអធិការដែលមានដែនទី នៅក្នុងដៃបានយកចេញមកពិនិត្យ ហើយពួកអ្នកនាំផ្លូវបាន "ប្រកាសនៅពេលនោះថា យើងត្រូវរកផ្លូវថ្នល់មួយនៅពេលខាងមុខនេះ ដែលអាចនាំយើងទៅរកទិសដៅទីមួយរបស់យើង" ។

តំបន់ដែលបានធ្វើដំណើរទៅ គឺក្រខ្វាំងណាស់ "មានជនជាតិភាគតិចស្ទៀងរស់នៅ [៣៥] និងប្រជាជនកម្ពុជា ដែលជាងពាក់កណ្តាលជាមនុស្សព្រៃរស់នៅ" ។ គឺជាទឹកដីមួយដែលបានយកចេញពីប្រទេសកម្ពុជា គឺពុំមានប្រជាជនអណ្ណាមម្នាក់ឡើយ ។

---

(៣៣) / របាយការណ៍ដែលបាននិយាយពីមុនរួចហើយ ។

(៣៤) / ដូចគ្នា ។

(៣៥) / កុលសម្ព័ន្ធព្រៃ នៅក្រោមចំណុះអាជ្ញាធរ នៃព្រះមហាក្សត្រកម្ពុជា ។

នៅទីបញ្ចប់ គេបានទៅដល់និគម បែន ជ្រុំម (Ben Chrum) [៣៦] ដែលគ្រប់គ្រងដោយមន្ត្រីកម្ពុជាម្នាក់ដែលមានគោរមងារថា ស្នង (Snang) ភូឈួយ ចៅហ្វាយខេត្តកម្ពុជានៅស៊ីធរ និងដែលបានទទួលការតែងតាំងជាមេ (Mé) "ឆ្ងាយទៅទៀត យើងបានទៅដល់ទឹកដីរបស់សេណុង (Senong) (Snang) [៣៧] មន្ត្រីឋានៈទាបម្នាក់ដែលតែងតាំងដោយ ភូ (Phu) [៣៨] នៅស៊ីធរ" [៣៩] ។

ដោយសារនិគមកម្ពុជាទាំងនេះមានធនធាននោះ ពួកអធិការបារាំងក៏បានបញ្ចូលទៅក្នុងទឹកដីកូសាំងស៊ីន ។ ស្នងមេយល់ថា មានគ្រោះថ្នាក់លោកក៏បានព្យាយាមខិតខំគ្រប់បែបយ៉ាង ដើម្បីសង្គ្រោះទឹកដីដែលលោកទទួលបន្ទុក "ស្នងមេភ័យខ្លាចថាប្រទេសរបស់ខ្លួននឹងត្រូវធ្លាក់ទៅនៅក្រោមការត្រួតត្រារបស់យើងនោះ គាត់ក៏បានផ្តល់អនុសាសន៍ដល់អ្នកនាំផ្លូវឲ្យយើងដើរព័ទ្ធ វាលតាមទិសខាងត្បូងដោយទុកវាលនេះឲ្យប្រជាជនកម្ពុជា" [៤០] ។

ប៉ុន្តែមធ្យោបាយដែលប្រើដោយស្នងមេ គឺឥតបានការពីព្រោះថា ពួកអធិការបារាំងបានបដិសេធបោះបង់ចោលនូវបំណងរបស់ពួកគេ "ដើម្បីកាន់កាប់នូវភូមិខ្លះនៅតាមព្រំដែនដែលមានប្រយោជន៍យ៉ាងខ្លាំងសម្រាប់យើង និងដើម្បីភាពសុខសាន្តរបស់ប្រទេស" ។ ជាដំបូងពួកគេចង់សម្រុះសម្រួលស្នងមេឲ្យធ្វើតាមគំនិតរបស់ពួក គេដោយវិធីទន់ភ្លន់ ប៉ុន្តែពួកគេមិនបានសម្រេចតាមបំណងរបស់ពួកគេឡើយ : "យើងចង់ឲ្យមានការព្រមព្រៀងគ្នាជាមួយស្នងមេ និងទាមទារកាន់កាប់កម្មសិទ្ធិ បានជ្រុំ (Ban Chrum) ប៉ុន្តែគាត់នៅខាងក្រោយឆ្ងាយណាស់ ជាមួយនឹងបេសកជនរបស់ព្រះមហាក្សត្រ កាត់បានអញ្ជើញពួកគេឲ្យឈប់នៅកន្លែងរបស់គាត់" ។

ពួកអធិការ បានសម្រេចថាយក បានជ្រុំ ឲ្យទាល់តែបាន "យើងបានសម្រេចដាក់ព្រំដែនទៅខាងជើង បានជ្រុំ " ពេលនោះស្នងមេ បានបញ្ចេញប្រតិកម្មដោយខ្លាំងក្លា

---

(៣៦) / នៅក្នុងរបាយការណ៍ ឈ្មោះនេះសរសេរថា បានជ្រុំម (Ban-Chrum) ។ ការខុសគ្នានេះគឺបណ្តាលមកពីអធិការបារាំងបានចម្លងខុស ។

(៣៧) / ងារដែលគេហៅនៅក្នុងអតីតរដ្ឋការកម្ពុជា គឺភូឈួយខេត្ត ។

(៣៨) / ឈ្មោះអណ្ណាម ដែលមានន័យថា ជាប្រធាននៃមណ្ឌលរដ្ឋបាលមួយ ។

(៣៩) / របាយការណ៍ដែលបានរៀបរាប់ពីមុន ។

(៤០) / របាយការណ៍ដែលបានរៀបរាប់ពីមុន ។

ប្រឆាំងនឹងការរំលោភនេះ "សេណុងមេ ដែលក្តៅក្រហាយ ដោយឃើញគេដកហូតនូវអ្វីដែលគាត់ចាត់ទុកថា ជាទ្រព្យសម្បត្តិរបស់ខ្លួននោះ មុនដំបូងបានបដិសេធមិនព្រមជូនយើងទេ និងថែមទាំងមិនព្រមផ្តល់មនុស្សដែលយើងត្រូវការនោះឡើយ ។ ពួកអធិការត្រូវប្រើការគម្រាម ដើម្បីឲ្យគាត់ផ្តល់ឲ្យ "យើងបានគម្រាម ដើម្បីឲ្យគេចាប់ឃុំគាត់ បើសិនជាគាត់នៅតែតស៊ូយូរទៅទៀតនោះ នៅទីបញ្ចប់គាត់ក៏បានចុះចាញ់ ប៉ុន្តែនៅព្យាយាមបំភាន់យើងទៀត ដោយបានបែងចែកពីរផ្លូវដើរ ដើម្បីដើរព័ទ្ធភូមិទាំងឡាយ និងទុកឲ្យមើលលែង ឃើញតែម្តង" ។

នៅទីបញ្ចប់ គណៈកម្មការ បានទៅដល់ និគមស្រុកត្រាញ់ (Srok Tranh) ជាមណ្ឌលរដ្ឋបាលរបស់កម្ពុជាមួយទៀត ។ និគមស្រុកនេះត្រូវបានបញ្ចូលទៅឲ្យកូសាំងស៊ីន ព្រោះថា "វាមានភាពសំខាន់យ៉ាងច្រើន ដោយមាននៅតាមព្រំដែន នូវភូមិដែលបន្តគ្នា និងរួបរួមគ្នានេះ" ។

ទីបញ្ចប់ គេបានទៅដល់ Cai Bach (Cai Bat នៅលើដែនទី) ។ ចាប់តាំងពីនោះមកវត្តមាននៃប្រជាជនកម្ពុជា គឺមិនមានប្រយោជន៍អ្វីឡើយ ពីព្រោះថា ព្រំដែនដែលត្រូវធ្វើតទៅទៀត ដូចដែលត្រូវបានកម្រិត ជាឯកតោភាគី ដោយគណៈប្រតិភូបារាំងនោះ ខ្សែផ្លូវទឹកទាំងពីរ (Cai - Back និង Cai-Cay) ដែលពួកអធិការទទួលបន្ទុកលើកទៅដាក់រហូតដល់តាសាង (Tasang) គេបានសម្រេចថា ផ្លូវទឹកទាំងពីរនេះ គឺជារបស់កូសាំងស៊ីន ។

ចាប់ពីតាសាងទៅ ពួកអធិការ ដោយយល់ថា កូសាំងស៊ីន "ត្រូវបានប្រគល់ឲ្យនូវទឹកដី រវាង Cai - Bach នឹង Cai - Cay នោះ បានសម្រេចថា ព្រំដែនដែលបត់តាមបន្ទាត់ត្រង់ដោយសំដៅត្រង់ពីតាសាង ទៅប៉ុស្តិ៍ Hung - Nguyen នោះ ដូច្នេះបានរាប់បញ្ចូលទៅក្នុងទឹកដីកូសាំងស៊ីន នូវទឹកដីកម្ពុជា ដែលគេឲ្យឈ្មោះថា "ចំពុះទា" ។

ចាប់ពីចំណុចនេះទៅ "ព្រំដែនបានទៅតាម Cai - Cay រហូតដល់និគម Canlo បន្ទាប់មក Rach - Hiep - An រហូតទៅដល់ Rach - Tra - Du " ។ ប៉ុន្តែគេបានសម្រេចថា ព្រែកជីកទាំងពីរនេះ ដូចព្រែកជីកពីរពីមុនដែរ គឺជារបស់កូសាំងស៊ីន ។ "ចំពោះព្រែកជីកទាំងពីរនេះ យើងជឿថា ត្រូវតែចែងនៅក្នុង ១- សំខាន់ដូចគ្នា នឹង Cai-Cay និង

Cai-Bach ដែរគឺថា ផ្លូវទឹកទាំងនេះ គឺជារបស់បារាំង ហើយពុំមានទីស្នាក់ការគយណាមួយ ឬក៏ឡូតិ៍នេសាទណាមួយអាចត្រូវបានបង្កើតឡើង ដោយគ្មានការអនុញ្ញាតពីរដ្ឋាភិបាលបារាំងនោះទេ" ។

២ – ការពិនិត្យព្រំដែនដែលបានបង្កើតឡើង

ក/– ការបាត់បង់ខាងកម្ពុជា

នៅក្នុងសេចក្តីស្នើដែលធ្វើឡើងដោយលោកអធិការនៅតៃនិញ គឺលោក Benoist ព្រំដែនខាងជើងនៃកូសាំងស៊ីន បានដើរតាមខ្សែស្របដោយកាត់តាម Bengo (ឈ្មោះកម្ពុជា គឺកំពង់មានជ័យ) ។ ព្រំដែនដែលបានស្នើឡើងរួចហើយ តាមយោបល់ផ្ទាល់របស់អធិការ Benoist បានព័ទ្ធជុំវិញជនជាតិភាគតិច Moïs នៃខេត្តកម្ពុជានៅ Chong-Ba - Den និងពួកកុលសម្ព័ន្ធ Tamoun នៅ Nga - Vu និង Chemna ។ ប៉ុន្តែព្រំដែនដែលបានសម្រេចធ្វើរួចហើយនៅលើដី បានឆ្លងកាត់ទៅទិសខាងជើងកាន់តែខ្លាំងថែមទៀតចេញពីខ្សែស្របនេះ ។ ដូច្នេះការបាត់បង់ខាងកម្ពុជាមានលក្ខណៈសំខាន់ណាស់ ។

តើការបាត់បង់ខាងទឹកដីរបស់កម្ពុជាមានអ្វីខ្លះ ? ការបាត់បង់នេះមានដូចតទៅ :

– នៅទិសឦសាន តំបន់ដ៏សំខាន់មួយដែលរាប់បញ្ចូលរវាងបន្ទាយ តៃ និញ និងស្ទឹងព្រៃនគរ ហើយដែលមាន "តែភូមិរស់នៅដោយជនជាតិស្បៀង និងប្រជាជនកម្ពុជា" ។

– នៅទិសខាងជើង ដីដ៏ធំទូលាយមួយ ដែលមានផ្លូវទឹកខាងលើ នៃទន្លេវ៉ៃគោ ខាងកើតនិងដីដែលស្ថិតនៅតាមមាត់ទន្លេទាំងពីរនេះ ។

– នៅទិសខាងលិច តំបន់ទាំងអស់ដែលបង្កើតបានជា "ចំពុះទា" ។

ខ/– មូលហេតុនៃការបាត់បង់នេះ

យើងបានបញ្ជាក់រួចហើយអំពីក្តីកង្វល់របស់អាជ្ញាធរ កូសាំងស៊ីន ដែលធ្វើជាអធិបតីក្នុងការកម្រិតនូវព្រំដែននេះ (Cf. Supra) នោះគឺជាផលប្រយោជន៍របស់អាណានិគមដែលត្រូវមាន "ភូមិមួយចំនួនដែលចាប់អារម្មណ៍ធ្វើឲ្យមានសភាពស្ងប់ស្ងាត់របស់ប្រទេស ហើយដែលមានផលប្រយោជន៍យ៉ាងខ្លាំងសម្រាប់ប៉ូលិសយើង គឺថា ដើម្បីជួយសម្រួលដំណើរទស្សនាការនានាដោយប្រើប្រាស់ធ្វើជាស្ពូល" និងដើម្បីស្ថិតនៅ

ក្នុងទំនាក់ទំនងជាមួយពួកកុលសម្ព័ន្ធព្រៃ គឺពួកស្ទៀង និងម៉យ (Moïs) ។

ប៉ុន្តែនៅក្នុងអំឡុងពេលធ្វើប្រតិបត្តិការនេះ ពួកស្នងការបារាំងបានធ្វើការពិនិត្យពិច័យនូវកត្តាមួយទៀត គឺផលប្រយោជន៍ខាងសេដ្ឋកិច្ច ។ ពួកគេមិនអាចតស៊ូចំពោះបំណងនៃការដាក់បញ្ចូលជាឧបសម្ព័ន្ធទៅឲ្យកូសាំងស៊ីននូវទឹកដីមួយដែលមានភោគទ្រព្យ និងមានជីវជាតិដូច្នេះបានទេ គឺ "នៅថ្ងៃមួយនៅទន្លេចាម នៅទិសខាងលិចប្រទេសបេះតែរាបទៅ។ ចំនួនអូរសំខាន់ៗទាំងឡាយបានថយចុះ ព្រៃមានលក្ខណៈល្អបំផុត គេបានឃើញដើមឈើធំៗ ប៉ុន្តែមិនសូវមានសារសំខាន់គួរឲ្យចាប់អារម្មណ៍ទេ។ ការស្ថិតនៅឆ្ងាយពីទន្លេដែលអាចបណ្តែតក្បូនបាននោះ បានបណ្តាលឲ្យការធ្វើអាជីវកម្មជួបការលំបាកយ៉ាងខ្លាំង ។ ខាងនេះបន្តិចខាងនោះបន្តិច គេបានជួបប្រទះនូវដីក្រហមដូចគ្នា ⁽⁴¹⁾ ដូចនៅបារៀ ភាពមានជីវជាតិ នៃដី គឺមិនគួរឲ្យជឿបានឡើយ នៅបែនជ្រុម(Ben-Chrum) និងស្រុកត្រាញ់ ដីមានលក្ខណៈទាប" ។ គេបានភ្ជាប់តំបន់នេះទៅកូសាំងស៊ីន ថ្វីបើតំបន់នេះជារបស់កម្ពុជាហើយ ដែលមានតែប្រជាជនកម្ពុជារស់នៅក៏ដោយ ។ (ប្រទេសដែលមានប្រជាជនតិច និងមានប្រជាជនកម្ពុជាខ្លះៗបានរស់នៅនិងសុទ្ធតែជាកសិករ") និងគ្រប់គ្រងដោយមន្ត្រីទាំងឡាយដែលបញ្ជូនទៅពីភ្នំពេញមិនបានស្គាល់ប្រទេសនិងពឹងពាក់ព័ត៌មានផ្សេងៗ ចំពោះមន្ត្រីរបស់ប្រទេសខ្លួនផ្ទាល់") ។ ដូច្នេះវាមិនមែនជាការកំណត់ព្រំដែន ប៉ុន្តែគឺជាការកាត់ទឹកដីទោះបីជាមានការតវ៉ាដ៏ខ្លាំងក្លា ពីអាជ្ញាធរកម្ពុជាក៏ដោយ ការបាត់ទឹកដី ដែលអាចសម្រេចបានតែដោយសារការប្រើប្រាស់នូវការគំរាមចាប់ឃុំខ្លួនតែប៉ុណ្ណោះ ។

៣ – តួនាទីរបស់ស្នងការកម្ពុជា

ក/– ការលុបចោលរបស់ពួកគេ

នៅក្នុងអំឡុងបំពេញការងារកម្រិតព្រំដែន រវាងខេត្តពោធិសាត់ បាត់ដំបង ដែលបានអនុវត្តធ្វើឡើង នៅដើមឆ្នាំ ១៨៦៨ ដោយអនុវត្តទៅតាមសន្ធិសញ្ញា បារាំង–សៀម ចុះថ្ងៃទី១៥ ខែកក្កដា ឆ្នាំ ១៨៦៧ លោកអនុសេនីយ៍ឯក Laurent ដែលបានចូលរួមនៅខាងផ្នែកគណៈប្រតិភូកម្ពុជាបានពិនិត្យឃើញថា គណៈប្រតិភូកម្ពុជា "មិនដឹង

(៤១) / ដីក្រហម កើតចេញពីកំអែលភ្នំភ្លើង មានជីវជាតិបំផុត និងត្រូវបំផុតចំពោះដំណាំកៅស៊ូ ។

នូវបញ្ហាទាំងអស់ដែលគេត្រូវធ្វើនោះទេ និងចំពោះការស្គាល់ព្រំដែន ខ្ញុំមិនដឹងថា តើពួកគេអាចដឹងដែរឬទេនោះ" ។ នៅចំពោះមុខអាកប្បកិរិយានេះ លោកអនុសេនីយ៍ឯក Laurent ត្រូវ"ដើរតួធ្វើជាអាជ្ញាកណ្តាល"ដើម្បីធ្វើជា"អ្នកជួយការពារនិងជាទីប្រឹក្សា"។

អាកប្បកិរិយាដូចគ្នានេះ បានប្រតិបត្តិតាមម្តងទៀត នៅឆ្នាំ ១៨៧០ នៅខាងរាជគណៈប្រតិភូ ដែលបានបាត់តាំងឡើង ដើម្បីចូលរួមនៅក្នុងគណៈកម្មការបោះគោលដីរវាងកូសាំងស៊ីន និងកម្ពុជា ។ ពួកអធិការទាំង៣នាក់ បានរាយការណ៍ថា "ដោយពួក គេ (ស្នងការកម្ពុជា) ហាក់ដូចជាមិនយល់នូវអ្វីដែលពួកគេត្រូវធ្វើនោះ យើងត្រូវពន្យល់ពួកគេ អំពីគោលបំណង នៃបេសកកម្មរបស់ពួកគេ" ។

ភាពល្ងង់ខ្លៅរបស់គណៈប្រតិភូកម្ពុជានេះ បណ្តាលឲ្យមានផលវិបាកដ៏អាក្រក់ ។ នៅឆ្នាំ ១៨៧០ សភាពការណ៍មិនដូចគ្នា ទាល់តែសោះនឹងឆ្នាំ ១៨៦៧ ។ ការពិតនៅក្នុងពេលកម្រិតព្រំដែនជាមួយសៀម គណៈប្រតិភូបារាំង បានតាំងខ្លួនធ្វើជា "អ្នកការពារ" ហើយដូច្នេះអាចជៀសវាងបាននូវផលវិបាកដែលធ្វើឲ្យខូចដល់អត្ថប្រយោជន៍នៃប្រទេសកម្ពុជាដែលបារាំងមានបេសកកម្ម ដើម្បីការពារនូវផលប្រយោជន៍ទាំងនេះ ។ *ប៉ុន្តែនៅក្នុងឆ្នាំ ១៨៧០ ពួកអធិការបារាំង មិនបានដើរតួដូចជាលោកអនុសេនីយ៍ឯក Laurent ទៀតទេ* ។ ពួកគេមិនបានកាន់ជើងប្រទេសកម្ពុជាទេ ប៉ុន្តែផ្ទុយទៅវិញពួកគេបានការពារផលប្រយោជន៍របស់កូសាំងស៊ីន ដែលជាខេត្តរបស់បារាំង នៅចំពោះមុខប្រទេសកម្ពុជាដែលជាប្រទេសស្ថិតនៅក្រោមការការពាររបស់ពួកគេនោះ ។ វាជាអំពើមនុស្សជាតិបំផុត និងធម្មតាបំផុត ដែលពួកអធិការបារាំង បានការពារបុព្វហេតុរបស់មាតុភូមិរបស់ពួកគេនោះ ។ ប៉ុន្តែវាអភ័ព្វណាស់ដែលប្រទេសកម្ពុជា ត្រូវបានតំណាងដោយអ្នកដែលគ្មានសមត្ថភាព ដែលលើកនេះពួកគេត្រូវពិភាក្សាជាមួយអ្នកតំណាងខាងបារាំង ដែលមានសមត្ថភាព បើពុំនោះទេ គឺអសមត្ថភាពជាងពួកអ្នកដែលបានការពារកាលពីពីរឆ្នាំមុននេះទៅទៀត ។ ដូច្នេះគេអាចយល់អំពីតួនាទីដ៏តិចតួចដែលពួកគេបានអនុវត្តនៅក្នុងគណៈកម្មការនេះ ។

ខ/– ការនិយាយដោះសារបស់ពួកគេ

ប៉ុន្តែថាតើនេះគឺជាកំហុសមួយរបស់ភាគីកម្ពុជាឬ? យើងមិន(បានគិត)ដូច្នេះទេ។

ពីព្រោះគេមានអារម្មណ៍អំពីភាពទន់ខ្សោយរបស់គេ អំពីអសមត្ថភាពរបស់គេ ដើម្បីការពារប្រឆាំងនឹងអ្នកជិតខាងរបស់ខ្លួនដែលខ្លួនបានទទួលយកអាណាព្យាបាលបារាំង ។ អាណាព្យាបាលនេះបានរួមបញ្ចូលនូវអំណាចឲ្យអ្នកការពារនូវករណីយកិច្ច ដើម្បីការពារអ្នកនៅក្រោមការការពាររបស់ខ្លួន ។ នេះគឺជាហេតុផលរបស់ស្ថាប័ននេះផងដែរ ។ ចេញពីគំនិតនេះវាហាក់ដូចជាមិនអាចទទួលយកបានទេ ដែលអ្នកការពារអាចឆ្លៀតឱកាស នៃភាពល្ងង់ខ្លៅនេះ ឬក៏ភាពទន់ខ្សោយនេះ ដើម្បីប្រព្រឹត្តនូវអំពើទាំងឡាយដែលនាំឲ្យខូចប្រយោជន៍ដល់ប្រទេសដែលស្ថិតនៅក្រោមការឧបត្ថមគាំពាររបស់ខ្លួន។

កាតព្វកិច្ចនេះ គឺគ្មានអ្វីក្រៅពីបែបបទនៃសីលធម៌នោះទេ គឺវាប្រកបដោយ គតិយុត្ត ។ ចំពោះការងារបោះគោលដីទាំងនេះ វាជាការគួរឲ្យសង្ស័យខ្លាំងណាស់ ដែលពួកស្នងការបារាំងបានអនុញ្ញាតឲ្យស្នងការកម្ពុជា ដែលជាអ្នកនៅក្រោមការការពាររបស់ពួកគេបញ្ចេញនូវការទាមទារណាមួយក៏ដោយ ។ តួនាទីរបស់ស្នងការកម្ពុជាទាំងនេះ ហាក់ដូចជាបានទប់កុំឲ្យផ្តល់នូវអ្នកនាំផ្លូវ និងឲ្យបង្ក្រាបនូវការទាមទារទាំងឡាយរបស់ពួកមន្ត្រីក្នុងស្រុក និងអ្នកស្រុកកម្ពុជា ដើម្បីអនុញ្ញាតឲ្យគណៈកម្មការដាំបង្គោល ដី គឺ"ពួកគេត្រូវជូនយើង ដើម្បីដោះស្រាយជាមួយយើងនូវបញ្ហាលំបាកទាំងអស់ ដែលនឹងអាចកើតមាន" ⁽⁴²⁾ ។ ដូច្នេះជួយពីការធ្វើការ ដើម្បីការពារផលប្រយោជន៍របស់ប្រទេសខ្លួនពួកគេ ត្រូវបង្រួញនូវមុខងាររបស់ពួកគេ ដោយសុខចិត្តនៅស្ងៀមមិននិយាយអ្វីចំពោះការទាមទារស្របច្បាប់របស់ជនរួមជាតិរបស់ខ្លួន ។ ហេតុដូច្នេះហើយ បានជាគេបង្ខំឲ្យពួកគេប្រព្រឹត្តទៅលើស្នងមេ គឺ"ដូច... ព្រះរាជបេសកជន មិនអាចមានមូលហេតុនោះយើង (ស្នងមេ) បានគំរាម ដើម្បីឲ្យគេចាប់ខ្លួនលោក..." ។

ផលប្រយោជន៍ដ៏តិចតួច ដែលប្រតិភូកម្ពុជា ត្រូវទទួលបានចំពោះយុទ្ធនាការនេះ តើពិតជាមានដើមកំណើត ពីភាពល្ងង់ខ្លៅនេះឬ ? និក្ខេបបទនេះ វាមិនមែនពិតប្រាកដណាស់នោះទេ។ បញ្ហាមួយទៀត គឺអាចទៅរួចហើយ យើងឈរនៅលើមូលដ្ឋាននៃរបាយការណ៍របស់លោក អធិការ Rheinart ⁽⁴³⁾ ដើម្បីឲ្យគេជឿថា ជាការពិតបាន ។

(៤២) / របាយការណ៍របស់អធិការទាំង៣នាក់ ដែលបានរៀបរាប់មកហើយ ។

(៤៣) / លិខិតរបស់លោកអធិការ Rheinart នៅកែ និញ ចុះថ្ងៃទី ២៣ ខែមីនា ឆ្នាំ ១៨៧២ ផ្ញើទៅជូននាយកនៃក្រសួងមហាផ្ទៃ ។

ការលាក់លៀមនេះ ចេញមកពីសភាពការណ៍របស់ប្រទេសដែលស្ថិតនៅក្រោមការការពារ ដែលមានដៃគូជាអ្នកការពាររបស់ពួកគេនោះឯង ។ មនោសញ្ចេតនាដែលគ្មានអានុភាពនេះបានជំរុញឲ្យពួកគេលែងយកចិត្តទុកដាក់ក្នុងការងារនេះស្ទើរតែទាំងស្រុង គឺ"ដោយមិនទទួលបាននូវសេចក្តី ពេញចិត្តនោះ ពួកគេ (មន្ត្រីកម្ពុជា) នឹងស្ថិតនៅដូចជាអ្នកមើលធម្មតាតែប៉ុណ្ណោះ តួនាទីដែលមិនសូវមានប្រយោជន៍" ⁽⁴⁴⁾ ។ ព្រោះហេតុនោះហើយបានជានៅថ្ងៃដំបូងពួកគេត្រូវស្ថិតនៅឆ្ងាយពីពួកអធិការបារាំង ហើយដែលពួកគេបានទៅជួបវិញ នៅក្នុងរយៈពេល២៤ម៉ោងក្រោយមក ។ នៅបាង-ជ្រុម (Bang Chrum) ពួកគេបានឈប់នៅកន្លែងស្នងមេទុកឲ្យពួកស្នងការបារាំងទៅតែពួកគេទៅ ។ ដូចគ្នានេះដែរ ចំពោះព្រំដែនដែលនៅសល់ពួកគេផ្លាស់ប្តូរកន្លែងដោយឡែក "យើងបានហៅមកវិញនូវបេសកជនរបស់ព្រះមហាក្សត្រ ដែលពួកគេត្រូវតែជួបយើងជាប់ជាប្រចាំ" ។ នៅ Cai-Bach ពួកគេត្រូវបានឲ្យត្រឡប់ទៅវិញបានន័យថា "វត្តមានរបស់កម្ពុជាទៅដល់ Cai - Cay ខាងលើបានក្លាយទៅជាឥតប្រយោជន៍នៅលើព្រំដែនដែលត្រូវដើរតាមផ្លូវទឹកទាំងពីរ ដោយពួកគេបានធ្វើដំណើរតាមផ្លូវដី ក្នុងពេលដែលពួកយើងគូរដែនទី នៃព្រែកជីកទាំងពីរ " ។

៤ – ឥរិយាបថរបស់ព្រះមហាក្សត្រ

ក/– ការតវ៉ា

ព្រះមហាក្សត្រ ត្រូវបានផ្តល់ការប្រកាសភាពអាសន្នស្តីពីការកាត់ទឹកដីនៅខាង តៃនិញ ដោយស្នងមេ ដែលបានផ្ញើថ្វាយព្រះអង្គនូវពាក្យបណ្តឹងមួយច្បាប់ ⁽⁴⁵⁾ ។ ព្រះអង្គមានការរំជួលព្រះរាជហឫទ័យពន់ពេក ។ហើយការរំជួលព្រះរាជហឫទ័យរបស់ព្រះអង្គកាន់តែខ្លាំងថែមទៀតនោះ គឺនៅពេលដែលរដ្ឋាភិបាលកូសាំងស៊ីន បានបង្ហាញដល់ព្រះអង្គនូវដែនទីមួយដែលមានរាប់បញ្ចូលនៅក្នុងដែនទីនេះ នូវបរិព័ទ្ធភូមិ (enclave) របស់កម្ពុជាដ៏វែងដែលកាន់កាប់ ដោយប្រទេសដែលមាននៅចន្លោះទន្លេ

(៤៤) / លិខិតរបស់លោកអធិការ Rheinart នៅកែ និញ ចុះថ្ងៃទី ២៣ ខែមីនា ឆ្នាំ ១៨៧២ ផ្ញើទៅជូននាយកនៃក្រសួងមហាផ្ទៃ ។

(៤៥) / របាយការណ៍របស់អធិការទាំង៣ ដែលបាននិយាយពីមុន ។

វ៉ៃគោទាំងពីរ" ។ ការពិតគំនូសព្រំដែនដែលភ្ជាប់ តាសាង (Ta Sang) ចំណុចមួយដែលស្ថិតនៅលើ Cai - Cay [៤៦] នៅ Hung - Nguyen ប៉ុន្តែដែលស្ថិតនៅទិប្រសព្វមុខ នៃ Cai-Cai [៤៦] ជាមួយវ៉ៃគោខាងលិច ដោយបានដកចេញពីប្រទេសកម្ពុជានូវខេត្ត ធំៗពីរគឺ "យើងបានដកចេញពីព្រះមហាក្សត្រនូវខេត្តរំដួល និងខេត្តស្វាយទាប ព្រះអង្គបានសម្គាល់ឃើញថា ការងារនេះគឺចប់ហើយ ហើយព្រះអង្គក៏បានតវ៉ា" [៤៧] ។ ដូច្នេះព្រះមហាក្សត្រ ក៏បានបញ្ជូនពួកមន្ត្រីទៅកាន់ព្រៃនគរ ដើម្បីដាក់បង្ហាញនូវការតវ៉ារបស់ព្រះអង្គ ។ ការតវ៉ានេះមិនគ្រាន់តែនិយាយអំពីភូមិបរិព័ទ្ធ ដែលមាននៅចន្លោះទន្លេវ៉ៃគោប៉ុណ្ណោះទេ ប៉ុន្តែក៏នៅមណ្ឌល តៃ និញ ទាំងមូលផងដែរ [៤៨] ។ ទឹកដីនេះ គឺជាការសំអាងផ្ទាល់របស់លោកអធិការ Rheinart ចំពោះកម្ពុជានៅមុនពេលដែលប្រតិបត្តិការ បោះគោលដី ត្រូវបានប្រព្រឹត្តធ្វើឡើង : "គេមិនត្រូវភ្លេចទេថាប្រទេសនេះ គឺជា ប្រទេសខ្មែរ រហូតដល់បៀនហ្វា (Bien hoa) ។ បើសិនជាពួកមន្ត្រីបានធ្វើតាមការងារនោះ ពួកគេនឹងអាចធ្វើបានតែបញ្ហាមួយប៉ុណ្ណោះ នោះគឺការតវ៉ាកាន់កាប់ទន្លេវ៉ៃគោ និងបន្ទាប់មកទៀត គឺស្ទឹងព្រៃនគរ" [៤៩] ។

១/– លទ្ធផលនៃការតវ៉ារបស់ព្រះអង្គ

តើលទ្ធផលនៃព្រះរាជតម្រិះតវ៉ា បានអ្វីខ្លះ ? គឺបានទទួលនូវការពេញចិត្តដោយផ្នែក ។ រដ្ឋាភិបាលកូសាំងស៊ីន បានយល់ព្រមកែប្រែគំនូសព្រំដែនពីតាសាង ទៅ Hung - Nguyen "ព្រំដែនទៅទិសខាងលិច នឹងត្រូវបានកែប្រែ : ការងារត្រូវបានទុកជា មោឃៈ បង្គោលដីត្រូវបានដកយកចេញ" [៥០] ប៉ុន្តែគេបានរក្សាទុកនូវបង្គោលដែលមាននៅចន្លោះទន្លេជ្រៅ និងតាសាង ។

៥ – សេចក្តីសម្រេចចុះថ្ងៃទី៩ ខែកក្កដា ១៨៧០ (ឧបសម្ព័ន្ធ៥) (ទំព័រ ២៣៤)

ដើម្បីអាចរក្សាទុកការបោះគោលដី ដែលបានធ្វើឡើង នៅផ្នែកខាងជើងនោះ នាយកនៃក្រសួងមហាផ្ទៃនៃរដ្ឋាភិបាលកូសាំងស៊ីន លោក Vial និងអធិការ Rheinart

(៤៦) / ផ្លូវទឹកពីរខុសគ្នា មួយគឺជាដៃទន្លេ វ៉ៃគោ ខាងកើត មួយទៀតគឺដៃទន្លេវ៉ៃគោ ខាងលិច ។
(៤៧) / លិខិតរបស់លោកអធិការ Rheinart ចុះថ្ងៃទី២៣ មីនា ១៨៧២ ដែលបាននិយាយរួចហើយ ។
(៤៨) / ដូចគ្នា ។
(៤៩) / លិខិតរបស់លោកអធិការ Rheinart ចុះថ្ងៃទី២៣ មីនា ១៨៧២ ដែលបាននិយាយមកហើយ ។
(៥០) / ដូចគ្នា ។

បានយកព្រមគ្នានៅក្នុងនាមនៃទេសាភិបាលកូសាំងស៊ីន នូវសេចក្តីសម្រេចមួយ គឺសេចក្តីសម្រេចចុះថ្ងៃទី៩ ខែកក្កដា ឆ្នាំ ១៨៧០ ដែលពួកគេបានដាក់ ថ្វាយសុំសេចក្តីយល់ព្រមពីព្រះមហាក្សត្រកម្ពុជា និងពីទេសាភិបាល កូសាំងស៊ីន ។

I- តាមសេចក្តីនេះ ត្រូវបានរក្សាទុកការបោះគោលដី ដែលបានធ្វើឡើងនៅចន្លោះទន្លេជ្រៅ និង តាសាង (បង្គោលពីលេខ១ ដល់លេខ ១៦) : "ព្រំដែនបានស្ថិតនៅដដែលដូចដែលគេបានគូស ដោយគ្មានការផ្លាស់ប្តូរណាមួយឡើយ ចាប់តាំងពីបង្គោលលេខ១ (នៅមាត់ពាមនៃពាមព្រាន) រហូតដល់បង្គោលលេខ ១៦ (នៅតាសាងនៅលើ Cai - Cay)" ។

ដូច្នេះគំនូសព្រំដែននេះ បានទុកឲ្យកូសាំងស៊ីននូវដីកម្ពុជានៅតៃ និញ ទាំងអស់ ជាពិសេសតំបន់ដែលមានភោគទ្រព្យ នៅបឹងជ្រៃ ស្រុកត្រាញ់ ចុងបាដែង (Chong-Ba-Den) ដែលអធិការ Rheinart បានទទួលស្គាល់ថា ជាផ្នែកនៃទឹកដីរបស់កម្ពុជា និងទន្លេវ៉ៃគោខាងកើតដែល៣ឆ្នាំក្រោយមក លោកឧត្តមនាវី de la Grandière ទេសាភិបាលកូសាំងស៊ីន បានប្រកាសដោយជាក់លាក់ថា ជាទឹកដីរបស់ប្រទេសកម្ពុជា ។

ដើម្បីបង្ហាញភស្តុតាង នៃការកាត់ទឹកដី ដែលបានធ្វើឡើង ថ្វីបើមានការតវ៉ាពីអជ្ញាធរក្នុងស្រុក និងពីព្រះមហាក្សត្រក្តី ក៏គេបានថ្លែងថា "ទឹកដីនេះមាននៅចន្លោះ Cai-Bach និងCai - Cay ដែលជាផ្នែកនៃទឹកដីបារាំង (ហើយដែលផលទុនប្រចាំឆ្នាំមានចំនួនប្រហែល១០០០ហ្វ្រង់)នឹងត្រូវបានយល់ព្រមឲ្យប្រទេសកម្ពុជាដើម្បីជាការសងទូទាត់ចំពោះផ្ទះប្រហែល ៤៨៦ ខ្នង ដែលបង្កើតបានទៅជាភូមិទាំងឡាយដែលស្ថិតនៅឯស្រុកត្រាំង (Srok Trang)និងបឹងជ្រម"។ ដូច្នេះនិគមដីធំទូលាយនិងមានជីវជាតិពីររបស់កម្ពុជានោះតាមគេអះអាងថា ត្រូវបានប្តូរជាមួយនឹងដីមួយដុំតូចនិងក្រគ្មានអ្នកស្រុករស់នៅដែលពួកអធិការបានទុកដាក់ដោយរំលោភថាជា "ទឹកដីបារាំង" តាមហេតុការណ៍តែមួយគត់ ដែលថាមានអត្ថិភាព នៃការទាមទាររបស់ពួកគេ ។

តើការទាមទារទាំងនេះឆ្លើយតបទៅនឹងផ្លូវច្បាប់ដែរឬទេ ?

ដើម្បីឆ្លើយតបទៅនឹងសំណួរនេះ គេត្រូវតែរំលឹកឡើងវិញថា ទឹកដីដ៏ធំទូលាយទាំងអស់នៃ តៃ និញ ដែលបានរួមបញ្ចូលនូវទឹកដីដែលមានបញ្ហានេះ និងបានលាត

សន្ទឹងទៅឆ្ងាយនោះ គឺជាទឹកដីរបស់កម្ពុជា ។ ឃុំ Hoa - Duc តាមការពិត គឺមិនមានអ្វីផ្សេងក្រៅពីភូមិអណ្ណាមមួយ ដែលតាំងនៅក្នុងទឹកដីកម្ពុជា ។

II - និយាយពីតំបន់កម្ពុជាដ៏ទូលាយនៅ Chong Ba Den វិញ ក៏ត្រូវបានដាក់បញ្ចូលជាឧបសម្ព័ន្ធផងដែរ ប៉ុន្តែគេមិនបាននិយាយអំពីសំណួរនេះទេ ។

III - ប៉ុន្តែគេបានផ្តល់នូវការបំពេញចិត្តនូវភាគខ្លះ ទៅតាមការទាមទាររបស់ព្រះមហាក្សត្រ គឺ : "បង្គោលលេខ១៧ និងលេខ ១៨ និងបង្គោលបន្តបន្ទាប់មកទៀត ត្រូវបានលុបចោលរហូតដល់ Hung - Nguyen គឺប្រទេសកម្ពុជា នឹងរក្សាទុកនូវខេត្តទាំងអស់របស់ប្រទេសដែលបច្ចុប្បន្នរស់នៅដោយប្រជាជនខ្មែរ ដូចជាខេត្តព្រៃវែង បូនីហ្វួល (Bonifuol , សូកជៀត Socthiet) " ។

ប៉ុន្តែការបំពេញចិត្តនេះ មានកម្រិត ! តាមការពិតចំពោះផ្នែកនៃទឹកដីនេះ តើគេសុខចិត្តទុកឲ្យប្រទេសកម្ពុជា នូវអ្វីៗទាំងអស់ដែលជារបស់ខ្លួនដែរឬទេ គឺថា "បរិព័ទ្ធដីវែងរបស់ដែលនៅក្នុងប្រទេស នៅចន្លោះទន្លេវៃគោទាំងពីរនេះ" ? គឺអត់ទេ ។ ទឹកដីកូសាំងស៊ីន បានបំរុងទុកនូវចំរៀកដីទាំងពីរ នៅតាមបណ្តោយទន្លេវៃគោទាំងពីរ គឺថាតំបន់ដែលមានជីវជាតិបំផុត ពីព្រោះថា វាស្ថិតនៅតាមមាត់នៃផ្លូវទឹកដ៏ធំទាំងពីរនេះ "ព្រំដែននឹងត្រូវបានគូសនៅពេលខាងក្រោយ ។ ហើយគេនឹងទុកបំរុងសម្រាប់ឲ្យបារាំងកាន់កាប់នូវចំរៀកទឹកដី សៀរតាមបណ្តោយទន្លេវៃគោ ដែលត្រូវបានកាន់កាប់ដោយពួកអណ្ណាម ឬក៏ធ្វើអាជីវកម្មដោយពួកគេ" ។ ចំរៀកដីទាំងនេះ ត្រូវបានទទួលស្គាល់ជាច្រើនដង ដោយពួកអធិការថា ជារបស់កម្ពុជា ប៉ុន្តែដោយមានហេតុការណ៍តែមួយ គឺមានប្រជាជនអណ្ណាមខ្លះរស់នៅ ឬក៏មានទឹកដីខ្លះដែលគ្រាន់តែពួកអណ្ណាមធ្វើអាជីវកម្មនោះ គេក៏បានផ្តាច់ពីប្រទេសកម្ពុជា ដើម្បីរាប់បញ្ចូលទៅក្នុងទឹកដីកូសាំងស៊ីន ។ ក្នុងពេលដែល"ប្រជាជនកម្ពុជា អាងលើច្បាប់ពីមុនដែលមានគោលបំណងរុញច្រានពួកអណ្ណាមឲ្យទៅវិញនេះ ឯចំណែកពួកអណ្ណាមវិញ គិតតែពីទន្ទ្រានដណ្តើមយកទឹកដីរបស់ប្រជាជនកម្ពុជា ដោយឥតឈប់ឈរ" គេបានសម្រេច ធ្វើពលិកម្មខាងប្រជាជនកម្ពុជា គឺធ្វើច្បាប់ទាំងឡាយ ដើម្បីជាគុណប្រយោជន៍ដល់ការទន្ទ្រានយករបស់អណ្ណាម ។

ផ្នែកទី IV
ដំណាក់កាលទី២ នៃប្រតិបត្តិការបោះគោលដី

នៅក្នុងពេលឥឡូវនេះ គឺជាការកំណត់ព្រំដែននៃចំរៀកដីដែលស្ថិតនៅតាមបណ្តោយទន្លេវៃគោទាំងពីរ ខាងកើតនិងខាងលិច ។ ប្រតិបត្តិការកំណត់ព្រំដែនដីនេះត្រូវបានធ្វើឡើងនៅក្នុងឆ្នាំ ១៨៧២ ។

១ – អវត្តមានរបស់ស្នងការកម្ពុជា

ការងារនេះត្រូវបានបំពេញដាច់ខ្សែកតែដោយពួកអធិការបារាំងដែលមានជំនួយពីអ្នកភូមិអណ្ណាម "យើងអាចធ្វើដោយខ្លួនឯងបាន ដោយមានជំនួយពីអ្នកភូមិរបស់យើងពីព្រោះថា យើងស្វែងរកតែទឹកដីដែលកាន់កាប់ឬក៏ធ្វើអាជីវកម្មដោយពួកគេ"[៥១] ។

ដូច្នេះវាគ្រាន់តែឲ្យអ្នកភូមិវៀតណាម ចង្អុលបង្ហាញជាឯកតោភាគី នូវការទាមទាររបស់ពួកគេ ដើម្បីឲ្យពួកអធិការបារាំងធ្វើឲ្យបានសម្រេចតែប៉ុណ្ណោះ ។

ដូច្នេះអាជ្ញាធរកម្ពុជា មិនបានចូលរួមចំណែកទេ "គឺគេមិនបានដាក់បញ្ញត្តិឲ្យរង់ចាំការជួយដែលគ្មានប្រយោជន៍ពីអាជ្ញាធរកម្ពុជានោះទេ " ។ វត្តមានរបស់អាជ្ញាធរកម្ពុជាវាមិនគ្រាន់តែឥតប្រយោជន៍ប៉ុណ្ណោះទេ ប៉ុន្តែថែមទាំងឲ្យទោសទៀតផងពីព្រោះថា វាធ្វើឲ្យកាន់តែស្មុកស្មាញនូវបញ្ហាដូចនៅក្នុងឆ្នាំ ១៨៧០ ។

២ – អាកប្បកិរិយារបស់អធិការបារាំង

តើនៅក្នុងស្មារតីអ្វីដែលពួកអធិការទាំងនេះ បានដឹកនាំធ្វើប្រតិបត្តិការទាំងនេះ ? យើងបាននិយាយរួចហើយថា ព្រំដែនបានរួមបញ្ចូលនូវទឹកដី ដែលកាន់កាប់ឬក៏ធ្វើអាជីវកម្មដោយប្រជាជនអណ្ណាម ។ សេចក្តីផ្ទុយពីនេះត្រូវបានគេមិនយកចិត្តទុកដាក់ទាំងស្រុង "ភូមិបីរបស់ (កម្ពុជា) ដែលត្រូវបានបង្កើតឡើងនៅកណ្តាលភូមិអណ្ណាមនៅជិតទន្លេវៃគោ ត្រូវបានដាក់បញ្ចូលជាឧបសម្ព័ន្ធ ពួកគេនឹងទទួលបានមកវិញហើយនឹងមិនបានបាត់បង់អ្វីឡើយ"[៥២] ។

---

(៥១) / របាយការណ៍ថ្ងៃទី ២៣ មីនា ១៨៧២ របស់អធិការ Rheinart ដែលបាននិយាយរួចហើយ ។
(៥២) / របាយការណ៍ចុះថ្ងៃទី២៣ ខែមីនា ១៨៧២ របស់អធិការ Rheinart ដែលបានរៀបរាប់រួចមកហើយ ។

ហើយតើព្រោះមូលហេតុអ្វីដែលគេបានធ្វើពលិកម្មនូវភូមិទាំងឡាយរបស់កម្ពុជានោះ ? លោកអធិការ Rheinart បានបញ្ជាក់បញ្ហានេះថា "ដោយយើងពុំមានជម្រើសណាផ្សេងទៀតជាជាងការទុកចំណែកភូមិអណ្ដាម ដ៏ធំសម្បើមថ្វាយព្រះមហាក្សត្រ (នេះ គឺវាធ្វើឲ្យខូចដល់ផលប្រយោជន៍របស់យើង និងការពិនិត្យពិចារណារបស់យើងយ៉ាងខ្លាំងបំផុត)ឬក៏ការបញ្ចូលជាឧបសម្ព័ន្ធនូវភូមិទាំង៣នេះ គឺខ្ញុំមិនមានការរារែកទេ" ។ "ភូមិទាំងនេះមានផ្ទះស្លឹកចំនួន ៣៤០ខ្នង" ។

នៅទីបញ្ចប់យើងអាចសង្ខេបគំនិតគ្របសង្កត់របស់លោកអធិការ Rheinart ដោយសារជំនួយនៃប្រយោគទាំងពីររបស់លោក គឺ "ការងារដែលសហការីរបស់ខ្ញុំនិងរូបខ្ញុំបានធ្វើនោះ គឺគ្រាន់តែជាប្រតិបត្តិការខាងឋានលេខាសាមញ្ញមួយ ដែលពួកមន្ត្រី និងព្រះមហាក្សត្រផ្ទាល់ ពុំបានយល់ដឹងអ្វីធំដុំនោះ...។ ខ្ញុំមិនពន្យល់ទេ អំពីគម្រោងអ្វីនៅក្នុងអនាគត និងថាតើគំនិតអ្វីខ្លះ ដែលអាចថ្វាយដល់ព្រះមហាក្សត្រដែលធ្វើឲ្យព្រះអង្គងាយស្រួលបំផុតនូវការយល់ព្រមរបស់ព្រះអង្គនោះ" (៥៣) ។

ហេតុដូច្នេះហើយបានជាពួកអធិការ បានកម្រិតព្រំដែននៃចំរៀកដីនៅតាមបណ្ដោយទន្លេវ៉ៃគោទាំងពីរ ហើយដែលត្រូវបានភ្ជាប់ទៅទឹកដីកូសាំងស៊ីននោះ ។

ជំពូកទី II
តម្លៃគតិយុត្ត នៃគំនូសព្រំដែន

ប្រវត្តិសាស្ត្រដ៏វែងអន្លាយនៃការបោះគោលដីនេះ ដែលយើងនឹងរៀបរាប់ដោយលំអិតនោះ នឹងនាំមកឲ្យយើងនូវកត្តាមូលដ្ឋានទាំងឡាយដែលនឹងជួយដល់ការពិភាក្សាប្រកបដោយគតិយុត្ត ។

យើងសូមសង្ខេបនូវទិន្នន័យទាំងឡាយនៃការចាប់ផ្ដើមដូចតទៅ :

១. – បន្ទាត់ព្រំដែនដែលបានរៀបចំឡើងរវាងបណ្ដាឆ្នាំ ១៨៧០ និងឆ្នាំ ១៨៧២ ដែលបានបំបែកនៅក្នុងពេលដែលបន្ទាត់ព្រំដែននេះត្រូវបានរៀបចំទឹកដី ដែលដាក់

(៥៣) / ដូចគ្នា ។

នៅក្រោមការគ្រប់គ្រងផ្ទាល់របស់បារាំង នៅអាណានិគមកូសាំងស៊ីន និងទឹកដីទាំងឡាយដែលស្ថិតនៅក្រោមការសហគ្រប់គ្រងរបស់អាជ្ញាកម្ពុជា និងអាជ្ញាធរបារាំងដែលជាអ្នកការពារ ។

២. – គំនូសនេះត្រូវបានចាប់ផ្ដើមធ្វើឡើងដោយអាជ្ញាធរបារាំងនៅកូសាំងស៊ីនដើម្បីមូលហេតុនៃបែបបទខាងសារពើពន្ធ ។

៣. – គំនូសនេះត្រូវបានសិក្សាជាមុន ពុំនោះទេត្រូវបានរៀបចំជាមុនក្នុងរបៀបជាឯកតោភាគី ដោយអាជ្ញាធរបារាំង ដោយពុំមានការព្រមព្រៀង និងថែមទាំងពុំមានការពិភាក្សាជាមួយអាជ្ញាធរកម្ពុជានោះផងទេ ។

៤. – ស្ដីពីការរៀបចំសម្ភារៈបង្គោលព្រំដែន ពួកអធិការបារាំងបានទៅហួសក្របខ័ណ្ឌ នៃគម្រោងដើមដំបូងដោយបានបង្ហាញនូវរូបភាពជាចក្រពត្រនិយមដោយពិតប្រាកដ និងបានបង្ហាញនូវក្ដីកង្វល់មិនគ្រាន់តែនៅខាងផ្នែកសារពើពន្ធប៉ុណ្ណោះទេ ប៉ុន្តែថែមទាំងខាងផ្នែកយោធា នយោបាយ និងសេដ្ឋកិច្ចផងដែរ ។

៥. – អ្នកតំណាងខាងកម្ពុជា ត្រូវបានគេនាំឲ្យចូលរួមក្នុងប្រតិបត្តិការបោះគោលដីដែរ ប៉ុន្តែនៅក្នុងអំឡុងនៃការងារនេះ ពួកគេបានបង្ហាញនូវភាពល្ងង់ខ្លៅទាំងស្រុងអំពីបញ្ហានេះ ហើយពួកគេគឺជាសាក្សី ឬជាកម្មវត្ថុនៃការគាបសង្កត់ និងការគំរាមកំហែងពីពួកអធិការបារាំង ។

៦. – វាគ្មានការប្រកែកជំទាស់ដោយអ្នកណាឡើយ ប៉ុន្តែផ្ទុយទៅវិញគេបានទទួលយល់ព្រមថា គំនូសនេះបានធ្វើឲ្យទឹកដីសំខាន់ៗរបស់កម្ពុជាត្រូវបានដកហូតដែលតាមប្រវត្តិសាស្ត្រប្រជាជននិងរបបគ្រប់គ្រង គឺជារបស់ប្រទេសកម្ពុជាសុទ្ធសាធ ។

៧. – ការរកឃើញ ដោយព្រះមហាក្សត្រនូវការកាត់ទឹកដីទាំងនេះបាននាំឲ្យមានការតវ៉ាចំពោះអាជ្ញាធរបារាំង ។

៨. – ចំពោះផ្នែកនៃព្រំដែន ដែលស្ថិតនៅរវាងបង្គោលពីលេខ១ ទៅបង្គោលលេខ ១៦ គំនូសដែលបានរៀបចំឡើងនេះ ត្រូវបានរក្សាទុកដោយពួកអាជ្ញាធរបារាំងដោយសំអាងលើការតាំងខ្លួនជាអ្នកសង់ប៉ះប៉ូវនូវទឹកដីដែលមិនអាចតស៊ូបានក្នុងការ ពិនិត្យនូវហេតុការណ៍ទាំងឡាយ ។

៩. – ចំពោះគំនូសដែលនៅសល់ (បង្គោលលេខ ១៧ និង បង្គោលតៗទៀត) គោលការណ៍នៃការកែប្រែនូវចម្ងាយដែលបានកំណត់នោះត្រូវបានទទួលស្គាល់យល់ព្រម (អនុសញ្ញា ថ្ងៃទី៩ ខែកក្កដា ឆ្នាំ ១៨៧០) ។

១០. – ការបោះគោលដីថ្មីនៅពេលនោះត្រូវបានរៀបចំឡើងជាឯកតោភាគីដោយប្រទេសបារាំង ។

គំនូសនេះ តើត្រូវបានចាត់ទុកថា ជាព្រំដែនអន្តរជាតិមួយឬក៏គ្រាន់តែជាបន្ទាត់រដ្ឋបាលធម្មតាមួយប៉ុណ្ណោះ ? តើអ្វីទៅជាលក្ខន្តិកៈនៃទឹកដីកម្ពុជាដែលបារាំងបានទុកឲ្យទៅកូសាំងស៊ីន ? ទាំងនេះគឺជាសំណួរដែលយើងនឹងឆ្លើយតបនៅលើមូលដ្ឋាននៃទិន្នន័យទាំងនោះ ។

ផ្នែកទី I
ព្រំដែន អន្តរជាតិ ?

១– ក្របខ័ណ្ឌទូទៅនៃបញ្ហា

គេត្រូវចោទសួរនូវគោលការណ៍មួយនៅពេលចាប់ផ្តើម គឺថាប្រទេសកម្ពុជា និងប្រទេសបារាំងអាចរៀបចំរវាងគ្នានិងគ្នា នូវព្រំដែនអន្តរជាតិមួយបានឬទេ? ។ ចំពោះបញ្ហានេះ វាមិនមានឧបសគ្គខាងគតិយុត្តណាមួយឡើយ ។ សមត្ថកិច្ចខាងកម្ពុជាដើម្បីចូលរួមចំពោះបញ្ហានេះ ដែលគួរយកជាការបាននោះ គឺសារសំខាន់នៃការតស៊ូលើអធិបតេយ្យភាពខាងក្នុងរបស់ខ្លួន និងនៅលើបុគ្គលិកលក្ខណៈនៃភាពជារដ្ឋ ។

បារាំងមិនអាចធ្វើដោយឯកតោភាគីបានទេ ប៉ុន្តែការយល់ព្រមដោយស្ងៀមស្ងាត់និងជាក់លាក់របស់ប្រទេសដែលត្រូវបានការពារ គឺងាយធ្វើឲ្យកើតឡើងនូវការផ្ទេរដែលគួរយកជាការបាននូវទឹកដី និងអធិបតេយ្យភាព ។

ចំពោះបញ្ហានេះ មានតែត្រូវបំពេញនូវល័ក្ខខ័ណ្ឌខ្លះ ឬក៏ត្រូវបំពេញនូវល័ក្ខខ័ណ្ឌមួយនៃល័ក្ខខ័ណ្ឌពីរដូចតទៅនេះ :

ក/– ល័ក្ខខ័ណ្ឌស្មើភាព :

វាបានរួមបញ្ចូលថា ការចរចាទាំងឡាយព្រមទាំងការងារនៃការកំណត់ព្រំដែន

ត្រូវតែធ្វើឲ្យឃើញច្បាស់នូវលក្ខណៈស្មើភាពដ៏ពេញលេញរវាងភាគីទាំងពីរ ។

ការត្រូវការនូវគំនិតស្មើភាពនេះមានច្រើនណាស់ គឺ :

– ភាគីទាំងពីរត្រូវតែមានចំណេះដឹងលើបញ្ហាទាំងឡាយដូចជាខាងបច្ចេកទេសនិងខាងផ្លូវច្បាប់ស្មើគ្នា ។

– គ្មានភាគីណាមួយ នៅក្នុងភាគីទាំងពីរអាចដាក់បង្ខំនូវទស្សនៈរបស់ខ្លួនទៅឲ្យភាគីមួយទៀតបានឡើយ ។

– នៅក្នុងសភាពការណ៍នៃអាណាព្យាបាល សេចក្តីត្រូវការទាំងនេះត្រូវបានបំពេញដោយកម្រពីខាងភាគីរដ្ឋ ដែលត្រូវបានការពារ ។ ប៉ុន្តែសភាពការណ៍នេះ មិនបានធ្វើឲ្យបញ្ហាមិនអាចដោះស្រាយបាននោះទេ ។ ដើម្បីជំនះនូវការលំបាកនេះ គឺរដ្ឋជាអ្នកការពារត្រូវតែឧបត្ថម្ភក៏ការពារនូវការប្រព្រឹត្តរបស់ខ្លួន ចំពោះផលប្រយោជន៍ស្របច្បាប់របស់រដ្ឋដែលត្រូវបានការពារ ដែលពុំនោះទេនឹងធ្លាក់មកនៅក្រោមអំណាចរបស់ខ្លួន ។

គេអាចយល់បានថា សេចក្តីត្រូវការនេះដែលបានភ្ជាប់ទៅនឹង "សីលធម៌" របស់អាណាព្យាបាល ត្រូវតែបានបំពេញ ។

ប៉ុន្តែបើសិនជាសេចក្តីត្រូវការនេះ មិនអាចទៅរួចទេ ការបំពេញនូវល័ក្ខខ័ណ្ឌទីពីរនៅតែមានលទ្ធភាព ដើម្បីធ្វើឲ្យមានតម្លៃនូវការបែងចែកទឹកដីដែលបានអនុវត្ត ។

ខ/– ការឲ្យសច្ចាប័ននៅពេលចប់អាណាព្យាបាល

តាមអត្ថន័យ អាណាព្យាបាល គឺជាស្ថាប័នបណ្តោះអាសន្នមួយ ដែលត្រូវតែបញ្ចប់វា ។ ក្នុងល័ក្ខខ័ណ្ឌនៃស្ថាប័ន គឺអាចធ្វើអន្តរាគមន៍ក្នុងរបៀបនៃការសុំចាញ់របស់អាណាព្យាបាលសំដៅធ្វើឲ្យបានការនូវសកម្មភាពទាំងឡាយរបស់អ្នកការពារ។ ក្នុងរឿងនេះគេត្រូវទទួលយល់ព្រមថា បើសិនជាការធ្វើឲ្យបានទទួលការអន្តរាគមន៍នៅទីបញ្ចប់នៃអាណាព្យាបាលនោះវាផ្តល់នូវផលប្រតិសកម្មនូវតម្លៃ នៃខ្សែបន្ទាត់អន្តរជាតិ ចំពោះអ្វីដែលគ្រាន់តែជាគំនូសរដ្ឋបាលបណ្តោះអាសន្ននោះ ។

២ – ការអនុវត្តន៍

ក.–តើគេអាចរកឃើញនូវការយល់ព្រមរបស់អាជ្ញាធរកម្ពុជាដែរឬទេ ?

ចំពោះសំណួរនេះ គេត្រូវតែឆ្លើយថា យល់ព្រមដោយមិនបាច់សង្ស័យឡើយ វាបានសម្តែងចេញនៅក្នុងអនុសញ្ញាថ្ងៃទី៩ ខែកក្កដា ឆ្នាំ ១៨៧០ ប៉ុន្តែ :

ក/– ជាដំបូងការយល់ព្រមនេះ មិនត្រូវបានផ្តល់ឲ្យដោយគ្មានការពិបាកនោះទេ ។

ខ/– វាមានលក្ខណៈសព្វគ្រប់ចំពោះចំណែកនៃព្រំដែន ដែលមានរវាងបង្គោលលេខ ១ និងលេខ១៦ ។

គ/– វាអាចប្រែកែកបានចំពោះផ្នែកនៃព្រំដែន ដែលមានរវាងបង្គោលទាំងឡាយ ដែលត្រូវបានបោះតែនៅខាងក្រោយពេលមានអនុសញ្ញា និងស្ថិតនៅខាងក្រៅវត្តមានរបស់គណៈប្រតិភូកម្ពុជា ។

ប៉ុន្តែនៅក្នុងក្របខ័ណ្ឌនៃប្រព័ន្ធវិសមភាពរបស់អាណាព្យាបាល ការយល់ព្រមតែម្នាក់ឯងនោះ នឹងមិនអាចយកជាការបានទាំងអស់នោះឡើយ ។ វាមានតម្លៃលុះត្រាតែវាសំដៅចំពោះប្រតិបត្តិការមួយដែលឆ្លើយតបទៅនឹងការទាមទារនូវសមភាពរបស់ដៃគូទាំងឡាយ ។

ខ.–តើបារាំងបានធានាឲ្យប្រទេសកម្ពុជាមានជំហរស្មើភាពដែរឬទេ ?

នៅទីនេះ គេត្រូវតែបែងចែកឲ្យច្បាស់អំពីទិដ្ឋភាពខាងផ្លូវការ និងទិដ្ឋភាពខាងសម្ភារៈ ។

១ – ជាផ្លូវការ ភាពស្មើភាពហាក់ដូចជាត្រូវបានរក្សា គឺជាគណៈកម្មការចម្រុះបារាំង-កម្ពុជា ដែលបានរៀបចំព្រំដែនយ៉ាងហោចណាស់ក៏សម្រាប់ផ្នែកដែលត្រូវបានឲ្យសច្ចាប័នដោយអនុសញ្ញាឆ្នាំ ១៨៧០ ដែរ ។

ចំពោះផ្នែក ដែលបានបោះគោលសីមា នៅឆ្នាំ ១៨៧២ ការងារនេះត្រូវបានធ្វើជាឯកតោភាគី ដោយប្រទេសបារាំង ដែលយកចិត្តទុកដាក់ដើម្បីជៀសវាងនូវការលំបាកទាំងឡាយ ដែលអាចនឹងធ្វើឲ្យអូសប្រទាញ "ដូចនៅឆ្នាំ ១៨៧០" ចំពោះវត្តមាន "ដោយឥតប្រយោជន៍" របស់ស្នងការទាំងឡាយរបស់កម្ពុជា ។ ដូច្នេះការកំណត់ព្រំដែនត្រូវបានធ្វើឡើងដោយមានការព្រមព្រៀងជាមួយអាជ្ញាធរ "អណ្តាមនៅក្នុងស្រុក" ។

២ – ជាការពិត ? ប្រវត្តិសាស្ត្រនៃការរៀបចំព្រំដែន ដែលយើងបាននិយាយនៅក្នុងជំពូក ។ បានរៀបចំដោយគ្រប់គ្រាន់ថា សភាពការណ៍សមភាព មិនដែលបានគោរពឡើយ ចំពោះទស្សនៈនេះ ដែលជាប្រការដ៏សំខាន់បំផុតមិនអាចប្រែកែកបានទេ។

ក្នុងបញ្ហានេះ គេត្រូវតែរំលឹកឡើងវិញ អំពី :

– ការហៅរកចំពោះភាគីកម្ពុជា ត្រូវបានធ្វើឡើង តែនៅក្នុងកម្រិតនៃការបោះគោលសីមា គឺថាប្រតិបត្តិការខាងសម្ភារៈដោយអនុវត្តទៅតាមសេចក្តីសម្រេចជាគោលការណ៍ដែលប្រកាន់យកជាឯកតោភាគីដោយអាជ្ញាធរបារាំង ។

– អសមត្ថភាពរបស់ស្នងការកម្ពុជា ។

– ការគម្រាមកំហែងដែលបានប្រព្រឹត្តទៅលើមន្ត្រីខ្លះរបស់កម្ពុជា ។

– មានការកង្វល់តែខាងភាគីអធិការបារាំង ។

– ការអះអាងដោយប្រញាប់ប្រញាល់ ដើម្បីកុំឲ្យនិយាយពាក្យកុហក នៃអនុសញ្ញាឆ្នាំ ១៨៧០ ដែលទាក់ទងទៅនឹងការទាមទារនូវ "ការសងទូទាត់" ។

គ.– តើមានការឲ្យសច្ចាប័ន នៅក្នុងក្របខ័ណ្ឌនៃអាណាព្យាបាលឬទេ ?

ទេ ! ផ្ទុយទៅវិញគេត្រូវរំលឹក អំពីការតវ៉ាជាច្រើនរបស់កម្ពុជា

គ.– ការសន្និដ្ឋាន

ដូច្នេះគេពុំមានលទ្ធភាព បានឃើញនៅក្នុងខ្សែបន្ទាត់បោះគោលដី ទាំងនៅក្នុងឆ្នាំ ១៨៧០ និងឆ្នាំ ១៨៧២ នូវព្រំដែនអន្តរជាតិ ពិតប្រាកដបានឡើយ ។ អនុសញ្ញាដែលចាប់បង្ខំ ដើម្បីសុំការយល់ព្រមពីព្រះមហាក្សត្រនរោត្តម នៅក្នុងឆ្នាំ ១៨៧០ ចំពោះបញ្ហានេះ គឺពុំមានតម្លៃឡើយ ។

ផ្នែកទី II

ការកំណត់ព្រំដែនរដ្ឋបាល ?

១ – ទិន្នន័យទូទៅ

ការកំណត់ព្រំដែនរដ្ឋបាល អាចចាប់កំណើតតាមរបៀបពីរ គឺ : ដោយការព្រមព្រៀងរួមគ្នា ឬដោយឯកតោភាគី ។

ក/- ដោយកិច្ចព្រមព្រៀងរួម :

ប្រទេសដែលត្រូវទទួលការការពារអាចបដិសេធដោយស្ម័គ្រចិត្ត និងដោយបានដឹងនូវមូលហេតុទាំងស្រុងចំពោះអធិបតេយ្យភាពជាគោលការណ៍ និងយល់ព្រមចំពោះការភ្ជាប់មួយផ្នែកនូវទឹកដីរបស់ខ្លួន ទៅឲ្យទឹកដីរបស់អ្នកការពារ ឬទៅឲ្យប្រព័ន្ធរដ្ឋបាលរបស់អ្នកការពារដែលតាំងនៅលើទឹកដីរបស់ប្រទេសមួយផ្សេងទៀតដែលស្ថិតនៅក្រោមការការពារ ។

ប៉ុន្តែគេក៏ប្រកាន់យកនូវតម្លៃនៃការកំណត់ព្រំដែនផងដែរ ការកំណត់ព្រំដែននៃទឹកដីដែលមិនទាន់ហើយ ដោយមូលហេតុនៃវិសមភាពដែលធ្វើជាប្រធានចំពោះការរៀបចំរបស់ពួកគេ ។

សភាពការណ៍ទាំងនេះ ត្រូវបានបញ្ចប់ជាចាំបាច់ជាមួយនឹងអាណាព្យាបាលដែលបានអូសទាញ ឬមួយក៏ប្រគល់នូវទឹកដីទាំងឡាយ ដែលការគ្រប់គ្រងបានបោះបង់ចោលនៅក្នុងករណីទីមួយ (លក្ខណៈរដ្ឋបាលដាក់លាក់) ឬមួយក៏ទាមទារនូវការបញ្ជាក់មួយ ឬបើគ្មានការចរចាថ្មីនៅក្នុងករណីទី២ (ករណីកំណត់ព្រំដែនមិនទាន់ហើយ) ។

ខ/- ដោយឯកតោភាគី

នោះគឺជាវិធានការដ៏បរិសុទ្ធទាំងឡាយ ដែលគ្មានតម្លៃគតិយុត្តនិងមិនអាចប្រឆាំងបានចំពោះប្រទេសដែលត្រូវការពារនោះទេ ។

២ - ការអនុវត្តន៍

ព្រំដែនដែលជាកម្មវត្ថុ នៃជំពូកនេះ បានបង្ហាញនូវលក្ខណៈទាំងឡាយនៃខ្សែបន្ទាត់រដ្ឋបាលដែលលើកឡើងនូវប្រភេទច្បាប់រដ្ឋបាលទាំងពីរនេះ ។

ពីបង្គោលលេខ ១ ដល់បង្គោលលេខ ១៦ គេស្ថិតនៅចំពោះមុខនៃការផ្ទេរសមត្ថកិច្ចខាងរដ្ឋបាល ដែលបានយល់ព្រមចំពោះប្រទេសបារាំងដែលមានអធិបតេយ្យភាពលើកូសាំងស៊ីន ។

ទិដ្ឋភាពរដ្ឋបាលនៃគំនូសនេះ មិនមែនជាលទ្ធផលដែលបណ្ដាលមកពីឆន្ទៈដោយចេតនារបស់ដៃគូនោះទេ ប៉ុន្តែគ្រាន់តែបណ្ដាលមកពីលក្ខណៈមិនគ្រប់លក្ខណៈ នៃ

ការប្រគល់ឲ្យនូវទឹកដីដែលបានអនុវត្ត ។

អនុសញ្ញាឆ្នាំ ១៨៧០ អាចធ្វើយុត្តិកម្ម នៃការប្រព្រឹត្តរបស់រដ្ឋការបារាំង ដោយផ្ទាល់នៅលើទឹកដីទាំងនេះ ។

ប៉ុន្តែអនុសញ្ញានេះមិនអាចធ្វើយុត្តិកម្មអ្វីបានឡើយនូវការផ្ទេរជាខាងក្រោយមកទៀតទៅឲ្យរដ្ឋការវៀតណាម នៅក្នុងអំឡុងពេលនៃការកំណត់ជាឯកតោភាគី នូវខេត្តនេះ (ហើយនិងភាពនៅក្នុងចំណុះខាងរដ្ឋបាលរបស់ខ្លួន) នៅវៀតណាម ។

គឺនៅក្នុងសម័យនោះបន្ទាត់ដែលបានគូសត្រូវបាត់បង់នូវតម្លៃទាំងអស់ ។ បញ្ហានេះនាំអូសទាញឲ្យមានការចរចា ឬក៏យ៉ាងហោចណាស់ក៏គោលការណ៍របស់ពួកគេនឹងត្រូវបានចោទសួរ ។ *ម្យ៉ាងទៀតរដ្ឋាភិបាលកម្ពុជាមិនបានភ្លេចតវ៉ា នៅលើដែនការទូទៅប្រឆាំងនឹងការលះបង់ឲ្យវៀតណាម នូវទឹកដីកូសាំងស៊ីន ដែលនៅខាងផ្នែកគតិយុត្ត គឺជាទឹកដីកម្ពុជានោះ* [៥៣ស្ទួន] ។

ចំណែកខ្សែបន្ទាត់ដែលចេញពីបង្គោល ១៧ ដោយមូលហេតុនៃលក្ខណៈឯកតោភាគីនៃការគូសរបស់ខ្លួន គេអាចទទួលស្គាល់គំនូសនេះ តែតម្លៃនៃវិធានការមួយដែលមានលក្ខណៈពិតសុទ្ធសាធ ដែលមិនអាចប្រឆាំងបានចំពោះរដ្ឋាភិបាលកម្ពុជា ។

ផ្នែកទី III
សភាពការណ៍ គតិយុត្តនៃទឹកដីដែលបានភ្ជាប់

សភាពការណ៍នេះត្រូវបានដាក់បង្ខំដោយសន្ធិសញ្ញាបារាំង-សៀម ចុះថ្ងៃទី១៥ ខែកក្កដា ឆ្នាំ ១៨៦៧ ដែលបានបញ្ញត្តិដូចខាងក្រោមនេះ :

"ព្រះករុណា អធិរាជនៃប្រជាជនបារាំងបានសន្យាថា មិនដណ្ដើមយកព្រះរាជាណាចក្រនេះ (ប្រទេសកម្ពុជា) ដើម្បីបញ្ចូលទៅជារបស់កូសាំងស៊ីនទេ" ។

គឺអនុសញ្ញានេះហើយដែលទេសាភិបាលកូសាំងស៊ីន **Le Myre de Villers** បានឲ្យឈ្មោះថា ជាសន្ធិសញ្ញា "ចង្រៃ" ព្រោះថាវាបានរារាំងមិនឲ្យបញ្ចូលជាឧបសម្ព័ន្ធ

(៥៣ស្ទួន) / Cf. 167 ***បញ្ជីនៃការតវ៉ារបស់កម្ពុជាប្រឆាំងនឹងការបោះបង់ចោលកូសាំងស៊ីនឲ្យវៀតណាមដោយប្រទេសបារាំង ។***

ទៅក្នុងទឹកដីកូសាំងស៊ីន នូវកោះ **Catrey** ដែលស្ថិតនៅមាត់ពាមនៃព្រែកកំពត ដែលលោកទេសាភិបាលបានទទួលនូវការប្រគល់ឲ្យប្រទេសបារាំង បន្ទាប់ពីការគាបសង្កត់ទៅលើព្រះករុណានរោត្តម "ខ្ញុំត្រូវអំពាវនាវចំពោះការយកចិត្តទុកដាក់របស់លោកទៅលើមាត្រាទី៣ នៃអនុសញ្ញាចង្រៃចុះថ្ងៃទី១៥ ខែកក្កដា ឆ្នាំ ១៨៦៧ នេះ នៅក្នុងល័ក្ខខ័ណ្ឌដែលអធិរាជណាប៉ូឡេអុង ទីIII បានសន្យាចំពោះប្រទេសថៃ មិនឲ្យបញ្ចូលប្រទេសកម្ពុជាទៅក្នុងការកាន់កាប់របស់កូសាំងស៊ីន" [៥៤] ។

ដោយហេតុថា កូសាំងស៊ីន មិនអាចបញ្ចូលជាឧបសម្ព័ន្ធ នូវកោះ Catrey ដោយមូលហេតុនៃកិច្ចសន្យានេះ ចុះតើគេអាចប្រព្រឹត្តខុសច្បាប់ចំពោះការហាមឃាត់នេះចំពោះទឹកដីតៃ និញ របស់កម្ពុជា ហើយនិងមាត់ច្រាំងនៃទន្លេវ៉ៃគោឬទេ ? ការពិតគឺមិនអាចទេ ។ ដូច្នេះ ទឹកដីទាំងនេះបានបន្តស្ថិតនៅក្រោមអធិបតេយ្យភាពនៃប្រទេសកម្ពុជា ។ បើសិនជាពេលមួយទឹកដីនេះត្រូវបានដាក់នៅក្រោមរដ្ឋការរបស់រដ្ឋាភិបាលរបស់អ្នកការពារហើយ នៅពេលចប់ការអាណាព្យាបាល ទឹកដីនេះនឹងត្រូវបានវិលមកម្ចាស់កម្មសិទ្ធិវិញ ។

ភាគ IV
ព្រំដែនរវាង ធូ យ៉ូវម៉ុត (THU DAU MOT) មួយផ្នែក និងកំពង់ចាម និងក្រចេះ មួយផ្នែកទៀត
(១៨៧១ - ១៩១៤)
ជំពូកទីមួយ
ការរៀបចំ ព្រំដែន

ការងារបោះគោលព្រំដែន ឆ្នាំ១៨៧០ បានឈប់ នៅទិសខាងកើត នៅកន្លែងប្រសព្វមុខនៃទន្លេជ្រៅ ជាមួយនឹងព្រែកព្រាន ។ បង្គោលដីលេខ ១ នៅខាងស្តាំនៃទន្លេ

(៥៤) / លិខិតរបស់លោក Le Myre de Villers ចុះថ្ងៃទី១៧ ខែមេសា ឆ្នាំ១៨៨២ ផ្ញើទៅរដ្ឋមន្ត្រីអាណានិគម ឥណ្ឌូចិន A 30 (៥៧) ។

ជ្រៅ នៅជិតនិងនៅខាងក្រោមព្រែកព្រាន នៅលើទឹកដីបារាំង ។ បង្គោលដីនេះមានការចង្អុលបង្ហាញដូចតទៅ ដែលដៅក្រឹត្យដោយថ្នាំលាបពណ៌ស ។ នៅមុខខាងកើត "លេខ ១ ព្រំប្រទល់នៃធូយ៉ូវម៉ុត" ។ នៅមុខខាងត្បូង "ព្រំប្រទល់នៃ តៃ និញ ១៦មីនា ១៨៧០ " ។ នៅមុខខាងជើងសរសេរជាភាសាកម្ពុជា "ព្រំប្រទល់នៃប្រទេសកម្ពុជា ថ្ងៃទី១៥ នៃខែទី២ ឆ្នាំម្សាញ់ ១២៣១ [១] " ។

កំណត់ហេតុ បានបញ្ជាក់បន្ថែមទៀតថា "បង្គោលដែលបាននិយាយនេះត្រូវបានប្រើប្រាស់ ដើម្បីកំណត់ព្រំដែនខាងជើងនៃទឹកដីរបស់បារាំង" កាន់កាប់ ។

តាមអក្សរចារិកនេះ គេបានធ្វើការវិនិច្ឆ័យទុកជាមុនរួចហើយ ដោយពុំបានធ្វើការទទួលស្គាល់ជាមុន នូវព្រំដែនខាងជើងនៃខេត្តធូយ៉ូវម៉ុតនោះទេ ។ តាមអំពើនេះ គេបានរាប់បញ្ចូលទៅក្នុងទឹកដីកូសាំងស៊ីន នូវទឹកដីរបស់កម្ពុជាដែលស្ថិតនៅឯនាយផ្លូវថ្នល់ដែលតភ្ជាប់ពីតៃនិញ ទៅបារៀ ដោយឆ្លងកាត់តាមធូយ៉ូវម៉ុត ជាផ្លូវថ្នល់ដែលព្រំដែនចុងបំផុតរបស់កូសាំងស៊ីន បានឆ្លងកាត់តាមនោះ ។ (Cf.Supra) ។

នៅខែវិច្ឆិកា ឆ្នាំ ១៨៧១ ទេសាភិបាលឥណ្ឌូចិន បានផ្ញើនូវសារាចរមួយច្បាប់ [២] ទៅឲ្យអធិការទទួលបន្ទុកប្រជាជនអន្នាម៉ាម នៅធូយ៉ូវម៉ុត ដើម្បីស្នើសុំឲ្យលោកទទួលស្គាល់នូវព្រំដែននេះ ជាមួយនិងការជួយជាធម្មតាពីអ្នកស្រុកអណ្ណាម ដោយគ្មានការចូលរួមពីកម្ពុជា : "លោកមិនបានដាក់បញ្ហាឲ្យរង់ចាំការជួយដែលគ្មានប្រយោជន៍ពីអាជ្ញាធរកម្ពុជាសោះឡើយ" [៣] ។

យើងនឹងធ្វើការសិក្សាជាបន្តបន្ទាប់ដូចតទៅនេះ :

- សភាពការណ៍របស់ប្រទេស នៅក្នុងបណ្តាទសវត្សរ៍ ១៨៧០
- វិធានការជាបន្តបន្ទាប់ដែលមានទំនោរ ទៅរកការដាក់បញ្ចូលជាឧបសម្ព័ន្ធ ។
- អនុក្រឹត្យរបស់អគ្គទេសាភិបាលចុះថ្ងៃទី ៣១ ខែកក្កដា ១៩១៤ ។

(១) / កំណត់ហេតុបោះគោលសីមា ថ្ងៃទី១៦ ខែមីនា ឆ្នាំ ១៨៧០ ។
(២) / សំបុត្ររបស់លោកអធិការ Rheinart ចុះថ្ងៃទី ២៣-៣-១៨៧២ ផ្ញើទៅជូននាយកនៃអធិការដែលបានរៀបរាប់រួចហើយ ។
(៣) / ដូចគ្នាខាងលើ ។

ផ្នែកទី I
សភាពការណ៍របស់ប្រទេសនៅក្នុងឆ្នាំ ១៨៧០

របាយការណ៍របស់លោកអធិការ Rheinart ដែលបានរៀបចំឡើង នៅក្រោយពេលដែលការងារបោះគោលដី ឆ្នាំ ១៨៧០ បានផ្តល់ឲ្យនូវការពិពណ៌នាមួយអំពីតំបន់ដែលស្ថិតនៅតាមកន្លែងទាំងឡាយដែលត្រូវបានដាំបង្គោលលេខ ១ "នៅឯទន្លេជ្រៅ និងទន្លេចាម ស្ថានភាពដីមានលក្ខណៈរលកអង្កាញ់ ដោយគ្មានជ្រលងភ្នំដែលហាក់ដូចជាមានទិសដៅទូទៅដូចគ្នា ដីហាក់ដូចជាមិនជ្រៅប៉ុន្មាន ហើយមានតែដើមឈើមានដើរដុះរេញៗ មានលក្ខណៈរង្វើលពីមួយដើមទៅមួយដើម ។ នៅក្នុងជ្រលងភ្នំ និងនៅគ្រប់ទីកន្លែងដែលដីមិនសូវទាបពេកប៉ុន្មាន គេឃើញមានឫស្សី ដុះជាច្រើន និងមានព្រៃគម្លោតដុះខាងនេះខ្លះ ខាងនោះខ្លះ ប៉ុន្តែមិនមែនជាព្រៃមែនទែនឡើយ ។

"មានភូមិមិនច្រើនប៉ុន្មានទេ ដែលជនជាតិស្មៀង និងប្រជាជនកម្ពុជាបានរស់នៅ ភូមិនីមួយៗព័ទ្ធជុំវិញទៅដោយរបងចម្រឹង និងដើមឈើ ដើម្បីការពារ ការវាយប្រហាររបស់ពួកចោរលួចមនុស្ស ដែលកើតមានភាគច្រើននៅក្នុងព្រៃទាំងនោះ" ។

នៅខាងត្បូងឆ្ងាយ ប្រជាជនកម្ពុជាបានរស់នៅឬមួយដោយបែកពីគ្នា ឬមួយក៏ដោយលាយឡំគ្នាជាមួយជនជាតិ ស្មៀង និងជនជាតិ ម៉ុយ (Moïs) នៅក្នុងស្រុកគូវអាន (Cuu-An) មិញ ង៉ាយ (Minh-Ngai) ក្វាងឡើយ(Quang Loi) និង ថាញ់ អាន (Thanh An) ដែលបានបន្តទៀត ទៅទិសខាងកើតទៀតនៅស្រុក បឹងជ្រុម របស់ កម្ពុជា ដែលត្រូវបានដាក់ បញ្ចូលជាឧបសម្ព័ន្ធទៅឲ្យខេត្ត តៃនិញ នៅឆ្នាំ១៨៧០ ។

ផ្នែកទី II
ដំណាក់កាល នៃការកាត់ទឹកដីកម្ពុជា
អនុផ្នែកទី I
ដំណាក់កាល ទីមួយ (១៨៩០)
ផែនទីដែលមានបំណងស្ងាត់កំបាំង

រដ្ឋការមួយដែលមានការរារែក :
វាសនានៃស្រុក គូវ អាន, មិញ ង៉ាយ, ក្វាង ឡើយ (Quang-Loi) និងថាញ់ អាន

១ – វិទ្ធន័យ នៃផែនទីរបស់ក្រុមភូមិសាស្ត្រ ឥណ្ឌូចិន

ដូចដែលយើងបាននិយាយរួចហើយ ក្នុងការចារិកនៅលើមុខមួយនៃបង្គោលលេខ១ "ព្រំដែនធូយ៉ូវម៉ូត" និងម្យ៉ាងទៀតក្នុងការបញ្ជាក់ថា បង្គោលនេះ "ត្រូវប្រើប្រាស់ដើម្បីកំណត់ព្រំដែនខាងជើងនូវទឹកដីដែលកាន់កាប់ដោយបារាំង" នោះ គេបានសំអាងដោយធ្វើការវិនិច្ឆ័យជាមុនថា ទឹកដីទាំងអស់ដែលស្ថិតនៅខាងត្បូងនៃបង្គោលនេះ គឺជារបស់កូសាំងស៊ីន ។

គឺនៅក្នុងបន្ទាត់នៃគំនិតនេះហើយដែលនៅក្រោមការដឹកនាំរបស់អគ្គទេសាភិបាលឥណ្ឌូចិន ផែនទីរបស់ប្រទេសកម្ពុជា (បោះពុម្ពឆ្នាំ ១៨៩០ មាត្រាដ្ឋាន ១/៥០០.០០០ និងផែនទី ធូយ៉ូវម៉ូត) (បោះពុម្ពឆ្នាំ ១៨៩០ មាត្រាដ្ឋាន ១/១០០.០០០) ត្រូវបានរៀបចំឡើងដោយក្រុមភូមិសាស្ត្រឥណ្ឌូចិន (៣សូន) ។

ផែនទីទាំងនេះ បានគូរព្រំដែនឆ្លងកាត់ស្ទើរតែនៅក្នុងទិសដៅខាងកើត ខាងលិចទាំងអស់ ដោយភ្ជាប់ពីបង្គោលលេខ១ ទៅភ្នំភូជិន (Phnom-Phu-Den) ។ ចាប់ពីភ្នំភូជិន ព្រំដែនបានចុះទៅទិសខាងត្បូងដោយយកទឹកខាងជើង – ខាងត្បូង – ខាងកើត ។

ព្រំដែននេះបានរាប់បញ្ចូល នៅក្នុងកូសាំងស៊ីន នូវស្រុកកម្ពុជាខ្លះ ដោយគ្មានការព្រមព្រៀងណាមួយត្រូវបានធ្វើអន្តរាគមរវាងកូសាំងស៊ីន និងកម្ពុជានោះឡើយ ។

ដូច្នេះព្រំដែនដែលមាននៅក្នុងផែនទី ឆ្នាំ ១៨៩០ បានដាក់ខេត្តជើងព្រៃ (Choeung-Preas) នៅក្នុងទឹកដីកម្ពុជានៅឡើយ ។

ប៉ុន្តែផែនទីនេះបានបញ្ចូលនូវស្រុកខ្លះរបស់កម្ពុជាទៅក្នុងកូសាំងស៊ីនរួចហើយ (ស្រុក គូវ អាន , មិញ ង៉ាយ , ក្វាង ឡើយ និង ថាញ់ អាន) ។

២ – លក្ខណៈភាន់ច្រឡំរបស់វា

ផែនទីប្រទេសកម្ពុជា ដែលបានរៀបរាប់ពីមុន បានបង្ហាញនូវទឹកដីដែលស្ថិតនៅត្រើយខាងឆ្វេងនៃ D.Glum ដូចជាប្រទេសស្មៀងឯករាជ្យ ។ ប៉ុន្តែការចង្អុលបង្ហាញនេះ

(៣សូន) / Cf. ផែនទីឧបសម្ព័ន្ធ ។

មិនត្រឹមត្រូវឡើយ ។ តំបន់នេះគឺជាផ្នែករបស់ប្រទេសកម្ពុជា និងស្ថិតនៅក្រោមចំណុះអាជ្ញាធរកម្ពុជា លិខិតរបស់លោក អ៊ុង (Ung) អតីតមន្ត្រីរបស់ គិរីពុទ្ធបាទ (Kiriputhbat) ចុះថ្ងៃទី៥ ខែឧសភា ឆ្នាំ១៨៩៨ ផ្ញើទៅជូនលោកនាយករដ្ឋមន្ត្រី និងក្រុមប្រឹក្សារដ្ឋមន្ត្រី នៃប្រទេសកម្ពុជា ហើយដែលយើងសូមផ្តល់ជូននូវការដកស្រង់ដ៏វែងមួយបន្ទាប់ទៅនេះដែលបានបញ្ជាក់ថា :

"ថ្ងៃទី៥ ខែឧសភា ឆ្នាំ ១៨៩៨"

យើងឧកញ៉ា មន្ត្រីគិរីពុទ្ធបាទ [៤] អ៊ុង ជនជាតិកម្ពុជា កើតនៅឆ្នាំខាល អាយុ៥៦ឆ្នាំ និងឧកញ៉ា ច្រុង ជនជាតិស្ទៀង (មិនបានចាំពីអាយុរបស់លោក) ដែលបានចុះហត្ថលេខាខាងក្រោមមានទីលំនៅ នៅភូមិពុយជរ (Puchor) ខេត្តជើងព្រះ (នៅចុងខេត្តត្បូងឃ្មុំ) " ។

"មានកិត្តិយស សូមដាក់ជូននូវសេចក្តីស្នើសុំនេះចំពោះ ឯកឧត្តម អគ្គមហាសេនា [៥] និងក្រុមប្រឹក្សារដ្ឋមន្ត្រី គឺ :

"ខ្ញុំឧកញ៉ាមន្ត្រី ពុទ្ធបាទ អ៊ុង ជាកូនប្រុសរបស់ទ្វា មាំ (Thvea Ma) នៅខេត្តត្បូង ឃ្មុំ ។ កាលពីនៅក្មេង ខ្ញុំបានទៅរកស៊ីចិញ្ចឹមជីវិត នៅខេត្តជើងព្រះ ដែលមានជនជាតិស្ទៀងជាច្រើនបានរស់នៅទីនោះ ។ ខ្ញុំបានរៀបអាពាហ៍ពិពាហ៍ជាមួយនារីស្ទៀងម្នាក់ ឈ្មោះ ខៀវ (Khiev) នៅភូមិពុយជ័យ " ។

"នៅមុនការបះបោររបស់ឈ្មោះ អា លាក់ (A Leac) ដែលបានយកគោរមងារជាពោរកំបោ [៦] មានចៅហ្វាយខេត្តម្នាក់មានងារជាឧកញ៉ា រាជាចាន់ សាន [៧] និង

(៤) / ឧកញ៉ាមន្ត្រី គឺជាងាររបស់មន្ត្រី ។ គិរីពុទ្ធបាទគឺជាឈ្មោះរបស់មណ្ឌលរដ្ឋបាលជាភាសាបាលីដែលប្រែថា ជាភ្នំនៅជើងរបស់ព្រះ ។ នៅលើផែនទីដែលបាននិយាយពីមុនស្តីពីប្រទេសកម្ពុជាពាក្យនេះសរសេរថា : ភ្នំជើងព្រះ ។ នៅលើផែនទីដែលបាននិយាយពីមុនស្តីពីប្រទេសកម្ពុជាពាក្យនេះសរសេរថា : ភ្នំជើងព្រះ (ជាពាក្យរបស់ខ្មែរ ដែលមានន័យថា ភ្នំនៃជើងរបស់ព្រះ) ។

(៥) / នាយករដ្ឋមន្ត្រី ។

(៦) / ការបះបោរនេះបានកើតឡើងនៅឆ្នាំ ១៨៦៦-១៨៦៧ ។

(៧) / នៅទីនេះយើងមានងារដូចគ្នានឹងងាររបស់ចៅហ្វាយខេត្តតែនិញដែលជាមេគំនិតម្នាក់ដ៏សំខាន់នៅក្នុងការបះបោរនេះ ។

មានឈ្មោះថា បិន (Ben) ដែលបានទារពន្ធស្នែងរមាស ភ្លុកដំរី និងអាចម៍លាំង ដែលរស់នៅជើងម្តែង (Choeung - Modeng) ។ ដោយបានទទួលតំណែងពីរដ្ឋធានី លោកបានគ្រប់គ្រងជនជាតិស្ទៀងនៅខេត្តជើងព្រះ ដែលមាន ៥៧ ភូមិ និងមានប្រជាជនប្រហែល ៥០០នាក់ ដែលបានរស់នៅ និងដែលស្ថិតនៅខាងក្រៅព្រំដែន កូសាំងស៊ីននោះ ពួកគេមិនដែលស្ថិតនៅក្រោមចំណុះពន្ធដារណាមួយរបស់កូសាំងស៊ីនឡើយ ។ កាលពីពេលមុន បើតាមទំនៀមទម្លាប់ពីសម័យបុរាណ ចៅហ្វាយខេត្តបាននាំយកសួយសារអាករទៅជូនលោក ឧកញ៉ា ភក្តី នាយក [៨] មន្ត្រីរបស់រដ្ឋធានីស្ថិតនៅក្រោមបញ្ជារបស់ឧកញ៉ា វាំង [៩] ។

"ឧកញ៉ា រាជា ចាន់សាន បេន បានតែងតាំងខ្ញុំជាឧកញ៉ាមន្ត្រី គិរីពុទ្ធបាទ បាឡាត់ [១០] នៅទ្វារ ហុច (Threa Hoch)" ។

"ចំណែកខ្ញុំ ឧកញ៉ា ច្រុង ភរិយាខ្ញុំឈ្មោះ នាង ស្វា (Zoi) ជាកូនប្រុសរបស់ឧកញ៉ាភិត និងជំទាវនាង ខ្វា មានទីលំនៅ នៅភូមិពុយជ័រ។ ឧកញ៉ា រាជាចាន់ សាន បានតែងតាំងខ្ញុំជាឧកញ៉ា ច្រុង គិរីពុទ្ធបាទនិងឧកញ៉ា ច្រុង មេស្រុក[១០ស្ទួន]របស់ជនជាតិស្ទៀង"។

"ទាំងពីរនាក់ (ឧកញ៉ា មន្ត្រី គិរីពុទ្ធបាទ នឹងឧកញ៉ាច្រុង ម្នាក់ជា បាឡាត់ ឯម្នាក់ទៀតជាមេស្រុក) យើងជាអ្នកទទួលបន្ទុក គាត់យកពន្ធដារ ដោយមានការព្រមព្រៀងគ្នាជាមួយឧកញ៉ា រាជា ចាន់ សាន រហូតដល់មានការបះបោររបស់ឈ្មោះ អាលាក់ហៅពោរកំបោ (ប្រហែលជាង៣៥ឆ្នាំ) " [១១] ។

"លោកឧកញ៉ា រាជា ចាន់ សាន បានទទួលមរណភាព ជាបន្ទាប់មកហើយក៏ពុំមានចៅហ្វាយខេត្តទៀតឡើយ យើងបានបញ្ឈប់មកដល់ត្រឹមនេះ នូវមុខការរបស់យើង ដើម្បីទៅប្រកបការងាររកស៊ីចិញ្ចឹមជីវិតតទៅទៀត ។ ពួកស្ទៀងនៅគ្រប់ភូមិទាំង អស់ និងយើងបាននាំគ្នាធ្វើស្រែចំការ [១២] និងចំការពោត យើងបានរស់នៅដោយ

(៨) / ងាររបស់មន្ត្រី ។

(៩) / រដ្ឋមន្ត្រីព្រះបរមរាជវាំង ដែលទទួលបន្ទុកកាន់កាប់ហិរញ្ញវត្ថុក្នុងពេលជាមួយគ្នា ។

(១០) / ភូឈ្លួយ ។

(១០ស្ទួន) / មេឃុំ ។

(១១) / គឺចាប់តាំងពី ៣២ឆ្នាំ ។

(១២) / ចំការ ។

ស្ងប់ស្ងៀម និងដោយឯករាជ្យចាប់តាំងពីយូរឆ្នាំមកហើយ នៅក្នុងខេត្តជើងព្រៃ ។

"ប៉ុន្តែចាប់តាំងពីពីរ ឬបីឆ្នាំមក មានប្រជាជនឡាវមកតាំងទីលំនៅ នៅក្នុងខេត្តរបស់យើង ហើយដែលបានសង្កត់សង្កិនយើងដោយប្រព្រឹត្តនូវអំពើហិង្សាប្រឆាំងនឹងយើង។ ពួកឡាវបានបាញ់កាំភ្លើងមកលើយើង ពួកឡាវបានចាប់យើងយកប្រពន្ធកូនយើង ។ តើជនជាតិស្អៀងប៉ុន្មាននាក់ទៅដែលត្រូវបានគេជិះជាន់សង្កត់សង្កិននិងមិនសប្បាយចិត្តនោះ ។ ពួកគេមិនដឹងថា តើត្រូវសុំទៅអ្នកណា ដើម្បីឲ្យជួយការពារនោះទេ ។

"ឧកញ៉ាទាំងពីរនាក់ បានស្គាល់មនុស្សម្នាក់ឈ្មោះ ពញា ម៉ុញ (Monh) កើតនៅឆ្នាំឆ្លូវអាយុ ៥៨ឆ្នាំ ភរិយាឈ្មោះ នាង ម៉ុក មានកូនបីនាក់ មានទីលំនៅ នៅភូមិបាទីខេត្តស៊ុធរកណ្តាល [១៣] ជាកូនរបស់លោក ពញា រស់ និង នាង ច្រុម ជនជាតិកម្ពុជាដែលមានទម្លាប់ទៅរកស៊ីនៅក្នុងខេត្តជើងព្រៃ ។ យើងបានស្រឡាញ់គាត់និងពួកគេទាំងអស់គ្នា ហើយយើងបានស្នើសុំឲ្យ ឈ្មោះ រាជា ប៉ាន សាន ធ្វើចៅហ្វាយខេត្តនៅខេត្តរបស់យើង ។ លោកក៏បានស្នាក់នៅគ្រប់គ្រងយើងនិងផ្តល់ដល់យើងទាំងអស់គ្នានូវក្តីសុខសាន្ត និងភាពស្ងប់ស្ងៀម ។

"ដូច្នេះយើងបានសម្រេចដាក់ជូនទៅរដ្ឋាភិបាល ទោះជាយើង ជិទាស់ទៅនឹងថ្នាំងដៃរបស់យើងក៏ដោយ (thnang - day [១៤] ។ "ភូមិទាំង៥៧ គឺ..." (មើលតាមឈ្មោះនៃភូមិទាំងនេះ)" ។

៣ – ការរាវរករបស់អាជ្ញាធរបារាំង

ពាក្យបណ្តឹងស្នើសុំនេះ ត្រូវបានបញ្ជូនទៅឲ្យលោក រ៉េស៊ីដង់ នៃប្រទេសបារាំង នៅខេត្តកំពង់ចាម ពិនិត្យ ។ លោករ៉េស៊ីដង់នេះ នៅក្នុងលិខិតរបស់លោក ចុះថ្ងៃទី២៥ ឧសភា ១៨៩៨ ដែលផ្ញើទៅជូនលោក រ៉េស៊ីដង់ ជាន់ខ្ពស់នៃប្រទេសកម្ពុជា បានឆ្លើយតបដូចតទៅនេះ :

"ប៉ុន្តែ ចំពោះតំបន់ ដែលគាត់បាននិយាយ នៅក្នុងពាក្យបណ្តឹងសុំនេះ គឺស្ថិតនៅ

(១៣) / នៅក្នុងខេត្តព្រៃវែង ។
(១៤) / ស្នាមម្រាមដៃ ។

ខាងត្បូងទន្លេចាម រវាងផ្លូវទឹកនេះ និង សុងបែ (Song - Bé) ខ្ញុំមិនអាចធ្វើនូវសេចក្តីស្នើណាមួយចំពោះលោកបានឡើយ" ។

"ប្រទេសកម្ពុជា ដែលស្ថិតនៅក្នុងតំបន់នោះ ហាក់ដូចជាមិនសូវបានគេយកចិត្តទុកដាក់ជាយូរឆ្នាំមកហើយ ក្រុមមនុស្សប្រព្រឹត្តអំពើអាក្រក់ដែលបានរកឃើញដីល្អបានទាក់ទាញការយកចិត្តទុកដាក់របស់អ្នកគ្រប់គ្រងនៅ តៃ និញ និង ធូ យ៉ូវម៉ូត ជាច្រើនលើក ហើយនៅក្នុងឆ្នាំ ១៨៩៥ (ខ្ញុំជឿ) កូសាំងស៊ីន បានចាត់ទុកប្រជាជនទាំងនេះជាប្រជាជនឯករាជ្យ និងបានដាក់បញ្ចូលជាឧបសម្ព័ន្ធទៅក្នុងនិគម ធូ យ៉ូវម៉ូត និងបានរៀបចំទៅជាស្រុក" ។

"ការបញ្ចូលជាបក្សសម្ព័ន្ធ ទៅក្នុងកូសាំងស៊ីន ប្រហែលជាមិនបានផ្តល់ទៅឲ្យអ្នកស្រុកនូវសន្តិសុខដែលពួកគេមានសិទ្ធិរង់ចាំនោះទេ ពីព្រោះពួកគេតែងតែត្អូញត្អែរថាមិនត្រូវឲ្យមានការគ្រប់គ្រងដូច្នេះទេ..." ។

"ប្រហែលជា សម្រាប់ប្រទេសកម្ពុជា ដែលប្រជាជនមានសភាពដូចគ្នា ច្រើនជាងជាតិសាសន៍អណ្ណាម ជាមួយនឹងតំបន់ដែលត្រូវបានដាក់បញ្ចូលជាឧបសម្ព័ន្ធដោយកូសាំងស៊ីននូវឱកាសអនុគ្រោះមួយ ដើម្បីទាមទារនូវសិទ្ធិរបស់ខ្លួនដែលគេមិនទទួលស្គាល់នោះ" ។

អនុផ្នែកទី ២
ដំណាក់កាលទីពីរ (១៨៩៣)
អនិត្យានុកូលភាព
នៃ រដ្ឋការ កូសាំងស៊ីន
និងការតស៊ូ របស់កម្ពុជា
ទាសនានៃស្រុក ឡុក និញ និង តៀក ឡេ

១ – អនុក្រឹត្យរបស់ទេសាភិបាល កូសាំងស៊ីន
ចុះថ្ងៃទី២២ ខែកក្កដា ឆ្នាំ ១៨៩៣ (ឧបសម្ព័ន្ធ ៦)

ដើម្បីឲ្យសច្ចាប័ននូវការបញ្ចូលជាឧបសម្ព័ន្ធ នូវសង្កាត់ទាំងឡាយរបស់កម្ពុជា ដែលស្ថិតនៅខាងត្បូង នៃព្រំដែនដែលមាននៅលើដែនទី ឆ្នាំ ១៨៩០ ទេសាភិបាលកូសាំងស៊ីន បានប្រកាន់យកជាឯកតោភាគី នៅថ្ងៃទី២៦ ខែកក្កដា ឆ្នាំ ១៨៩៣ (១៥) នូវអនុក្រឹត្យមួយដែលបានកំណត់នៅក្នុងមាត្រាទីមួយរបស់ខ្លួនថា "ស្រុកកម្ពុជានៅ ថាញ់ អាន (Thanh-An) ស្រុក តាមូន និងកម្ពុជា នៅ គូវ អាន (Cuu-An) សង្កាត់ទាំងឡាយរបស់ជនជាតិ Moïs នៅមិញ ង៉ាយ (Minh - Ngai) និង ក្វាងឡើយ (Quang Loi) ហើយនិងស្រុកស្ទៀង នៅ ឡុក និញ (Loc - Ninh) និង ភឿកឡេ (Phuoc - Lê) ដែលបានប្រមូលផ្តុំទៅជា "huyen មួយដែលត្រូវបានកំណត់នៅក្រោមឈ្មោះថា ជា huyen នៃកានឡេចៀម (Can-Les-Chiam)" ។ ប៉ុន្តែអនុក្រឹត្យចុះថ្ងៃទី ២៦ ខែកក្កដា ឆ្នាំ ១៨៩៣ ដែលបានប្រមូលផ្តុំទៅជា Huyen មួយនៃ "កាន់-ឡេ-ចៀម" នោះ មិនគ្រាន់តែជាស្រុករបស់កម្ពុជានៅ ថាញ់ អាន ស្រុកកម្ពុជា និងតាមូន (Tamoun) នៅ គូវ អាន ហើយនិងសង្កាត់ទាំងឡាយដែលគេសន្មតថា ជារបស់ជនជាតិស្ទៀង នៅមិញ ង៉ាយ និងនៅ ក្វាង ឡើយ ដែលដែនទីទាំងឡាយនៅឆ្នាំ ១៨៩០ ត្រូវបានដាក់ដោយរំលោភទៅនៅខាងត្បូងព្រំដែន នៅក្នុងទឹកដីកូសាំងស៊ីន ប៉ុន្តែនៅមានសង្កាត់ពីរផ្សេងទៀត គឺ ស្រុក ឡុក និញ និង ភឿក ឡេ (Phuoc Lê) ដែលនៅលើដែនទីដូចបានរៀបរាប់មកហើយបានគូរដូចជាផ្នែករួមបញ្ចូលនៃប្រទេសកម្ពុជា ។

ដូច្នេះ តាមអនុក្រឹត្យចុះថ្ងៃទី២៦ ខែកក្កដា ឆ្នាំ១៨៩៣ ទេសាភិបាលកូសាំងស៊ីន បានប្រកាន់យកនូវសេចក្តីសម្រេចមួយដែលទាក់ទងទៅនឹងទឹកដីដែលនៅក្នុងនោះលោកពុំមានសមត្ថកិច្ចនោះ ។

យើងហាក់ដូចជាថា វាពុំមានប្រយោជន៍នោះទេ ដើម្បីស្រាវជ្រាវរកឲ្យស្គាល់នូវមូលហេតុ និងកាលៈទេសៈនៃការបញ្ចូលជាឧបសម្ព័ន្ធនេះ និងផលវិបាកទាំងឡាយរបស់ខ្លួននោះ ។

២ – មូលហេតុនៃការធ្វើអនុក្រឹត្យនេះ លក្ខណៈនៃការរំលោភរបស់វា

យើងនឹងពិនិត្យមើល នៅក្នុងដំណាក់កាលពីរ : មុនដំបូងសម្រាប់ស្រុក បួន ដែល

(១៥) / JOI ឆ្នាំ ១៨៩៣ ទំព័រ ៧៤២ ។

ស្ថិតនៅខាងត្បូងព្រំដែន នៅឆ្នាំ ១៨៩០ បន្ទាប់មកទៀត គឺសម្រាប់ស្រុកពីរទៀត (ឡុក និញ និង ភឿក ឡេ) ។

I.- សម្រាប់ស្រុកបួន ដែលស្ថិតនៅខាងត្បូងព្រំដែននៅឆ្នាំ ១៨៩០

ចាប់តាំងពីឆ្នាំ ១៨៦២ មក រដ្ឋាភិបាលកូសាំងស៊ីន ត្រូវបានគេចាប់អារម្មណ៍លើធនធានព្រៃឈើ ដែលមាននៅក្នុងតំបន់ បារៀ និង បៀនហ្វា ។ នៅដើមឆ្នាំ ១៨៦២ (១៦) បេសកកម្មមួយដែលបញ្ជាដោយអនុសេនីយ៍ឯក កងកាំភ្លើងធំ ត្រូវបានបាត់តាំងឡើង ដើម្បីទៅពិនិត្យឲ្យស្គាល់ព្រៃឈើនៅខេត្តទាំងពីរនេះ ។

បេសកកម្មនេះ បានធ្វើដំណើររុលទៅមុខរហូតដល់ធូយ៉ូវម៉ូត និងបានចង្អុលបង្ហាញអំពីសារសំខាន់ដ៏ធំ នៃ "ភាពសម្បូរណ៍បែបខាងព្រៃឈើនៅក្នុងប្រទេស" ។ ប៉ុន្តែវាបានទាក់ទាញជាពិសេសនូវការយកចិត្តទុកដាក់របស់អាជ្ញាធរទៅលើអត្ថិភាពព្រៃឈើដែលមានច្រើនបំផុត និងមានលក្ខណៈងាយស្រួលបំផុត ក្នុងការធ្វើអាជីវកម្ម នៅធូយ៉ូវម៉ូត ជាងនៅបារៀ និងនៅបៀនហ្វា ។ បេសកកម្មនេះ បានសន្និដ្ឋានថា : "ប៉ុន្តែមានផលប្រយោជន៍ដ៏ធំមួយបានភ្ជាប់ទៅនឹងការរុករកមួយនៅលើព្រៃទាំងនេះត្រូវបានធ្វើឡើង នៅខាងផ្នែកនៃទន្លេ ធូ យ៉ូវ ម៉ូត (Thudaumot) ដែលឈើត្រូវបានដឹកតាមនោះព្រោះថាព្រៃទាំងនេះមានដើមឈើជាច្រើនដែលគេហៅថា ដើម Go និងដើម Sao ដែលជាដើមឈើផ្តល់ប្រែងដ៏ល្អបំផុត និងប្រើប្រាស់បានគ្រប់មុខ" ។

ទេសាភិបាលកូសាំងស៊ីន ដោយចាប់អារម្មណ៍ខ្លាំងទៅលើព័ត៌មាននៅក្នុងរបាយការណ៍នេះបានបញ្ជូនរបាយការណ៍នេះទៅក្រសួងជើងទឹក ដោយបានបន្ថែមយោបល់របស់លោកថា ដើម្បីអាចធ្វើអាជីវកម្មព្រៃទាំងនេះបាននោះ គឺត្រូវរៀបចំឲ្យមានសន្តិភាពឲ្យបានឆាប់រហ័ស បើមិនអ៊ីចឹងទេ ការធ្វើអាជីវកម្ម នឹងប្រព្រឹត្តទៅបាននៅក្នុងភាពរដាក់រដុបតែប៉ុណ្ណោះ នៅកូសាំងស៊ីន មានកំណប់កប់លាក់ទុកចោលឥតប្រយោជន៍ ប៉ុន្តែគេត្រូវតែចំណាយសោហ៊ុយ ដើម្បីដាក់ធ្វើអាជីវកម្មវា (១៧) ។

ដូច្នេះ វាហាក់ដូចជាថា ភាពសម្បូណ៌ នៃធនធានព្រៃឈើទាំងនេះ គឺជាមូលហេតុមួយនៃការធ្វើដំណើរទៅមុខរបស់ អាជ្ញាធរកូសាំងស៊ីន ឆ្ពោះទៅតំបន់ទាំងនេះ ។

(១៦) / របាយការណ៍រុករកព្រៃនៅបៀនហ្វា ថ្ងៃទី៣០ ខែមីនា ១៨៦២ Indo Chine A 30 (៣) ។
(១៧) / សេចក្តីសង្កេតរបស់ទេសាភិបាលកូសាំងស៊ីនទៅលើរបាយការណ៍បេសកកម្មដែលបានរៀបរាប់ពីមុន ។

ចំពោះបញ្ហានេះ គេត្រូវបន្ថែមអំពីបំណងរបស់ពួកគេ ដែលបានសម្តែងចេញ នៅក្នុងពេលប្រតិបត្តិការបោះគោលដី នៅតែនិញ ដើម្បី "ស្ថិតនៅទាក់ទងជានិច្ចជាមួយជនជាតិភាគតិចម៉ុយ (Moïs) ។

II. - សម្រាប់ទឹកដី ដែលស្ថិតនៅខាងជើងព្រំដែន នៅឆ្នាំ ១៨៩០

ក/ – បំណងដើម្បីសម្រួលការកសាងផ្លូវថ្នល់ពីធូយ៉ូវម៉ូតទៅក្រចេះ ។ សូមរំលឹក ថាបេសកកម្មរុករកទន្លេមេគង្គនៅឆ្នាំ១៨៦៨ បានស្នើឡើងពីការសាងសង់ផ្លូវមួយ តភ្ជាប់សាយហ្គន ទៅប្រទេសលាវខាងត្បូង ។

ផ្លូវថ្នល់នេះ គឺអគ្គទេសាភិបាល de lanessan បានឲ្យសាងសង់នៅឆ្នាំ ១៨៩៣ ។ ប៉ុន្តែការងារសាងសង់ មានជួបការលំបាកនៅលើទឹកដីកម្ពុជា ការលំបាកជាសំខាន់ទំនងរវាងទន្លេមេគង្គក្រោម និងទន្លេមេគង្គលើ ខ្ញុំបានឲ្យគេកសាងផ្លូវថ្នល់មួយចេញពីធូយ៉ូវម៉ូត នៅកូសាំងស៊ីន ទៅដល់ក្រចេះ ។ ផ្នែកដែលស្ថិតនៅលើទឹកដីកូសាំងស៊ីនត្រូវបានសាងសង់រួចហើយ ។ វានៅតែពុំទាន់មានស្ពាននៅឡើយ ។ គេបានសាងសង់ផ្នែកទាំងឡាយដែលស្ថិតនៅលើទឹកដីកម្ពុជា ។ ខ្ញុំបានធ្វើការសិក្សានូវផ្លូវមួយទៀតដែលចេញពីក្រចេះទៅខេត្តស្ទឹងត្រែង ប៉ុន្តែនៅលើទឹកដីកម្ពុជាកម្រមានប្រជាជនណាស់ដូច្នេះមានការលំបាកខ្លាំងណាស់ ក្នុងការរកកម្លាំងពលកម្មសម្រាប់ធ្វើការងារនេះ" (១៨) ។

ដើម្បីជំនះពុះពារការលំបាកទាំងនេះ លោកអធិការ Outrey នៅធូយ៉ូវម៉ូត ត្រូវបញ្ជូនភ្នាក់ងារបារាំង នៅកូសាំងស៊ីនឲ្យធ្វើកំណែនកម្លាំងពលកម្មនៅកម្ពុជា ។ ប៉ុន្តែរដ្ឋការ កូសាំងស៊ីន មិនចង់បានរបៀបធ្វើកំណែនទាំងនេះទេ ។ កូសាំងស៊ីនបានចាត់ចែងឲ្យបញ្ចូលជាឧបសម្ព័ន្ធនូវទឹកដីខ្មែរ ។ នេះគឺជាសក្ខីកម្មទាំងឡាយរបស់លោករ៉េស៊ីដង់ ជាន់ខ្ពស់នៅប្រទេសកម្ពុជាចំពោះបញ្ហានេះ (១៩) "នៅខាងផ្នែកនៃមណ្ឌលធូយ៉ូវម៉ូត ការទន្ទ្រានយកទឹកដីនៅតែមានសភាពខ្លាំងក្លានៅឡើយ ។ នៅខាងផ្នែកនេះព្រំដែននៃប្រទេសកម្ពុជា បានស្ថិតនៅក្រោមការកំណត់ដោយបន្ទាត់ត្រង់មួយចេញពីបង្គោលមួយ ដែលស្ថិតនៅត្រើយខាងស្តាំនៃទន្លេទ្រូ(Tonlé Trou) (២០) នៅជិតនិងខាងក្រោមមាត់ពាម ព្រែកព្រាល និងកំពូលនៃភ្នំជិន (២១) ។

នៅក្នុងឆ្នាំ ១៨៩៣ នៅក្នុងពេលសាងសង់ផ្លូវថ្នល់ ពីក្រចេះទៅ ធូយ៉ូវម៉ូត លោកអភិបាល Outrey បានបញ្ជូននូវភ្នាក់ងារបារាំងនិងភ្នាក់ងារក្នុងស្រុកជាច្រើននាក់នៅក្នុងភូមិទាំងឡាយរបស់កម្ពុជា និងជនជាតិស្បៀង ដោយមានបេសកកម្មស្វែងរកដោយគ្រប់មធ្យោបាយឲ្យបានកម្មករជាច្រើននាក់ ដែលពួកគេត្រូវការ ។ ពួកអ្នកស្រុកដែលនៅតាមភូមិទាំងឡាយ ដែលស្ថិតនៅក្នុងរង្វង់ទឹកដី ចម្ងាយពី ២៥ ទៅ ៣០ គ.ម បានធ្វើការសាងសង់ផ្លូវថ្នល់ក្នុងរយៈពេល៣ខែ ប៉ុន្តែគ្មានអ្នកណាម្នាក់បានទទួលប្រាក់ខែឡើយ ដូច្នេះពួកគេទាំងអស់គ្នា បានបោះបង់ចោលការងារ និងរត់ចេញពីការដ្ឋាន ។ ដើម្បីសម្រួលភារកិច្ចរបស់ភ្នាក់ងាររបស់ខ្លួន អភិបាលនៅធូយ៉ូវម៉ូត បានកោះប្រជុំនៅឆ្នាំ១៨៩៤ (ដែលមិនបានធ្វើនៅក្នុងឆ្នាំ១៨៩៣) នូវប្រធានភូមិសំខាន់ៗទាំងឡាយដើម្បីដាក់ឲ្យពួកគេស្ថិតនៅក្រោមអំណាចរបស់ភូ (២២) ទៅតាមជម្រើសរបស់ខ្លួន ។ ម្យ៉ាងទៀត លោកបានតែងតាំងមន្ត្រីក្នុងស្រុកដទៃទៀត និងបានរៀបចំទៅជា huyen ដែលបាន ឈ្មោះថា ប៊ិន ឡាយ គឺជាទឹកដីរបស់កម្ពុជាដោយសុទ្ធសាធ ។

"ហើយបញ្ហានេះ មិនបានធ្វើឲ្យលោក ធឿង ធ្លល់ ច្រើននោះទេ លោក ភូ ឈួយទេសាភិបាល ខ្ញុំបានបន្ថែមថា ភូ នេះត្រូវបានចូលកាន់ការងារយ៉ាងឆាប់រហ័ស ដោយពួកអ្នកនៅក្រោមការត្រួតត្រាថ្មីរបស់ខ្លួន នូវចំនួនទឹកប្រាក់ដែលមានការផ្លាស់ប្តូរញឹកញាប់ពី ១០ ទៅ ៦០ ញ៉ាស្រ្ត ក្នុងភូមិមួយ ។..." ។

ហេតុដូច្នេះ បន្ទាប់ពីព័ត៌មានទាំងឡាយ ដែលផ្តល់ឲ្យដោយលោក រ៉េស៊ីដង់ ជាន់ខ្ពស់នៅកម្ពុជា ការបារម្ភរបស់អ្នកគ្រប់គ្រងអភិបាលOutreyនៅធូយ៉ូវម៉ូត ដើម្បីអាចជ្រើសរើសដោយងាយស្រួលពួកអ្នកស្រុក ដែលរស់នៅក្នុងទឹកដីកម្ពុជា ដើម្បីកសាង

(១៨) / លិខិតរបស់អគ្គទេសាភិបាល de lanessan ចុះថ្ងៃ ៩-៦-១៨៩៣ ផ្ញើទៅជូនអនុរដ្ឋលេខាធិការអាណានិគម សៀម ៤២ ។

(១៩) / លិខិតរបស់លោករ៉េស៊ីដង់ជាន់ខ្ពស់នៃប្រទេសកម្ពុជាផ្ញើទៅឲ្យទេសាភិបាលកូសាំងស៊ីនចុះកាលបរិច្ឆេទ ឆ្នាំ ១៨៩៥ ។

(២០) / ឈ្មោះនៃផ្លូវទឹកនេះ ជួនកាលសរសេរថា ទន្លេជ្រៅ ជួនកាលថា ទន្លេទ្រូ ។ ការខុសគ្នានេះ គឺមកពីការចម្លងមិនត្រូវ ។ ឈ្មោះពិតប្រាកដគឺទន្លេជ្រៅ ។

(២១) / គឺព្រំដែនដែលមានចុះនៅក្នុងផែនទីឆ្នាំ ១៨៩០ ។ ឈ្មោះនៃភ្នំនេះសរសេរថា ភ្នំ ភូ ជិន ។

(២២) / ឈ្មោះអណ្ណាម ដែលមានន័យថា ជាងាររបស់ចៅហ្វាយខេត្ត ។

ផ្លូវថ្នល់ដែលបាននាំឲ្យទេសាភិបាលកូសាំងស៊ីនបញ្ចូលជាឧបសម្ព័ន្ធនូវសង្កាត់ទាំងពីររបស់ខ្មែរ ។

ខ/ – ចន្ទះដើម្បីពង្រីកទឹកដីនៃលក្ខន្តិកៈ អាណានិគមនៅកូសាំងស៊ីន ប៉ុន្តែវាមិនទាន់អស់នៅឡើយទេ ដើមកំណើតនៃការបញ្ចូលជាឧបសម្ព័ន្ធនេះ វាមានមូលហេតុមួយផ្សេងទៀត គឺបំណងប្រាថ្នារបស់លោក អគ្គទេសាភិបាល ដើម្បីពង្រីកទឹកដីកូសាំងស៊ីន ឲ្យទៅជាខេត្តមួយរបស់បារាំង ។ ដើម្បីបញ្ជាក់នូវការអះអាងនេះ វាជាការ ចាំបាច់ដើម្បីលើកឡើង ចំពោះយើងនូវសក្ខីភាពទាំងឡាយរបស់ទេសាភិបាលកូសាំង ស៊ីន ។ នៅឆ្នាំ ១៨៩៣ ការងារសាងសង់ផ្លូវថ្នល់ពី ធូយ៉ូវម៉ូត ទៅក្រចេះ បាននាំរដ្ឋការ (កូសាំងស៊ីន) ឲ្យដូចទៅខាងនាយព្រំដែន ដែលបានចង្អុលបង្ហាញខាងលើបំផុត (គឺថាព្រំដែនដែលបានកំណត់នៅលើផែនទីឆ្នាំ ១៨៩០) ។

"ការរៀបចំនូវផ្លូវថ្នល់នេះ ត្រូវបានសម្រេចដោយលោកអគ្គទេសាភិបាល de Lanessan ដែលលោកចង់ឃើញនូវអ្វីដែលបានប្រព្រឹត្តទៅនៅឯនាយព្រំដែនរបស់យើងនិងបានពោលអះអាងនៅក្នុងប្រទេសនេះអំពីអំណាចរបស់យើងចំពោះលក្ខណៈខ្ជះខ្វាំងប្រត្យក្ស...។

"គំនូសដែលបានសិក្សានិងយកជាការបាន ព្រមទាំងឥណទានត្រូវបានបើកចំហផងនោះ គេក៏បានចាប់ផ្តើមអនុវត្តការងារ ហើយប៉ុន្មានអាទិត្យក្រោយមក គេបានទៅដល់ព្រំដែនខាងជើងនៃមណ្ឌល ធូយ៉ូវម៉ូត ដែលចង្អុលបង្ហាញដោយបង្គោលលេខ ១ ដែលត្រូវបានគាស់យកចេញដោយភ្នាក់ងារម្នាក់របស់យើង ទៅតាមបញ្ជារបស់ លោក Outrey ប្រធានមណ្ឌល ។

"តាមព័ត៌មានដែលប្រមូលបាន លោកអភិបាលនេះត្រូវបានអនុញ្ញាតឲ្យដកយកចេញនូវបង្គោលនេះ ដោយលោក de lanessan ដែលបាននិយាយនៅកន្លែងនោះតែម្តងថា កន្លែងនៃបង្គោលនេះ គឺស្ថិតនៅខាងនាយ Can - Lé - Chiam (ទន្លេចាម) [២៣] " ។ តើគេត្រូវទទួលស្គាល់នូវផ្នែកដែលបានរៀបរាប់មកហើយ នៅក្នុងលិខិតនេះយ៉ាងដូចម្តេច ? ដូចដែលបានចង្អុលបង្ហាញដោយលោក រ៉េស៊ីដង់ ជាន់ខ្ពស់នៃប្រទេស

(២៣) / លិខិតរបស់ទេសាភិបាលកូសាំងស៊ីន ចុះថ្ងៃទី២ ខែកញ្ញា ឆ្នាំ១៨៩៥ ផ្ញើទៅជូនអគ្គទេសាភិបាលឥណ្ឌូចិន ។

កម្ពុជារួចមកហើយថា មុនអ្វីៗទាំងអស់ ព្រំដែនខាងជើង ធូយ៉ូវម៉ូត ត្រូវបានចង្អុលបង្ហាញដោយបង្គោលលេខ ១ ។

ហើយហេតុការណ៍នេះ មិនមែនមានតែទេសាភិបាលកូសាំងស៊ីនតែម្នាក់ឯងដែលបានទទួលស្គាល់នោះទេ គឺលោកបានសរសេរនៅក្នុងកំណត់ហេតុឆ្នាំ ១៨៧០ជាអក្សរទាំងអស់ថា "បង្គោលដែលបាននិយាយនេះត្រូវតែបានប្រើប្រាស់ ដើម្បីកំណត់ព្រំដែនខាងជើងនូវទឹកដីទាំងឡាយដែលបារាំងកាន់កាប់" ។ ការចង្អុលបង្ហាញនេះត្រូវបានបញ្ជាក់ដោយផែនទីនានា ដែលបានរៀបចំឡើង នៅក្នុងឆ្នាំ ១៨៩០ ។ ដោយហេតុថា ព្រំដែនបានភ្ជាប់បង្គោលលេខ ១ ទៅភ្នំភូជិន នោះ ស្រុកឡុកនិញ និង ភឿក ឡេ គឺស្ថិតនៅក្នុងទឹកដីកម្ពុជា ។

ខ–ទីពីរ ការដកចោលបង្គោលលេខ ១ ត្រូវបានសម្រេចជាឯកតោភាគី ដោយអគ្គទេសាភិបាល de lanessan ដើម្បីអាចដាក់ឲ្យប្រតិបត្តិនូវបំណងរបស់លោកក្នុងការពង្រីកនៃការធ្វើឲ្យខូចប្រយោជន៍ដល់ទឹកដីកម្ពុជា ។

នៅចំពោះមុខភាពជាក់ស្តែងនេះ ទេសាភិបាលកូសាំងស៊ីនត្រូវតែសុខចិត្តទទួលសារភាព។ លោកបានសរសេរលិខិតទៅលោក អគ្គទេសាភិបាលដូច្នេះថា "ជាការសងសឹកទៅនឹងការទទួលសារភាពរបស់លោកអភិបាលនៅ ធូយ៉ូវម៉ូត នូវការបំបាត់ចោលនូវបង្គោលទាំងឡាយ ដែលធ្វើដោយរំលោភនោះ នឹងបានធ្វើឲ្យមាននៅក្នុងទឹកដីកូសាំងស៊ីននូវសង្កាត់ជនជាតិ Moïs ពីរដែលជារបស់កម្ពុជាដោយពិតប្រាកដ ។[២៤]" ។

សង្កាត់ Moïs ឬក៏សង្កាត់កម្ពុជា ? ដើម្បីដោះស្រាយបញ្ហានេះ យើងជឿថា យើងអាចអំពាវនាវរករបាយការណ៍របស់អ្នក វេខាគណិតដើម គឺលោក Girardin ប្រធានផ្នែកសុរិយោដី នៃប្រទេសកម្ពុជា ចុះថ្ងៃទី ១៥ ខែមិថុនា ឆ្នាំ ១៨៩៥ ដែលពាក្យទាំងនោះផ្ទាល់ត្រូវបានគេយកទៅសរសេរឡើងវិញ នៅក្នុងលិខិតដែលបានរៀបរាប់ពីមុន (Supra note 19) របស់លោក រ៉េស៊ីដង់ ជាន់ខ្ពស់ដែលផ្ញើទៅជូនទេសាភិបាលកូសាំងស៊ីន ។

(២៤) / លិខិតរបស់ទេសាភិបាលកូសាំងស៊ីន ចុះថ្ងៃទី១៤ ខែវិច្ឆិកា ឆ្នាំ ១៨៩៥ ផ្ញើទៅជូនអគ្គទេសាភិបាលឥណ្ឌូចិន ឥណ្ឌូចិន ឥណ្ឌូចិន A . 20 (៤២) ។

"នៅឆ្នាំ ១៨៩៣ នៅក្នុងពេលស្ថាបនាផ្លូវថ្នល់ លោកអភិបាល Outrey បានបញ្ជូនភ្នាក់ងារបារាំង និងប្រជាជនកើតក្នុងស្រុកជាច្រើននាក់ នៅក្នុងភូមិកម្ពុជា និងភូមិស្ទៀងទាំងឡាយ ដើម្បីយកកម្មករជាចាំបាច់សម្រាប់សាងសង់ផ្លូវថ្នល់ ។ ភូមិទាំងអស់នៅក្នុងរង្វង់កាំចម្ងាយពី ២៥ ទៅ ៣០ គ.ម នៅខាងស្ដាំ និងនៅខាងឆ្វេង បានធ្វើការរយៈពេល២ ខែនៅឆ្នាំ ១៨៩៣ និង៤០ ថ្ងៃនៅឆ្នាំ ១៨៩៤ ។ ពុំមានកម្មករណាម្នាក់បានទទួលប្រាក់ឡើយ លោកអភិបាល ធូយ៉ូវម៉ូត ដើម្បីសម្រួលការងារឲ្យភ្នាក់ងាររបស់ខ្លួនបានប្រមូលផ្ដុំនៅក្នុង ឆ្នាំ ១៨៩៤ (ការពិតគឺនៅក្នុងឆ្នាំ ១៨៩៣) នូវប្រធានភូមិ នៃភូមិដ៏សំខាន់បំផុតទាំងឡាយ និងបានដាក់ឲ្យនៅក្រោមអំណាចរបស់ Huyenមួយ...... (ស្រុក១)....................ស្រុកកម្ពុជា បានយកឈ្មោះថា បិញ ឡាយ ។ នៅដំណាច់ឆ្នាំ ១៨៩៤ Huyen បានឲ្យភូមិផ្សេងៗដាក់ចំនួនដែលមានការផ្លាស់ប្ដូរជាញឹកញាប់ពី ១០ ទៅ ៦០ ញ៉ាស្រ្ត ក្នុងមួយភូមិ ។

"យ៉ាងនេះគឺមានលទ្ធភាពថា ពួកជនអន្នាក្រាម នៅតាមទេសភូមិ (Contrée) ទាំងនេះនឹងបោះបង់ចោលភូមិរបស់ពួកគេ ដើម្បីដកថយទៅទិសខាងកើត បើសិនជាពួកគេនៅតែធ្វើការសាងសង់ផ្លូវថ្នល់នៅក្នុងលក្ខខណ្ឌទាំងឡាយដែលដូចគ្នា ។

"ឈ្មោះភូមិសំខាន់ៗ :"

– តាទៀត (Ta Teat) កម្ពុជា ១០ គ្រួសារ
– ចាំផ្ដៅ (Cham Phdau) កម្ពុជា ១០ គ្រួសារ
– គ្រៀល (Kreal) កម្ពុជា ១៥ គ្រួសារ
– ត្រី ដែង (Trey Deng) កម្ពុជា ២០ គ្រួសារ
– ស្រែ ចាម (Srè Cham) កម្ពុជា ៣០ គ្រួសារ
– ទន់ ជីល (Ton Chil) កម្ពុជា ៣៥ គ្រួសារ
– ម៉ុក ស៊ៀរ (Moc Sir) ស្ទៀង ៣០ ទៅ ៤០ គ្រួសារ
– បា ខ្លុង (Ba Khlong) កម្ពុជា ២០ គ្រួសារ
– ងួន (Nguon) ស្ទៀង ៤០ គ្រួសារ
– ឡុម ពុយ (Lom Puy) កម្ពុជា ២៥ គ្រួសារ

– ជុង រាក់ (Chung Reak) កម្ពុជា ៣០ គ្រួសារ
– ប៉ូ តាម (Po Tam) ស្ទៀង ១៥ គ្រួសារ
– ចាម៉ាត (Chamat) ស្ទៀង ៤០ គ្រួសារ
– ច្រឡិច (Chralech) ស្ទៀង ១៥ គ្រួសារ
– ចារ៉ាម (Charam) ស្ទៀង ១៨ គ្រួសារ
– បូនួយ (Bonui) ស្ទៀង ១០ គ្រួសារ
– ណែរ (Ner) កម្ពុជា ១៥ គ្រួសារ
– ស្នួល (Snoul) កម្ពុជា ៣០ គ្រួសារ
– សំរាំង (Sam Rang) កម្ពុជា ១២ គ្រួសារ

នៅតាមភូមិទាំង ១៩ ដែលបានរៀបរាប់ដោយអ្នករេខាគណិត Girardin គឺមានភូមិស្ទៀងចំនួនតែ ៧ ភូមិប៉ុណ្ណោះ ដែលដំណាងឲ្យប្រហែល ១/៣ ។

តាមការពិត ការបញ្ចូលជាឧបសម្ព័ន្ធនូវសង្កាត់ទាំងឡាយរបស់កម្ពុជា គឺមានទំនោរទៅរកគោលដៅជាក់ជាក់លាក់ ពួកគេត្រូវការ :

– ឲ្យមានមនុស្សក្នុងមួយលើក ១០ នាក់ "ដែលនឹងត្រូវបានផ្ដាច់ចេញដូចជាទាហាននៅប៉ុស្តិ៍ត្រួតពិនិត្យ នៅ Can - Le - Chiam" (មាត្រា២ នៃអនុក្រឹត្យចុះថ្ងៃទី ២៦ ខែកក្កដា ឆ្នាំ ១៨៩៣) ។

– "ធ្វើការជម្រះស្មៅ និងជួសជុលផ្លូវថ្នល់ពីក្រចេះ ចាប់ពី ចុន ថាញ់ (Chon Thanh) រហូតដល់ព្រែកជ្រីវ (Prec Chrieu) " ដើម្បីជាការទូទាត់សងការខូចខាតនៃការអនុញ្ញាតឲ្យរួចពីពន្ធដារទាំងអស់ (មាត្រា៣) ។

៣ – ផលវិបាកនៃការបញ្ចូលជាឧបសម្ព័ន្ធ : ការចលាចល

ការបញ្ចូលជាឧបសម្ព័ន្ធនេះបានបណ្ដាលឲ្យមានផលវិបាកខាងនយោបាយយ៉ាងធ្ងន់ធ្ងរ ដោយហេតុថា ពួកអ្នកស្រុកនៅក្នុងតំបន់បានបដិសេធការភ្ជាប់ទៅជាមួយកូសាំងស៊ីន ។

ទេសាភិបាល កូសាំងស៊ីន បានឲ្យសញ្ញាដល់ទេសាភិបាលឥណ្ឌូចិនថា "ការលំបាកទាំងឡាយ និងឧបទ្ទវហេតុនានានៃបញ្ហាព្រំដែន ជាមួយប្រទេសកម្ពុជាបានឡើងទៅ